

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ**
UNIVERSITY OF WEST ATTICA

ΣΧΟΛΗ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΟ ΜΕΤΡΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ»

**ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΟΛΥΜΕΣΙΚΗΣ ΕΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΜΕ
ΤΗ ΧΡΗΣΗ LED SCREENS, ΣΤΟ ΣΤΑΘΜΟ ΜΕΤΡΟ ΤΗΣ
ΝΙΚΑΙΑΣ**

**"The Works of Art in the Athens Metro: Proposal for a Multimedia
Artistic Intervention Using LED Screens at the Nikaia Metro
Station"**

ΕΡΩΦΙΛΗ ΧΑΡΚΟΦΤΑΚΗ

(Α.Μ. 17095)

Επιβλέπων καθηγητής

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΓΑΘΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ, 2024

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
UNIVERSITY OF WEST ATTICA

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΝΟΜΑ/ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΓΑΘΟΠΟΥΛΟΣ	
ΑΡΤΕΜΙΣ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ	
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗΣ	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
UNIVERSITY OF WEST ATTICA

ΣΧΟΛΗ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη ΕΡΩΦΙΛΗ ΧΑΡΚΟΦΤΑΚΗ του ΓΕΩΡΓΙΟΥ με αριθμό μητρώου 17095, φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής της Σχολής Εφαρμοσμένων Τεχνών και Πολιτισμού του Τμήματος Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής,

Βεβαιώνω ότι είμαι η συγγραφέας αυτής της πτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολο τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

ΥΠΟΓΡΑΦΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

ΕΡΩΦΙΛΗ ΧΑΡΚΟΦΤΑΚΗ

Ε.Χαρκοφτακη

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ**
UNIVERSITY OF WEST ATTICA

UNIVERSITY OF WEST ATTICA

SCHOOL OF APPLIED ARTS AND CULTURE

DEPARTMENT OF INTERIOR ARCHITECTURE

THESIS

**"The Works of Art in the Athens Metro: Proposal for a Multimedia
Artistic Intervention Using LED Screens at the Nikaia Metro
Station"**

EROFILI CHARKOFTAKI

(17095)

THESIS SUPERVISOR

DIMITRIS AGATHOPOULOS

ATHENS, 2024

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το έργο τέχνης σε δημόσιους χώρους αποτελεί το επίκεντρο της παρούσας εργασίας. Οι χώροι αυτοί είναι ελεύθερα προσβάσιμοι σε όλους, χωρίς περιορισμούς.

Προσωπικά βίωσα την εμπειρία των χώρων του μετρό, το οποίο φέρνει καθημερινά σε επαφή τους επιβάτες του, συνδέοντας διαφορετικές περιοχές και δημιουργώντας έναν υπόγειο κόσμο κάτω από την πολύβουη πόλη. Οι αποβάθρες, ως ενδιάμεσοι χώροι θεωρούνται οι καταλληλότεροι για να φιλοξενήσουν έργα τέχνης.

Οι εικαστικές προσθήκες έρχονται να προσδώσουν ενδιαφέρον σε αυτούς τους ουδέτερους χώρους των σταθμών του μετρό. Στόχος της έρευνας αυτής λοιπόν, είναι η πρόταση δημιουργίας μιας καλλιτεχνικής εγκατάστασης στον σταθμό του μετρό Νίκαια, με τη χρήση ψηφιακών μέσων. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, πρώτα διερευνήθηκε η έννοια του δημόσιου χώρου και η σημασία του, στη συνέχεια, μελετήθηκαν τα έργα τέχνης που ήδη κοσμούν τους σταθμούς του μετρό, καθώς και οι καλλιτέχνες και οι πηγές έμπνευσής τους.

Ο σταθμός της Νίκαιας επιλέχθηκε λόγω της μακράς ιστορίας της περιοχής, ως ένας τόπος όπου εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες, και μετανάστες, που θεωρούνταν ξένοι, από την τοπική κοινωνία. Το προσφυγικό ζήτημα και η ιδιαίτερη σημασία του στην ελληνική κοινωνία, τόσο τότε όσο και τώρα, αποτελεί την κεντρική ιδέα για τη σύνθεση του οπτικοακουστικού υλικού αυτής της εργασίας.

Λέξεις κλειδιά: Εικαστική εγκατάσταση, Διαδραστική εγκατάσταση, Δημόσιος χώρος, Σταθμός μετρό, εσωτερικός χώρος

ABSTRACT

This paper is focused in artwork in public spaces, which are freely accessible to all, without restrictions. I have personally experienced the metro's spaces, which bring passengers together daily, connecting different areas and creating an underground world beneath the bustling city. The platforms, as transitional spaces, are considered the most suitable locations to host artworks.

Art installations bring interest to these otherwise neutral spaces in metro stations. The aim of this research is to create an artistic installation at Nikaia metro station using digital media. To achieve this goal, it will first be explored the concept of public

space and its meaning. Then, a study of all the artworks that already adorn metro stations, along with the artists and their sources of inspiration.

Nikaia station was chosen due to the long history of the area, as a neighborhood hosting refugees, and migrants, that are considered foreigners by the local society. The refugee issue, and its great importance in the Greek society, both in the past and today, is the central theme for the audiovisual material composition in this work.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή

Α' μέρος

1. Δημόσιος Χώρος
 - 1.1. Η σημασία του δημόσιου χώρου
 - 1.2. Η αλληλεπίδραση του ατόμου με τον δημόσιο χώρο
 - 1.3. Το έργο τέχνης στον αστικό χώρο
2. Εικαστικές και διαδραστικές εγκαταστάσεις
 - 2.1. Εικαστική εγκατάσταση
 - 2.2. Διαδραστική εγκατάσταση
3. Εικαστικές εγκαταστάσεις με χρήση οθονών led
 - 3.1. The Pool- Jen Lewin
 - 3.2. The Sensorium- teamLab
4. Παραδείγματα- τα έργα τέχνης στο μετρό ανά τον κόσμο
 - 4.1. Σταθμός Bockenheimer
 - 4.2. Σταθμός Westfriedhof
 - 4.3. Σταθμός T-Centralen
 - 4.4. Σταθμός Palais Royal
 - 4.5. Σταθμός Olaias
 - 4.6. Σταθμός Toledo
 - 4.7. Σταθμός Bilbao
5. Τα έργα τέχνης στο μετρό της Αθήνας
 - 5.1. Η ανάπτυξη της πόλης της Αθήνας
 - 5.2. Η ανάπτυξη του δικτύου του μετρό της Αθήνας
 - 5.3. Η τοποθέτηση έργων τέχνης στους σταθμούς του μετρό της Αθήνας

6. Γραμμή 2/ Κόκκινη γραμμή
 - 6.1. Σταθμός Άγιος Δημήτριος/ Αλέξανδρος Παναγούλης
 - 6.2. Σταθμός Δάφνη
 - 6.3. Σταθμός Άγιος Ιωάννης
 - 6.4. Σταθμός Συγγρού- Φιξ
 - 6.5. Σταθμός Σύνταγμα
 - 6.6. Σταθμός Πανεπιστήμιο
 - 6.7. Σταθμός Ομόνοια
 - 6.8. Σταθμός Μεταξουργείο
 - 6.9. Σταθμός Λαρίσης
 - 6.10. Σταθμός Άγιος Αντώνιος
 7. Γραμμή 3/ Μπλε γραμμή
 - 7.1. Σταθμός Αιγάλεω
 - 7.2. Σταθμός Ελαιώνας
 - 7.3. Σταθμός Κεραμεικός
 - 7.4. Σταθμός Μοναστηράκι
 - 7.5. Σταθμός Ευαγγελισμός
 - 7.6. Σταθμός Μέγαρο Μουσικής
 - 7.7. Σταθμός Αμπελόκηποι
 - 7.8. Σταθμός Πανόρμου
 - 7.9. Σταθμός Κατεχάκη
 - 7.10. Σταθμός Εθνική Άμυνα
 - 7.11. Σταθμός Χαλάνδρι
 - 7.12. Σταθμός Δουκίσσης Πλακεντίας
- B' μέρος
8. Σταθμός μετρό Νίκαια: Ανάλυση Περιοχής
 - 8.1. Διάγραμμα ανάλυσης περιοχής
 - 8.2. Σταθμός Νίκαια
 - 8.3. Κολλάζ του σταθμού της Νίκαια
 - 8.4. Χρωματική Παλέτα
 9. Σύνθεση ιδέας
 - 9.1. Κεντρική ιδέα
 - 9.2. Σχεδιαστική μελέτη
 - 9.3. Δομή εγκατάστασης

9.4. Υλικότητες

10. Σχεδιαστική πρόταση

10.1. Η εγκατάσταση στον χώρο

Επίλογος

Βιβλιογραφικές αναφορές

Εισαγωγή

Η παρούσα πτυχιακή εργασία διερευνά τη σχέση μεταξύ έργου τέχνης και χώρου στο Μετρό της Αθήνας. Σκοπός είναι η παρατήρηση και καταγραφή των σύγχρονων έργων τέχνης που υπάρχουν στους υπόγειους σταθμούς του μετρό, με ιδιαίτερη έμφαση στην Κόκκινη και την Μπλε Γραμμή.

Το θέμα προσεγγίζεται μέσα από μια ανάλυση του έργου τέχνης στον αστικό χώρο και, στη συνέχεια, εστιάζει στα σύγχρονα έργα τέχνης που κοσμούν το μετρό της Αθήνας. Για κάθε υπόγειο σταθμό με σύγχρονο έργο, πραγματοποιείται μελέτη και καταγραφή του έργου και του καλλιτέχνη που το δημιούργησε. Παράλληλα, αναφέρεται η ενδεχόμενη εννοιολογική ή ιστορική σχέση του έργου με τον ευρύτερο αστικό χώρο και τη γειτονιά που φιλοξενεί το σταθμό. Τέλος, αναλύεται η σύνδεση μεταξύ των σταθμών και των έργων τέχνης.

Το πρακτικό κομμάτι της εργασίας αφορά μια πρόταση καλλιτεχνικής εγκατάστασης στον σταθμό του μετρό της Νίκαιας. Αρχικά, πραγματοποιείται μελέτη του εσωτερικού χώρου του σταθμού και της εμπειρίας του χρήστη κατά τη διέλευση και την παραμονή του στο σταθμό. Στη συνέχεια, εξετάζεται η περιοχή που φιλοξενεί το σταθμό ιστορικά και πολιτισμικά. Η κεντρική ιδέα για την εικαστική παρέμβαση αντλείται από τις πληροφορίες που έχουν συλλεχθεί για την περιοχή της Νίκαιας. Η συνολική έρευνα οδηγεί στην πρόταση καλλιτεχνικής εγκατάστασης στον σταθμό, τη σύνδεση του έργου με τον εσωτερικό χώρο του σταθμού και την περιοχή που τον φιλοξενεί καθώς και την εμπειρία του χρήστη.

Η πρώτη ενότητα δίνει πληροφορίες σχετικά με την αξία και τη σημασία του δημόσιου χώρου. Αναπτύσσεται η σχέση ατόμου-χώρου και ο καθοριστικός ρόλος που έχουν οι δημόσιοι χώροι στην καθημερινότητα του ατόμου. Η δεύτερη ενότητα εμβαθύνει στις έννοιες της εικαστικής εγκατάστασης. Στην τρίτη ενότητα

παρουσιάζονται εικαστικές εγκαταστάσεις που συναντάμε στους χώρους των σταθμών του μετρό ανά τον κόσμο.

Οι επόμενες τρεις ενότητες που ακολουθούν αφιερώνονται στην περίπτωση της Ελλάδας. Πώς από την ανάπτυξη της πόλης της Αθήνας φτάσαμε στα συνολικά 24 έργα τέχνης στους σταθμούς του μετρό της πόλης. Η ανάλυση κάθε έργου στους σταθμούς του μετρό της πόλης περιλαμβάνει πληροφορίες για την επιλογή του έργου, τον καλλιτέχνη και τη τελική σχέση έργου-χώρου-ανθρώπου.

Οι τελευταίες ενότητες αναπτύσσουν την κεντρική ιδέα, τα ψηφιακά μέσα και τον τρόπο κατασκευής της τελικής εγκατάστασης. Η ιστορία του δήμου της Νίκαιας οδηγεί στην επιλογή του σταθμού της περιοχής για το project. Τα ιστορικά γεγονότα γίνονται η αφορμή για τη δημιουργία μιας εγκατάστασης εντός του σταθμού. Σκοπός είναι η διερεύνηση της σχέσης έργου-χώρου-θεατή, με στόχο την ανάδειξη της αναγκαιότητας εκμετάλλευσης των δημόσιων χώρων από τις τέχνες.

A' ΜΕΡΟΣ

1. Δημόσιος Χώρος

1.1. Η σημασία του δημόσιου χώρου

Η αξιοποίηση των δημόσιων χώρων αποτελεί ένα ζήτημα διεθνούς ενδιαφέροντος. Ιστορικά, οι δημόσιοι χώροι λειτούργησαν ως σημεία έκφρασης, διαμαρτυρίας και κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Ειδικότερα, χώροι όπως οι πλατείες, οι πεζόδρομοι και τα πάρκα, προσφέρουν ένα περιβάλλον που ενθαρρύνει τη φυσική συνάντηση και

Εικόνα 1- Rasmus Hjordtshoj, COAST, 2020

αλληλεπίδραση των ανθρώπων, γεγονός που ενισχύει την ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων. Η κοινωνική διάσταση αυτών των χώρων είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς προσφέρουν πλατφόρμες για την ανάπτυξη σχέσεων, αλλά και για την ενίσχυση του αισθήματος του ανήκειν σε μια κοινότητα (Gehl, 2013).

Οι δημόσιοι χώροι που προάγουν την κοινωνικότητα συμβάλλουν στην ευημερία των κατοίκων και στη συνολική βελτίωση της ποιότητας ζωής στις αστικές περιοχές. Οι χώροι αυτοί μπορούν να μειώσουν τα φαινόμενα κοινωνικής αποξένωσης, συμβάλλοντας στη δημιουργία ζωντανών και ενωμένων κοινοτήτων. Επιπλέον, διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στη συνολική ευημερία των κατοίκων, δημιουργώντας ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη υγιών κοινωνικών σχέσεων. Σημαντική είναι η παρατήρηση ότι η ένταση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης αυξάνεται σε δημόσιους χώρους που έχουν σχεδιαστεί με γνώμονα την παραμονή και την επικοινωνία των πολιτών (Ταλ, 2018).

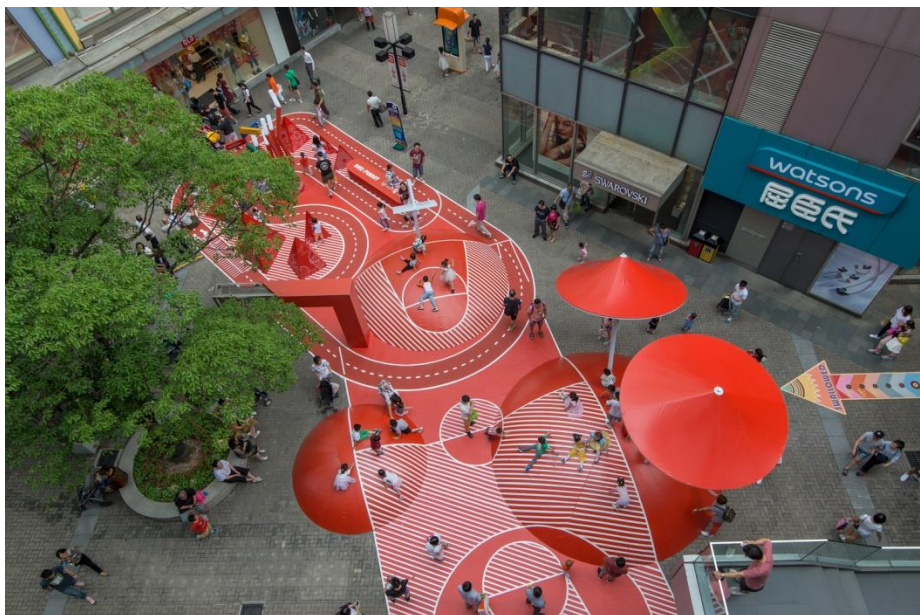
Η ανάγκη για σχεδιασμό πόλεων που επικεντρώνονται στους ανθρώπους και όχι μόνο στην αρχιτεκτονική ή την κυκλοφορία των οχημάτων, είναι επιτακτική. Οι δημόσιοι χώροι πρέπει να είναι ευχάριστοι, ασφαλείς και καλά εξοπλισμένοι με κατάλληλο φωτισμό, επαρκή καθίσματα και χώρους για περίπατο, ώστε να ενθαρρύνουν την παραμονή των πολιτών και να διευκολύνουν την κοινωνική αλληλεπίδραση. Αυτοί οι καλά σχεδιασμένοι χώροι προάγουν προαιρετικές και κοινωνικές δραστηριότητες,

επιτρέποντας στους ανθρώπους να παραμένουν περισσότερο χρόνο σε αυτούς και να αλληλοεπιδρούν με άλλους (Gehl,2013).

Ο οργανισμός Project for Public Spaces αναλύει τις προϋποθέσεις για την επιτυχία ενός δημόσιου χώρου. Σύμφωνα με την έρευνα τους, τέσσερις βασικές προϋποθέσεις πρέπει να πληρούνται: η προσβασιμότητα, η άνεση, οι δραστηριότητες και παροχές, καθώς και η κοινωνικότητα. Όταν αυτές οι συνθήκες ικανοποιούνται, οι δημόσιοι χώροι μπορούν να αποτελέσουν σημαντικούς παράγοντες κοινωνικής συνοχής και αστικής ανάπτυξης. (Project for Public Spaces, 2020).

Εικόνα 2- Amey Kandalgankarw, 2020

Εικόνα 3- Amey Kandalgankarw, 2020

1.2. Η αλληλεπίδραση του ατόμου με τον δημόσιο χώρο

Η αλληλεπίδραση των ατόμων με τον δημόσιο χώρο είναι θεμελιώδους σημασίας για τη ζωή της κοινότητας. Οι δημόσιοι χώροι, όπως οι πλατείες, τα πάρκα και οι πεζόδρομοι, συνιστούν κομβικά σημεία όπου λαμβάνουν χώρα κοινωνικές, ψυχαγωγικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, προάγοντας την

Εικόνα 4- Sandra Perezniet, 2021

αλληλεπίδραση μεταξύ ετερογενών κοινωνικών ομάδων (Lefebvre, 1991). Η ύπαρξη ορθά σχεδιασμένων δημόσιων χώρων συμβάλλει στην καλλιέργεια αισθήματος συμπερίληψης και κοινωνικής ενσωμάτωσης, ενισχύοντας την αίσθηση συμμετοχής στην κοινωνική ζωή. Παράλληλα, οι προσβάσιμες και φιλόξενες δομές αυτών των χώρων προάγουν τη σωματική και ψυχική ευημερία των πολιτών, καθιστώντας τους δημόσιους χώρους πυλώνα της κοινωνικής ζωής και της ανάπτυξης των κοινοτήτων (Project for Public Spaces, 2020).

Εικόνα 5- Anders Sune, 2021

Εικόνα 6- Andy Stagg, 2022

Η συνεισφορά της τέχνης στον αστικό χώρο διαδραματίζει καίριο αισθητικό και κοινωνικό ρόλο. Κάθε έργο τέχνης που τοποθετείται σε δημόσιο χώρο δεν λειτουργεί

μόνο ως διακοσμητικό στοιχείο, αλλά αναβαθμίζει αισθητικά και κοινωνικά το αστικό περιβάλλον, αποδίδοντας πολιτισμικούς και κοινωνικούς συμβολισμούς. Ιδιαίτερα τα *in situ* ή *site-specific* έργα τέχνης, σχεδιασμένα για συγκεκριμένα σημεία, μετασχηματίζουν τον δημόσιο χώρο σε φορέα καλλιτεχνικής έκφρασης και κοινωνικής διαδραστικότητας. Τέτοιες παρεμβάσεις αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα μιας συλλογικής πολιτιστικής εμπειρίας, ενώ τα μνημεία που τοποθετούνται σε δημόσιους χώρους επιτελούν τη συμβολική λειτουργία της ανάδειξης σημαντικών ιστορικών ή κοινωνικών γεγονότων (Ταλ, 2018).

1.3 Το Έργο τέχνης στον αστικό χώρο

Το Παρίσι αποτελεί κομβικό σημείο αναφοράς στην εξέλιξη της τέχνης στον αστικό χώρο, με τις αλλαγές που συντελέστηκαν στη Γαλλία στα τέλη του 19ου αιώνα να θεωρούνται καθοριστικές στην ιστορία της δημόσιας τέχνης. Οι μετασχηματισμοί στον δημόσιο χώρο και την τέχνη κατά την περίοδο αυτή, αν και πραγματοποιήθηκαν με πιο αργούς ρυθμούς σε σύγκριση με τη Γερμανία και την Αγγλία, είχαν πιο διαρκείς και μακροχρόνιες επιπτώσεις (Rossi, 1991). Ο εκσυγχρονισμός του Παρισιού κατά τα μέσα του 19ου αιώνα αποτελεί μία από τις πλέον φιλόδοξες αστικές αναπλάσεις στην ιστορία, μετασχηματίζοντας την πόλη από έναν κατακερματισμένο ιστό μικρών κοινοτήτων σε μία σύγχρονη μητρόπολη. Η σταδιακή αυτή ανάπλαση οδήγησε σε ενοποιημένες αστικές δομές, με τις μεγάλες λεωφόρους να διευκολύνουν το εμπόριο και να εισάγουν έναν νέο τρόπο ζωής (Rossi, 1991).

Κατά τον 20ο αιώνα, ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα κύματα αστυφιλίας διαμόρφωσαν νέες συνθήκες στις μεγαλουπόλεις της Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής και άλλων αναπτυσσόμενων περιοχών. Η επέκταση των αστικών κέντρων συνοδεύτηκε από την ανάπτυξη υποδομών μέσω μαζικής μεταφοράς, οι οποίες συχνά περιόρισαν τον ελεύθερο δημόσιο χώρο. Οι σταθμοί των μέσων μαζικής μεταφοράς εξελίχθηκαν σε νέα κέντρα κοινωνικής συνάθροισης και συνάντησης, καθιστώντας τους κομβικά σημεία μελέτης και σχεδιασμού νέων δημόσιων χώρων, όπως αγορές και πλατείες. Αυτοί οι σταθμοί σταδιακά έγιναν πόλοι έλξης για την τοποθέτηση έργων τέχνης, δημιουργώντας έναν άμεσο σύνδεσμο μεταξύ τέχνης και καθημερινότητας (Argan-Bonito, 2014).

Η ενσωμάτωση της τέχνης στους σταθμούς του μετρό αναδεικνύεται ως κρίσιμο ζήτημα, καθώς η τέχνη σε αυτούς τους χώρους δεν περιορίζεται μόνο στη

διακόσμηση, αλλά επιδιώκει την αλληλεπίδραση με το κοινό. Σύγχρονες μελέτες υποστηρίζουν ότι η δημόσια τέχνη βελτιώνει την ποιότητα ζωής, δημιουργώντας χώρους πολιτιστικής έκφρασης και προάγοντας την κοινωνική συνοχή (Murray, 2020). Επιπλέον, η τέχνη στους δημόσιους χώρους μπορεί να ενθαρρύνει τους κατοίκους να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με το αστικό περιβάλλον, οδηγώντας σε βαθύτερη σύνδεση και κατανόηση (Smith, 2022).

Οι σταθμοί του μετρό παρέχουν μια μοναδική ευκαιρία για τους καλλιτέχνες να επηρεάσουν την καθημερινότητα των πολιτών, γεμίζοντας τις στιγμές αναμονής με συναισθήματα προβληματισμού και ενδοσκόπησης. Η τέχνη στους σταθμούς μπορεί να λειτουργήσει ως ένα μέσο ανατροφοδότησης της δημόσιας συνείδησης, ενισχύοντας τη σύνδεση των πολιτών με την τέχνη και το ευρύτερο πολιτιστικό πλαίσιο της πόλης (Jackson & Kang, 2019).

2. Εικαστικές και διαδραστικές εγκαταστάσεις

2.1. Εικαστική εγκατάσταση

Οι εικαστικές εγκαταστάσεις, στο πλαίσιο των σύγχρονων μορφών τέχνης, αναφέρονται συνήθως στις παρεμβάσεις στο χώρο με αντικείμενα η οπτικάκουστικό υλικό. Σαφώς υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις από πολλούς καλλιτέχνες, ωστόσο, για τους σκοπούς της έρευνας, γίνεται εστίαση σε παραδείγματα διάταξης ή έκθεσης αντικειμένων, εικόνων, ήχων και

Εικόνα 7- Maria Andje, 2021

άλλων εικαστικών στοιχείων σε ένα συγκεκριμένο χώρο όπου ο καλλιτέχνης στοχεύει στην αλληλεπίδραση μεταξύ έργου, περιβάλλοντος και θεατή. Σε αντίθεση με άλλες μορφές τέχνης που καταλαμβάνουν μια επιφάνεια, όπως για παράδειγμα η ζωγραφική, η χαρακτική και τα γλυπτικά ανάγλυφα, οι εικαστικές εγκαταστάσεις ενσωματώνουν τον χώρο ως αναπόσπαστο μέρος του έργου και συχνά επιδιώκουν τη σωματική, συναισθηματική και διανοητική εμπλοκή του θεατή (Bishop, 2005). Αυτές

οι εγκαταστάσεις μπορούν να έχουν είτε προσωρινή είτε μόνιμη παρουσία και να αξιοποιούν ποικίλα μέσα, όπως φως, ήχο, βίντεο, υλικά της φύσης ή τεχνολογικά αντικείμενα, προκειμένου να διαμορφώσουν μια πολύπλευρη αισθητική εμπειρία (Kaye, 2013).

Οι εικαστικές εγκαταστάσεις συνήθως στοχεύουν στο να προκαλέσουν στον θεατή συναισθηματικές, διανοητικές ή αισθητηριακές αντιδράσεις. Αυτά τα έργα συχνά δεν περιορίζονται στον παραδοσιακό χώρο των γκαλερί, αλλά μπορούν να εμφανιστούν σε δημόσιους χώρους ή σε τοποθεσίες που επιλέγονται για τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους, δημιουργώντας μια πλούσια και ποικιλόμορφη καλλιτεχνική εμπειρία που αλληλεπιδρά με το περιβάλλον (Reiss, 1999). Οι εικαστικές εγκαταστάσεις μπορούν επίσης να λειτουργούν ως φορείς κοινωνικού σχολιασμού, αναδεικνύοντας ζητήματα ταυτότητας, μνήμης και πολιτικής (O'Doherty, 2007).

Εικόνα 8- Joshua White, 2019

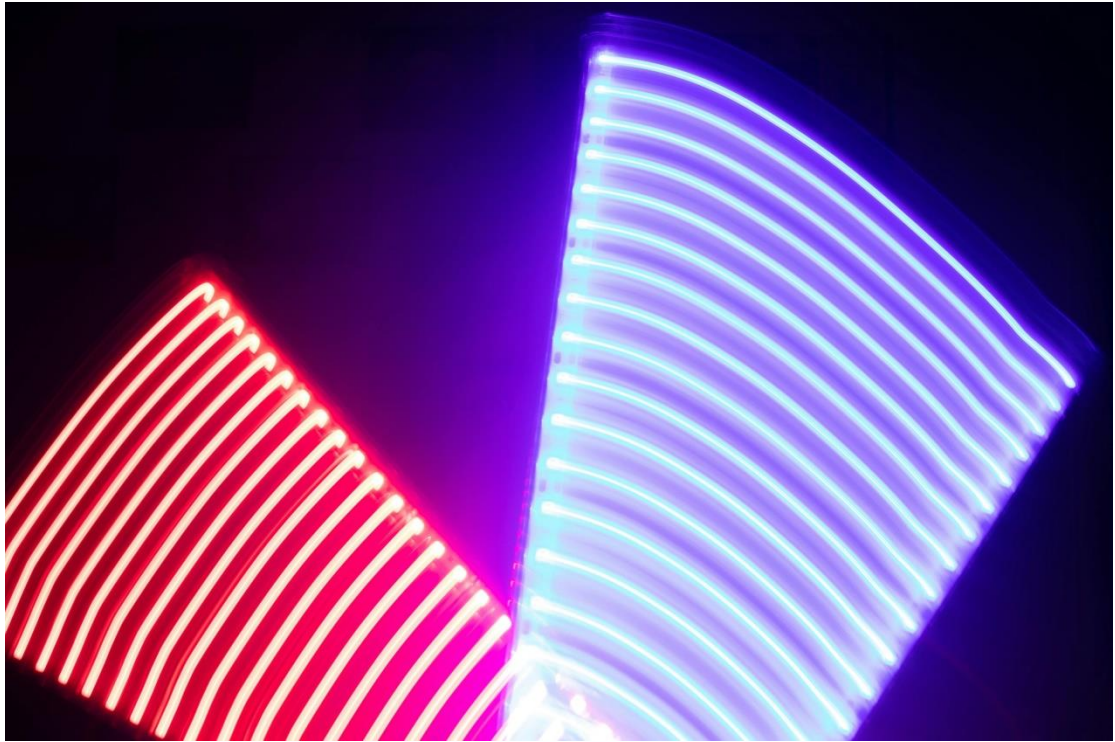

Εικόνα 9- Anders, 2020

2.2. Διαδραστική εγκατάσταση

Οι διαδραστικές εγκαταστάσεις συνιστούν μια σύγχρονη μορφή τέχνης που εμπλέκει ενεργά τον θεατή, προσκαλώντας τον να συμμετάσχει και να αλληλεπιδράσει με το έργο. Αυτές οι εγκαταστάσεις συχνά αξιοποιούν προηγμένες τεχνολογίες, κινητικά μέσα ή αισθητήρες, προκειμένου να ανταποκριθούν στις ενέργειες και την παρουσία του θεατή (Bishop, 2012). Μέσω της αλληλεπίδρασης, ο θεατής δεν περιορίζεται απλώς σε ρόλο παρατηρητή, αλλά γίνεται αναπόσπαστο κομμάτι της καλλιτεχνικής δημιουργίας, βιώνοντας μια προσωπική και μοναδική εμπειρία που μεταμορφώνει την αντίληψη του έργου (Gaver et al., 2004).

Η συμμετοχή αυτή ενισχύει τη διαδραστικότητα και την αλληλεπίδραση επιτρέποντας στους θεατές, σε ορισμένες περιπτώσεις, να γίνουν μέχρι και συνδημιουργοί. Έτσι, ενδυναμώνεται η σχέση θεατή και έργου τέχνης, προάγοντας κατ' αυτό τον τρόπο τη συμμετοχική διάσταση της τέχνης (Ippolito, 2008). Οι διαδραστικές εγκαταστάσεις, επομένως, προσφέρουν όχι μόνο μια καλλιτεχνική εμπειρία αλλά και μια πλατφόρμα για κοινωνικό διάλογο, προβληματισμό και αναστοχασμό (Murray, 2015).

Εικόνα 10- Technobul, 2022

Εικόνα 11- Maumasc, 2023

3. Εικαστικές εγκαταστάσεις με χρήση οθονών led

3.1. The Pool- Jen Lewin

Το έργο "The Pool" της Jen Lewin είναι μια διαδραστική εγκατάσταση φωτισμού που καλεί τους επισκέπτες να αλληλεπιδράσουν με κυκλικές πλατφόρμες ενσωματωμένες στο δάπεδο, οι οποίες είναι εξοπλισμένες με LED φώτα. Η εγκατάσταση αποτελείται από μεγάλους, φωτιζόμενους δίσκους που αλλάζουν χρώμα όταν κάποιος περπατά ή αλληλεπιδρά με αυτούς, δημιουργώντας ένα δυναμικό φως και χρώμα που ανταποκρίνεται στις κινήσεις των ανθρώπων. Το έργο είναι φτιαγμένο με γνώμονα την ανθρώπινη συμμετοχή, και οι αλλαγές στο φωτισμό εξαρτώνται από τη συνεργασία των επισκεπτών. Το "The Pool" προσφέρει μια πρωτόγνωρη αίσθηση παιχνιδιού και δημιουργεί μια ατμόσφαιρα συλλογικής εμπειρίας, όπου το φως γίνεται μέσο σύνδεσης μεταξύ ατόμων. Μέσω του σχεδιασμού της, η Lewin εξερευνά τη σχέση μεταξύ της τεχνολογίας και του κοινού, δίνοντας έμφαση στη δημιουργία κοινωνικών εμπειριών που γεφυρώνουν τον ψηφιακό και τον φυσικό κόσμο (Jen Lewin Studio, 2022).

Η Jen Lewin είναι διεθνώς καταξιωμένη καλλιτέχνης που ειδικεύεται στις διαδραστικές εγκαταστάσεις φωτισμού και τεχνολογίας. Με έδρα τις Ηνωμένες Πολιτείες, η Lewin έχει δημιουργήσει μια σειρά από καινοτόμα έργα που προάγουν την ανθρώπινη αλληλεπίδραση μέσω της τεχνολογίας και του φωτός. Οι εγκαταστάσεις της προσαρμόζονται στο περιβάλλον τους και ενθαρρύνουν τη συμμετοχή του κοινού, δίνοντας έμφαση στη συνεργασία και την αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων. Η Lewin έχει εργαστεί σε διάφορα πρότζεκτ σε όλο τον κόσμο, και τα έργα της έχουν παρουσιαστεί σε φεστιβάλ τέχνης, μουσεία και δημόσιους χώρους. Στόχος της είναι η σύνδεση ανθρώπων μέσα από το φως και την τεχνολογία, σε μια μορφή τέχνης που είναι προσβάσιμη σε όλους (Jen Lewin Studio, 2022).

Εικόνα 12- Jean Lewin Studio, 2022

Εικόνα 13- OIP, 2022

3.2. The Sensorium- teamLab

Το "The Sensorium" από το teamLab είναι μια εγκατάσταση που συνδυάζει ψηφιακές τεχνολογίες, οθόνες LED, και προβολές για να δημιουργήσει ένα περιβάλλον που αντιδρά στις κινήσεις των επισκεπτών. Οι ψηφιακές εικόνες προβάλλονται τόσο στους τοίχους όσο και στο δάπεδο, και οι οθόνες LED καλύπτουν ολόκληρους χώρους, προκαλώντας στους συμμετέχοντες την αίσθηση ότι περπατούν μέσα σε έναν εικονικό, ζωντανό κόσμο. Οι εικόνες και τα σχήματα αλλάζουν συνεχώς, δίνοντας την εντύπωση ότι η φύση και η τεχνολογία βρίσκονται σε αέναη αλληλεπίδραση. Το

"The Sensorium" εξετάζει την έννοια της αντίληψης και πώς η τεχνολογία μπορεί να δημιουργήσει πολυαισθητηριακές εμπειρίες (Mourzello, 2024).

Το teamLab είναι μια διεπιστημονική και διακαλλιτεχνική κολεκτίβα που ιδρύθηκε το 2001 και αποτελείται από καλλιτέχνες, προγραμματιστές, μηχανικούς, μαθηματικούς και αρχιτέκτονες. Οι δημιουργίες τους συνδυάζουν την τέχνη με την επιστήμη, την τεχνολογία και τη φύση. Το έργο τους χαρακτηρίζεται από τη χρήση ψηφιακών προβολών, φωτισμού LED και εικονικής πραγματικότητας για να δημιουργήσουν διαδραστικά περιβάλλοντα που ανταποκρίνονται στις κινήσεις και την παρουσία των επισκεπτών. Στόχος του teamLab είναι να δημιουργήσει τέχνη που διαλύει τα όρια μεταξύ του ανθρώπινου σώματος, της φύσης και του ψηφιακού κόσμου, ενώ συχνά εστιάζει στην έννοια της συνεχούς αλλαγής και της ρευστότητας του χρόνου και του χώρου. Τα έργα τους έχουν παρουσιαστεί παγκοσμίως σε μουσεία και εκθέσεις, προσελκύοντας επισκέπτες με την πρωτοτυπία και τη μαγεία τους (Mourzello, 2024).

Εικόνα 14- Elena Mourzello, 2024

Εικόνα 15- Elena Mourzello, 2024

4. Παραδείγματα- τα έργα τέχνης στο μετρό ανά τον κόσμο

Οι σταθμοί μετρό που θα αναφερθούν αποτέλεσαν αφορμή για την εγκατάσταση έργων τέχνης διεθνώς. Πρόκειται για σταθμούς που βρίσκονται στην Γερμανία, στην Σουηδία, στην Γαλλία, στην Πορτογαλία, στην Ιταλία, στην Ισπανία και στην Ρωσία. Οι συγκεκριμένοι σταθμοί επιλέχθηκαν με στόχο να ερευνηθεί πως αυτές οι χώρες προσέγγισαν το θέμα της τοποθετήσεως των έργων τέχνης στους σταθμούς του μετρό και έπειτα να εξεταστεί η περίπτωση της Ελλάδας.

4.1. Σταθμός Bockenheimer

Ο σταθμός Bockenheimer στην πόλη Φρανκφούτη της Γερμανίας, άνοιξε το 1968. Ο αρχιτέκτονας Zbigniew Peter Pininski σχεδίασε την είσοδο στον σταθμό ως ένα φαινομενικό βαγόνι από τραμ το οποίο έχει συντριβεί και εισέλθει εντός του κρασπέδου. Επίσης, πιθανόν είναι πως ο αρχιτέκτονας με αυτό το έργο ήθελε να δείξει πως το μετρό είναι μια εξέλιξη του τραμ, εξού και το ίδιο παλιό βαγόνι τοποθετήθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να φαίνεται ότι επιδιώκει να εισέλθει στο έδαφος.

Εικόνα 16- Kiefer, 2018

Εικόνα 17- Kiefer, 2018

4.2. Σταθμός Westfriedhof

Ένας ακόμη αξιοσημείωτος σταθμός μετρό στην Γερμανία είναι ο Westfriedhof στην πόλη Munich, ο οποίος ξεκίνησε να λειτουργεί το 1998. Σε αυτή την περίπτωση ο φωτισμός που επέλεξε ο αρχιτέκτονας Fritz Auer μετέτρεψε τον χώρο σε ένα μοναδικό έργο τέχνης. Η κεντρική αίθουσα φωτίζεται με το βασικό μπλε ενώ τα φωτιστικά που βρίσκονται κάθετα σε μήκος της αίθουσας εκπέμπουν τα μισά το βασικό κόκκινο φως και υπόλοιπα το βασικό κίτρινο φως.

Εικόνα 18- World- Architects, 2019

Εικόνα 19- World- Architects, 2019

4.3. Σταθμός T-Centralen

Ένας ακόμα ιδιαίτερος σταθμός βρίσκεται στην Σουηδία, πρόκειται για τον σταθμό T-Centralen, είναι ο κεντρικός σταθμός της Στοκχόλμης και ξεκίνησε να λειτουργεί το 1957. Ο σταθμός είναι το μοναδικό σημείο συνάντησης των συνολικά τριών γραμμών μετρό της Στοκχόλμης. Το έργο τέχνης αφορά την μπλε γραμμή και γι' αυτό το λόγο το χρώμα που έχει χρησιμοποιηθεί είναι το μπλε. Σχεδιαστής του έργου είναι ο Per Olof Ultvedt, πρόκειται για μια τοιχογραφία με μοτίβα κλαδιών.

Εικόνα 20- Bethe Anne, 2019

Εικόνα 21- Bethe Anne, 2019

4.4. Σταθμός Palais Royal

Ο σταθμός Palais Royal στο πρώτο διαμέρισμα του Παρισιού αξίζει να αναφερθεί ότι, αν και υπογείως δεν έχει τοποθετηθεί κάποιο έργο τέχνης, όπως και στην πρώτη περίπτωση του σταθμού Bockenheimer, συναντάται μια αξιοπρόσεκτη είσοδος. Πρόκειται για ένα έργο του Γάλλου Jean Michel Othoniel, και αφορά την είσοδο στην Place Colette. Η είσοδος αυτή είναι γνωστή ως ‘Kiosque des Noctambules’ και ο καλλιτέχνης έχει επέμβει σε αυτή το 2000. Χρωματιστές γυάλινες χάντρες από κρύσταλλο Murano ενώνονται σε μια αλουμινένια κατασκευή και σχηματίζουν δύο θόλους παρόμοιους με δύο βασιλικά στέμματα που συμβολίζουν την μέρα και την νύχτα. Οι σκάλες περιβάλλονται από ένα πλέγμα αλουμινίου ενώ το έργο συνεχίζει και κάτω από τις σκάλες με βαμμένα πλακάκια από πηλό και δύο θήκες με τις ίδιες χρωματιστές χάντρες

Εικόνα 22- Tanguy Beurdeley, 2020

4.5. Σταθμός OIaias

Στην Πορτογαλία εντοπίζεται ο επόμενος σταθμός μετρό και πρόκειται για τον σταθμό OIaias στην πόλη της Λισαβόνας. Ο σταθμός ξεκίνησε να λειτουργεί το 1998. Πρόκειται για μια καλλιτεχνική εγκατάσταση από τους Pedro Cabrita Reis, Graça

Pereira Coutinho, Pedro Calapez και Rui Sanchez. Η ενσωμάτωση χρώματος και μορφής στην εγκατάσταση δεν εξυπηρετεί μόνο καλλιτεχνικούς σκοπούς, αλλά μετατρέπει τον σταθμό σε έναν πολιτιστικό χώρο που αντικατοπτρίζει τη δέσμευση της Λισαβόνας στην δημόσια τέχνη (Harris, 2011).

Εικόνα 23- Alexandre Rotenberg, 2022

Εικόνα 24- Alexandre Rotenberg, 2022

4.6. Σταθμός Toledo

Ο σταθμός Toledo στην Νάπολη της Ιταλίας αποτελεί ακόμη ένα εξαιρετικό παράδειγμα από τα έργα τέχνης στους χώρους του μετρό. Ο σταθμός ξεκίνησε να λειτουργεί το 2012. Η συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρεται σε ένα μωσαϊκό οροφής χρώματος βιολετί- μπλε, το οποίο εκτίνεται πάνω από μια κυλιόμενη σκάλα. Το παρών έργο είναι του Oscar Tousquets Blanca. Ο καλλιτέχνης μέσω του έργου, μετατρέπει την διαδρομή από το επίπεδο εκδοτηρίων του σταθμού έως και την αποβάθρα σε ένα πλασματικό ταξίδι για τους επισκέπτες του (Zhang Xin, 2014).

Εικόνα 25- Luciano Romano, 2023

Εικόνα 26- Luciano Romano, 2023

4.7. Σταθμός Bilbao

Ο ισπανικός σταθμός μετρό της πόλης του Bilbao, γνωστός ως «Fosteritos», είναι μια ακόμη περίπτωση σταθμού με ιδιαίτερη είσοδο. Πρόκειται για μια ασάλινη- γυάλινη κατασκευή η οποία ονομάστηκε «awnings» προς τιμήν του σχεδιαστή Norman Foster. Η οπτική από τον εσωτερικό χώρο του σταθμού δημιουργεί την αίσθηση πως η σήραγγα πάνω από τα κλιμακοστάσια επεκτείνεται. Μέσω της χρήσης του γυαλιού, ο καλλιτέχνης έχει καταφέρει να διαχέεται το φυσικό φως στο κλιμακοστάσιο και προσδίδει ένα δραματικό χαρακτήρα στον χώρο (Zhang Xin, 2014).

Εικόνα 27- Ardo Beltz, 2022

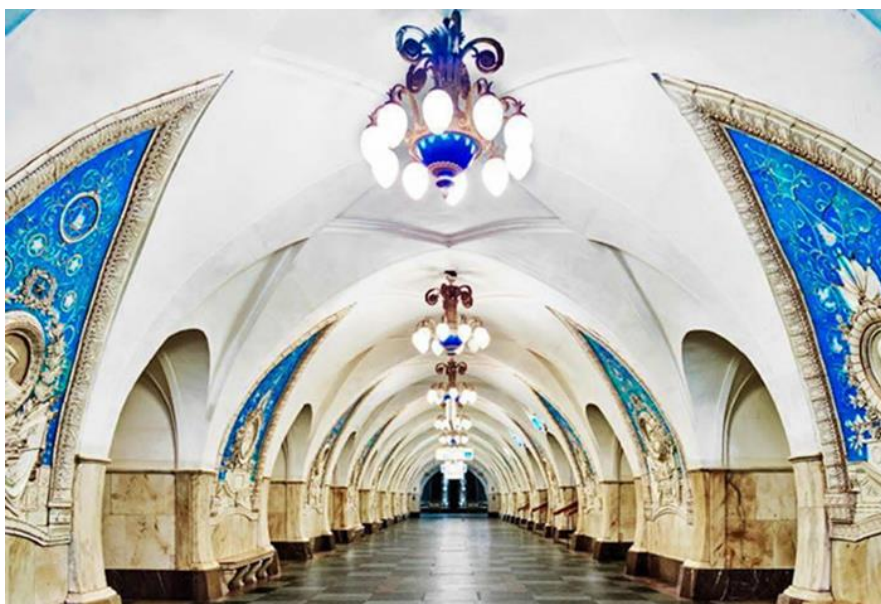

Εικόνα 28- Ardo Beltz, 2022

Ωστόσο, εκεί που πραγματικά μπορεί να δοθεί ο χαρακτηρισμός ενός υπόγειου μουσείου είναι το μετρό της Μόσχας στην Ρωσία. Είναι ένα μείγμα μπαρόκ, κλασικισμού και σοσιαλιστικού ρεαλισμού όπου συνυπάρχουν αγάλματα, βιτρό, ζωφόροι, γραφιστικά σχέδια, ψηφιδωτά, φωτογραφίες και κατασκευές από μάρμαρο, γρανίτη και γυαλί. Στη Μόσχα, έχει γίνει μια προσπάθεια, όπως και στο μετρό της Αθήνας, να υπάρξει συσχέτιση των έργων με το χώρο και τις αναφορές του. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, η παρέμβαση έχει να κάνει με το διακοσμητικό κομμάτι του σταθμού.

Εικόνα 29- Alexander Maximev, 2011

Εικόνα 30- Alexander Maximev, 2011

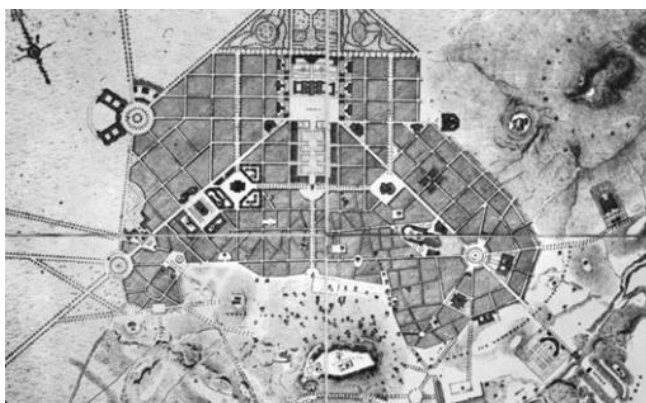
5. Τα έργα τέχνης στο μετρό της Αθήνας

5.1. Η ανάπτυξη της πόλης της Αθήνας

Η ανάπτυξη της πόλης της Αθήνας κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα δεν υπήρξε ιδιαίτερα έντονη, παρά την επιλογή της ως πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους το 1834. Η πραγματική δημογραφική έκρηξη ξεκίνησε κυρίως μετά από σημαντικά ιστορικά γεγονότα, όπως ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918), οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) και η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, που επέφερε μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών. Η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού ενισχύθηκε περαιτέρω μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο (1946-1949), οπότε και παρατηρήθηκε έντονο κύμα εσωτερικής μετανάστευσης προς τα αστικά κέντρα.

Συγκεκριμένα, η Αθήνα, η οποία το 1834 αριθμούσε περίπου 10.000 κατοίκους, έφτασε τους 167.479 κατοίκους το 1907. Παράλληλα, ο πληθυσμός του Πειραιά από 5.434 κατοίκους το 1834 αυξήθηκε σε 73.579 κατοίκους την ίδια χρονική περίοδο (Χαρλαύτης, 1999). Η αστικοποίηση, δηλαδή η μαζική μετακίνηση του πληθυσμού από τις αγροτικές περιοχές προς τα αστικά κέντρα, ήταν ένα κοινό φαινόμενο για πολλές ευρωπαϊκές χώρες εκείνη την περίοδο, και η Αθήνα δεν αποτέλεσε εξαίρεση.

Η ανάγκη για βελτιωμένες συγκοινωνίες προέκυψε άμεσα ως αποτέλεσμα της αστυφιλίας, και τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς άρχισαν να αναπτύσσονται με ταχύτατους ρυθμούς. Το πρώτο ιππήλατο τραμ εμφανίστηκε το 1882, ενώ

ακολούθησε η λειτουργία των ηλεκτροκίνητων τραμ το 1908, σηματοδοτώντας την έναρξη ενός νέου κεφαλαίου στη μετακίνηση των Αθηναίων (Κολιόπουλος, 2001). Η επέκταση των συγκοινωνιακών μέσων, όπως το σιδηροδρομικό δίκτυο και τα λεωφορεία, ήταν κρίσιμη για την κάλυψη των αναγκών του συνεχώς αυξανόμενου πληθυσμού και τη βελτίωση της καθημερινής ζωής των κατοίκων.

Εικόνα 32- ΤΟ ΒΗΜΑ 2018

5.2. Η ανάπτυξη του δικτύου του μετρό της Αθήνας

Ο συνωστισμός στους δρόμους της Αθήνας και οι συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες μετακίνησης οδήγησαν στην ανάπτυξη ενός υπόγειου συστήματος μαζικής μεταφοράς, το οποίο επιδιώκει να ανακουφίσει την κυκλοφοριακή συμφόρηση και να εξυπηρετήσει τους πολίτες αποτελεσματικά. Παρόλο που το σύγχρονο δίκτυο του μετρό άρχισε να αναπτύσσεται μετά το 2000, οι ρίζες της αστικής σιδηροδρομικής μετακίνησης ανάγονται στο 1869, όταν τέθηκε σε λειτουργία η γραμμή Πειραιάς-Κηφισιά. Η γραμμή αυτή, γνωστή σήμερα ως η Γραμμή 1 (Πράσινη Γραμμή), ξεκίνησε ως επίγεια διαδρομή που συνέδεε τον Πειραιά με το Θησείο και αποτελεί την αρχαιότερη γραμμή του ελληνικού σιδηροδρομικού δικτύου.

Η επέκταση της Γραμμής 1 συνεχίστηκε με γοργούς ρυθμούς, φτάνοντας στην τελική της διαδρομή το 1957, όταν πλέον συνέδεε τον Πειραιά με την Κηφισιά, ενώ το μεγαλύτερο τμήμα της παραμένει επίγειο, με εξαίρεση το υπόγειο κομμάτι στον σταθμό Μοναστηράκι (Σαββίδης, 2004).

Οι νεότερες και πιο σύγχρονες υπόγειες γραμμές της Αθήνας είναι η Γραμμή 2 (Κόκκινη Γραμμή) και η Γραμμή 3 (Μπλε Γραμμή), οι οποίες εγκαινιάστηκαν σταδιακά από το 2000 και μετά, σηματοδοτώντας τη σημαντική εξέλιξη του

συστήματος μαζικής μεταφοράς στην πρωτεύουσα (Κοκκίνου, 2010). Ενώ η πλειοψηφία των διαδρομών τους είναι υπόγειες, η Γραμμή 3 έχει ένα επίγειο τμήμα στη Νησίδα της Αττικής Οδού, από τον σταθμό Αεροδρόμιο έως τον σταθμό Παλλήνη, το οποίο είναι κοινό με τη γραμμή του Προαστιακού Σιδηροδρόμου.

Εικόνα 33- ΤΟ ΒΗΜΑ 2018

5.3. Η τοποθέτηση έργων τέχνης στους σταθμούς του μετρό της Αθήνας

Το διάστημα 2000-2013 υπήρξε μία σημαντική φάση ανάπτυξης του δικτύου μετρό της Αθήνας, καθώς προστέθηκαν 22 νέοι σταθμοί στις υπόγειες γραμμές 2 και 3, επεκτείνοντας τις υποδομές μαζικής μεταφοράς της πόλης. Το 2021 πραγματοποιήθηκε η πιο πρόσφατη επέκταση του δικτύου με την προσθήκη τριών νέων σταθμών στη Γραμμή 3, αυξάνοντας τον συνολικό αριθμό των σταθμών στις γραμμές αυτές σε 44. Από αυτούς, οι 40 είναι υπόγειοι, ενώ μόλις 22 από τους υπόγειους σταθμούς φιλοξενούν έργα τέχνης (Αττικό Μετρό, 2021).

Στο πλαίσιο της αναμόρφωσης του δικτύου μετρό, η εταιρεία «Αττικό Μετρό» σύστησε την Επιτροπή Αισθητικής Πλαισίωσης, η οποία ανέλαβε την ενσωμάτωση έργων τέχνης στους σταθμούς, με σκοπό τόσο την αισθητική αναβάθμιση των χώρων όσο και την ανάδειξη σύγχρονων Ελλήνων καλλιτεχνών. Η επιτροπή εστίασε αρχικά σε καλλιτέχνες των γενιών του 1930 και 1960, αναθέτοντάς τους απευθείας τη

φιλοτέχνηση έργων για τους σταθμούς, με τα έργα να δημιουργούνται ειδικά για τον εκάστοτε χώρο του μετρό (Τσακαλίδου, 2015).

Σημαντικές εξαιρέσεις αποτέλεσαν οι σταθμοί Μέγαρο Μουσικής και Πανόρμου, για τους οποίους προκηρύχθηκε καλλιτεχνικός διαγωνισμός. Εξίσου αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το έργο «Αίθριο» του σημαντικού Έλληνα γλύπτη Γιώργου Ζογγολόπουλου, το οποίο κοσμεί τον σταθμό Σύνταγμα, αποτελεί δωρεά του καλλιτέχνη, ενώ η εταιρεία έχει αγοράσει τα υπόλοιπα έργα που κοσμούν τους σταθμούς. Ειδική μνεία γίνεται στο έργο «Mott Street» της διεθνώς αναγνωρισμένης καλλιτέχνης Chryssa, το οποίο εκτίθεται στον σταθμό Ευαγγελισμός, και είναι το μοναδικό που δεν δημιουργήθηκε ειδικά για το μετρό (Σαρηγιαννίδης, 2015).

Τα έργα που εκτίθενται στους σταθμούς έχουν κυρίως μνημειακές διαστάσεις και συνδέονται θεματικά με την ιστορία της περιοχής όπου βρίσκονται. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη δημιουργία ενός διαλόγου μεταξύ των έργων τέχνης και των αρχαιολογικών ευρημάτων που εκτίθενται σε κάποιους σταθμούς, διασφαλίζοντας ότι η μία μορφή έκθεσης δεν θα επισκιάζει την άλλη, αλλά θα αναδεικνύονται αμοιβαία (Αθανασίου, 2018).

Εικόνα 34- Προσωπικό Αρχείο

6. Γραμμή 2/ Κόκκινη γραμμή

Η Γραμμή 2 του μετρό της Αθήνας, γνωστή και ως Κόκκινη Γραμμή, εκτείνεται από το Ελληνικό έως την Ανθούπολη, συνδέοντας το Νότιο και το Βόρειο τμήμα της πόλης. Η γραμμή περιλαμβάνει συνολικά 20 σταθμούς, εκ των οποίων οι μισοί φιλοξενούν σύγχρονα έργα τέχνης. Για τους δέκα σταθμούς που διαθέτουν έργα τέχνης, μελετώνται η τοποθεσία του σταθμού, ο καλλιτέχνης που δημιούργησε το έργο, καθώς και η σύνδεση των έργων με την ιστορία, τον πολιτισμό της περιοχής και την αισθητική αλληλεπίδραση με τους επιβάτες (Αττικό Μετρό, 2021).

6.1. Σταθμός Άγιος Δημήτριος/ Αλέξανδρος Παναγούλης

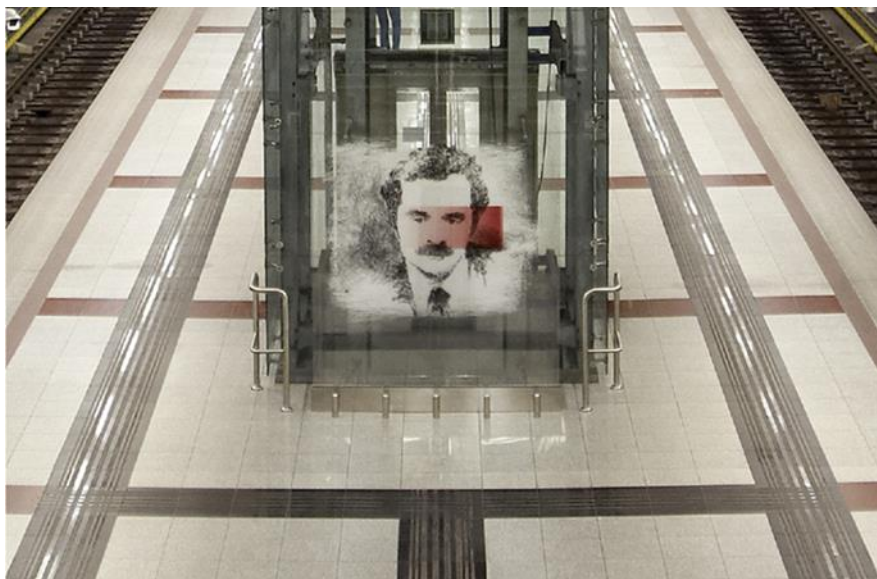
Ο πρώτος σταθμός της λίστας είναι ο σταθμός Άγιος Δημήτριος στην ομώνυμη περιοχή νότια της πόλης και συγκεκριμένα στην λεωφόρο Βουλιαγμένης. Ο σταθμός αυτός έχει διπλή ονομασία, η δεύτερη ονομασία, «Αλέξανδρος Παναγούλης» είναι αφιερωμένη στον ομώνυμο ποιητή- πολιτικό- έναν από τους μεγαλύτερους αντιστασιακούς της Χούντας. Ο Παναγούλης απεβίωσε το 1976 σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα στο ύψος της Βουλιαγμένης εκεί όπου σήμερα βρίσκεται ο σταθμός του μετρό.

Ο σταθμός Άγιος Δημήτριος φιλοξενεί ένα έργο του σημαντικού καλλιτέχνη Κώστα Ηρακλή Γεωργίου, ο οποίος γεννήθηκε το 1950 στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Σπούδασε ζωγραφική και γραφικές τέχνες, ενώ ασχολήθηκε και με τη σκηνογραφία και την εικονογράφηση. Το καλλιτεχνικό του έργο βρίσκεται σε σημαντικές συλλογές, όπως στην Εθνική Πινακοθήκη, το Ίδρυμα ΔΕΣΤΕ, και σε μουσεία και ιδιωτικές συλλογές. Τα έργα του στον σταθμό μετρό χαρακτηρίζονται από μνημειακές διαστάσεις, που δημιουργούν μια ισχυρή παρουσία στο δημόσιο χώρο, ενώ ταυτόχρονα ενσωματώνουν εσωτερικές, προσωπικές διαστάσεις, απομακρύνοντάς τα από μια καθαρά δημόσια λειτουργία (Γεωργίου, 2015).

Ο τίτλος του έργου στον σταθμό Άγιος Δημήτριος είναι «Εις ανάμνηση του Αλέξανδρου Παναγούλη», το οποίο τοποθετήθηκε το 2010. Ο καλλιτέχνης, Κώστας Ηρακλής Γεωργίου, έχει δηλώσει ότι «το έργο είναι ελάχιστος φόρος τιμής στην προσφορά του σημαντικού πολιτικού» (Γεωργίου, 2015). Το έργο βρίσκεται στην αποβάθρα του σταθμού, συγκεκριμένα πάνω στον ανελκυστήρα που οδηγεί στα εκδοτήρια και την έξοδο. Αποτελείται από ένα ασπρόμαυρο πορτραίτο με κόκκινες

λεπτομέρειες, δημιουργημένο με ακρυλικό χρώμα σε plexiglass. Αυτή η επιλογή υλικών προσδίδει μια σύγχρονη αίσθηση και ενισχύει τη διάδραση του έργου με το περιβάλλον του σταθμού (Αττικό Μετρό, 2021).

Η επιλογή του συγκεκριμένου έργου για τον εν λόγω σταθμό μπορεί να θεωρηθεί ως μια δικαιολογημένη απόφαση, καθώς το έργο έχει άμεσες συνδέσεις με την ιστορία της περιοχής. Επιπλέον, το υλικό στο οποίο είναι αποτυπωμένη η προσωπογραφία επιτρέπει, μέσω της διαφάνειας, την παρακολούθηση της κίνησης των διερχόμενων, η οποία διαπερνά το έργο. Ως εκ τούτου, προστίθεται μια επιπλέον διάσταση αλληλεπίδρασης με το κοινό που διέρχεται από τον σταθμό.

Εικόνα 35- Γεωργίου, 2015

6.2. Σταθμός Δάφνη

Ο σταθμός μετρό της Δάφνης εγκαινιάστηκε το 2000 και αποτέλεσε τον τερματικό σταθμό της Γραμμής 2 μέχρι το 2004. Οι εισοδοί του σταθμού βρίσκονται στη Λεωφόρο Αλέξανδρου Παπαναστασίου και στην Πλατεία Καλογήρων. Η Δάφνη είναι μια μικρή συνοικία που προσελκύει πλήθος επισκεπτών, κυρίως λόγω των καταστημάτων εστίασης και της Γυμναστικής Ακαδημίας Αθηνών (ΤΕΦΑΑ). Το όνομα της περιοχής προέρχεται από το ιερό φυτό του Θεού Απόλλωνα (Αττικό Μετρό, 2021).

Το έργο τέχνης που φιλοξενεί ο σταθμός ονομάζεται «Δεξίλεως» και είναι δημιουργία του Δημήτρη Μυταρά, σε κεραμική εκτέλεση της Βούλας Γουνελά. Ο

Μυταράς γεννήθηκε το 1934 στην Χαλκίδα και σπούδασε ζωγραφική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (1953-1958) υπό την καθοδήγηση καταξιωμένων δασκάλων. Η εκπαιδευτική του πορεία συνεχίστηκε στο Παρίσι. Ως καλλιτέχνης, εκλέχθηκε καθηγητής στην ΑΣΚΤ το 1975 και αναγνωρίστηκε για τη συμβολή του στην τέχνη με μέλη της Ακαδημίας Αθηνών (Σαρηγιαννίδης, 2015).

Το έργο «Δεξίλεως» περιλαμβάνει τέσσερις κεραμικές συνθέσεις, οι οποίες απεικονίζουν τον αρχαίο Αθηναίο Δεξίλεω, γνωστό από την επιτύμβια ανάγλυφη στήλη του στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Κεραμεικού. Ο Δεξίλεως εικονίζεται να υψώνει το δόρυ του ενάντια στον εχθρό. Ο γλύπτης αποτυπώνει τη διαδικασία της μάχης μέσω μιας αλληλουχίας φάσεων, που περιλαμβάνει είσοδο, σύγκρουση και αποχώρηση, υπογραμμίζοντας την εμπειρία του επιβάτη στον χώρο του μετρό (Κοσκινά, 2009).

Αν και το έργο δεν έχει άμεση σύνδεση με τη γειτονιά της Δάφνης, μεταφορικά συνδέεται με το πλήθος των επισκεπτών και την αρχαιοελληνική προέλευση του ονόματος. Η διάταξη του έργου ενσωματώνει την πορεία των διερχόμενων επιβατών, δημιουργώντας μια αλληλεπίδραση με το χώρο και τον χρόνο του μετρό.

Εικόνα 36- Έλση Καΐλη, 2019

6.3. Σταθμός Άγιος Ιωάννης

Ο σταθμός του Αγίου Ιωάννη βρίσκεται στη λεωφόρο Βουλιαγμένης και το όνομά του προέρχεται από την εκκλησία Άγιος Ιωάννης ο Κυνηγός, που βρίσκεται στην κεντρική πλατεία της περιοχής. Η περιοχή φιλοξενεί πολλές επιχειρήσεις και καταστήματα εστίασης, καθιστώντας την δημοφιλή στους πολίτες. Η κεντρική γεωγραφική θέση της συμβάλλει στην προσέλευση επισκεπτών (Αττικό Μετρό, 2021).

Από το 2008, ο σταθμός φιλοξενεί το έργο «Η πόλη ενώνει την διαφορετικότητα των ανθρώπων», της γλύπτριας Χριστίνας Σαραντοπούλου, η οποία γεννήθηκε το 1952 στο Αγρίνιο. Σπούδασε στην Αθήνα και στη Σορβόνη, με αρχικά αφαιρετικά γλυπτά που κινούνται στην ιδεολογία του κονστρουκτιβισμού. Σημαντικά χαρακτηριστικά του έργου της είναι η σαφήνεια και η λιτότητα, με κύριο υλικό το σίδηρο (Πετρόπουλος, 2019).

Το έργο στο σταθμό είναι μη σταθερό γλυπτό (1080x450x225 cm), φτιαγμένο από ανοξείδωτο χάλυβα με ηλεκτροστατική βαφή και καθρέφτη, και περιλαμβάνει μηχανισμό κίνησης. Η χρωματική παλέτα περιλαμβάνει κόκκινο, κίτρινο, πορτοκαλί και γκρι, με σύνθεση οκτώ δακτυλικών αποτυπωμάτων σε συνεχή κίνηση (Πετρόπουλος, 2019).

Η σύνδεση του γλυπτού με την περιοχή είναι ισχυρή, καθώς απεικονίζει την πολυπολιτισμικότητα των κατοίκων και των επισκεπτών, που ενώνονται μέσω της διαφορετικότητάς τους.

Εικόνα 37- Προσωπικό Αρχείο

6.4. Σταθμός Συγγρού- Φιξ

Ο σταθμός Συγγρού- Φιξ βρίσκεται επί της λεωφόρου Συγγρού, έναν από τους μεγαλύτερους δρόμους της Αθήνας που συνδέει το κέντρο με την παραλία. Πλησίον του σταθμού εντοπίζεται το παλαιό εργοστάσιο ζυθοποιίας Φιξ, στο οποίο σήμερα στεγάζεται το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ). Αυτοί ήταν και οι λόγοι που ο σταθμός πήρε την διπλή ονομασία Συγγρού-Φιξ. Η κοντινή συνοικία του

σταθμού είναι το Κουκάκι, μια πολυσύχναστη γειτονία κάτω από το λόφο Φιλοπάππου και την Ακρόπολη.

Σε αυτόν τον σταθμό στεγάζεται ένα έργο τέχνης του Παναγιώτη Βασιλάκη, γνωστός ως Τάκις (Αττικό Μετρό, 2021). Ο καλλιτέχνης γεννήθηκε το 1925 στην Αθήνα και έχει θεωρηθεί ως ένας από τους κυριότερους εκπρόσωπους της εικαστικής σκηνης και πρωτοπόρος της κινητικής τέχνης. Ο καλλιτέχνης απεβίωσε το 2019. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Τάκις, ήταν ένας αυτοδίδακτος καλλιτέχνης που κατάφερε να δημιουργήσει μια άρρηκτη σχέση ανάμεσα στην τέχνη και τις επιστήμες συνδυάζοντας στοιχεία της φύσης και της φυσικής στην γλυπτική του. Η κίνηση και το φως είναι τα στοιχεία που αποτελούν βασικούς πυρήνες του έργου του. Το 1954 ο καλλιτέχνης μετέβη στο Παρίσι, και εντάχθηκε στο ατελιέ του φημισμένου γαλλοουμάνου γλύπτη Κωνσταντίν Μπρανκούζι. Τα επόμενα χρόνια ταξίδευε μεταξύ Παρισιού και Λονδίνου όπου εμπνεύστηκε και δημιούργησε τα πρώτα του κινητικά έργα. Το 1955 έως και το τέλος του 1965, ο Τάκις ασχολήθηκε με τις μαγνητικές δυνάμεις και την ενέργεια των μαγνητικών πεδίων, τα οποία αποτελούν τις θεμελιώδεις βάσεις του έργου του. Η γοητεία που ασκούσαν στον καλλιτέχνη οι κοσμικές δυνάμεις και η επικοινωνία με τον υπερπέραν ήταν η αφορμή για να δημιουργήσει τα «Τηλεγλυπτά» τους «Τηλεπίνακες» και τα «Τηλεφώτα». Από το 1961 έως το 1974, ο καλλιτέχνης επισκέφθηκε την Αμερική και έζησε εκεί για πρώτη φορά. Αρχικά, συνεργάστηκε ως υπότροφος με το Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασαχουσέτης (MIT), στο Κέντρο Ανώτερων Εικαστικών Σπουδών. Το 1969 ίδρυσε τον «Συνασπισμό των Εργατών της Τέχνης», με σκοπό την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των καλλιτεχνών. Η επιστροφή του στο Παρίσι το 1974, αποτελεί και την αφετηρία της δημιουργίας των ερωτικών γλυπτών του Τάκις (Ρεμπούτσικα, 2013).

Η προσωρινή επιστροφή του στην Ελλάδα έγινε το 1986, ενώ την ίδια χρονιά ίδρυσε το Κέντρο Ερευνών για την Τέχνη και τις Επιστήμες (ΚΕΤΕ) τα επίσημα εγκαίνια του οποίου έγιναν το 1993. Η χρονική περίοδος 1985 με 1991 ήταν ιδιαίτερα σημαντική για τα έργα του Τάκις με τίτλο «Σινιάλα» μιας και το 1985 κατασκεύασε ένα μαγνητικό τοίχο με διακοσμητική χρήση για το ισόγειο του Κέντρου Μπομπούρ στο Παρίσι. Συνεχίζοντας, το 1987 και αντίστοιχα το 1990 είχαμε την δημιουργία των έργων «Σινιάλα» η τεχνητή λίμνη και «η μεγάλη αψίδα της συνοικίας Λα Ντεφάνς των Παρισίων». Εξαιρετικά σημαντικά σημεία για τα «Σινιάλα» ήταν το 1988 η

τοποθέτηση τους στο Ολυμπιακό Πάρκο Γλυπτικής της Σεούλ και το 1991 η τοποθέτηση τους στο υδραγωγείο της πόλης Μποβέ. Το 1986, η επιστροφή του Τάκις στην Αθήνα εκκινεί την συνεργασία με τους φίλους του Μίνω Αργυράκη και Ραϋμόνδο και την έκθεση τους στην γκαλερί «Μέδουσα». Δύο έργα του καλλιτέχνη, «Τα φωτεινά σινιάλα» και «Φωτοβολταϊκή Ενέργεια», κοσμούν από το 2001 τον σταθμό του μετρό Συγγρού- Φιξ (Takis, 2005).

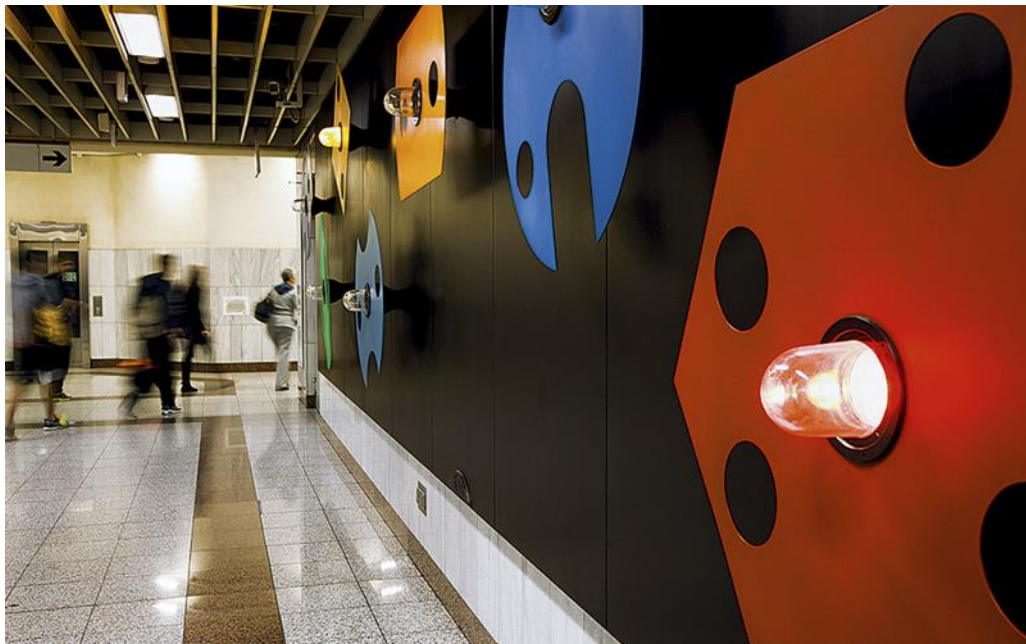
Τα δύο έργα του σταθμού «Συγγρού- Φιξ» με την ονομασία «Τα φωτεινά σινιάλα» και «Φωτοβολταϊκή Ενέργεια» ολοκληρώθηκαν το 2001. Το πρώτο έργο που συναντά κάποιος με την είσοδο του στον σταθμό είναι «Τα φωτεινά σινιάλα», το οποίο τοποθετείται στον αντικριστό τοίχο μετά από τα μηχανήματα επικύρωσης εισιτηρίων. Το έργο εντάσσεται σε μια ορθογώνια μαύρη επιφάνεια διαστάσεων 940x235 εκατοστών, πάνω στην οποία τοποθετούνται επτά χρωματιστά στοιχεία που παραπέμπουν σε μηχανολογικά εξαρτήματα. Στο κεντρικό τους σημείο υπάρχει μια λάμπα αντίστοιχου χρώματος με το «μηχανολογικό εξάρτημα». Τα υλικά που έχουν χρησιμοποιηθεί για το συγκεκριμένο έργο είναι αλουμίνιο, γυαλί, ατσαλολαμαρίνα και ηλεκτρικό ρεύμα. Το δεύτερο γλυπτό έχει τοποθετηθεί στο μέτωπο της δεξιάς καθόδου προς την πλατφόρμα και αποτελείται από μια φωτοβολταϊκή μονάδα που κινούν έλικες. Τα δύο αυτά έργα του γλύπτη Τάκις είναι ένας απόλυτος συνδυασμός της επιστήμης, με την τεχνολογία και την τέχνη (Κολοβός, 2015).

Η τοποθεσία του σταθμού Συγγρού- Φιξ είναι μια διασταύρωση τεχνών. Πρόκειται για μια εξαιρετικά ιδιαίτερη τοποθεσία που αποτελεί σημείο συναντήσεων για τους ντόπιους αλλά και τους τουρίστες και η εξήγηση πίσω από την ιδιαιτερότητα αυτής της τοποθεσίας προκύπτει φυσικά αρκεί κανείς να αναλογιστεί πόσα δρώμενα φιλοξενεί αυτή η συνοικία. Η Ακρόπολη σε απόσταση αναπνοής, το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης και η Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Σταυρός Νιάρχος αλλά και το ίδιο το Ίδρυμα Σταυρός Νιάρχος όπως και η αίθουσα της Λυρικής σκηνής «Σταύρος Νιάρχος». Πέραν όμως των χώρων που βρίσκονται γύρω από τον σταθμό και η ίδια η περιοχή έχει μια δική της ταυτότητα, που διαμορφώνεται από τα κτήρια της και την ιστορία τους. Τα εντυπωσιακά νεοκλασικά έρχονται σε αντίθεση με τις σύγχρονες πολυκατοικίες και τα παλιά εργοστάσια που όλα μαζί δημιουργούν ένα μωσαϊκό που χαρακτηρίζει την γειτονία αλλά και γενικότερα το κέντρο της Αθήνας. Συνεπώς, το έργο του καλλιτέχνη Τάκις ήταν ιδιαίτερα απαιτητικό ως προς την ορθή επικοινωνία του με την γειτονία του σταθμού. Τα

γλυπτά του έχουν ενέργεια και μια συνεχή ζωντάνια μέσω της κίνησης και του φωτός, όπως και η γειτονία είναι μια ζωντανή περιοχή με έντονη νυχτερινή ζωή και πολύ θόρυβο την ημέρα λόγω της κεντρικής Λεωφόρου Συγγρού. Οι φωτεινοί σηματοδότες των δρόμων μετατρέπονται σε γλυπτό στο υπόγειο του σταθμού.

Εικόνα 38- Takis, 2005

Εικόνα 39- Takis, 2005

6.5. Σταθμός Σύνταγμα

Ο σταθμός του μετρό Σύνταγμα βρίσκεται στην ομώνυμη περιοχή στο κέντρο της Αθήνας. Πρόκειται για έναν από τους μεγαλύτερους σταθμούς της πόλης, με την κύρια έξοδο του σταθμού να οδηγεί τους πολίτες στην πλατεία Συντάγματος, μια από τις μεγαλύτερες πλατείες της Αθήνας, η οποία συχνά φιλοξενεί πολιτιστικές εκδηλώσεις και άλλα δρώμενα, στα σκαλοπάτια της οποίας δεσπόζει το μαρμάρινο σιντριβάνι του 19ου αιώνα, το οποίο αποτελεί σημείο συνάντησης για τους κατοίκους της πόλης και τους επισκέπτες. Η πλατεία οδηγεί στον γνωστότερο και πολυσύχναστο εμπορικό δρόμο της χώρας, την οδό Ερμού, ενώ πάνω από τον σταθμό βρίσκεται το κτήριο της Βουλής και παραπλεύρως αυτού ο Εθνικός Κήπος. Ακόμη, γύρω από την πλατεία συναντά κανείς τα Υπουργεία Οικονομικών και Εξωτερικών, καθώς και δύο διεθνώς γνωστές ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, την Μεγάλη Βρετανία και το King George. Το όνομα "Σύνταγμα", που δόθηκε στην περιοχή, προήλθε από το θεμελιώδη νόμο της πολιτείας (1843). Στον σταθμό του μετρό Σύνταγμα συναντώνται συνολικά τρία έργα από τρεις διαφορετικούς καλλιτέχνες. Οι καλλιτέχνες είναι οι Θεόδωρος, Γιώργος Ζογγολόπουλος και Γιάννης Ψυχοπαίδης (Αττικό Μετρό, 2021).

Ο Θεόδωρος Παπαδημητρίου γεννήθηκε στο Αγρίνιο το 1931. Φοίτησε στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών από το 1952 έως το 1958 με καθηγητή τον Μιχάλη Τόμπρο και κατέκτησε μια υποτροφία για σπουδές στο Παρίσι στην Ecole des Beaux-Arts το 1959 με καθηγητή τον Marcel Gimond. Στο Παρίσι, ο Θεόδωρος Παπαδημητρίου ξεκίνησε συστηματική έρευνα για τα προβλήματα της γλυπτικής στον δημόσιο χώρο και έκανε τις πρώτες ανεικονικές του συνθέσεις με μέταλλο. Το 1961 πραγματοποίησε την πρώτη του έκθεση στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης στο Παρίσι, και το 1965 βραβεύτηκε με το βραβείο Ροντέν. Κέρδισε την αναγνωσιμότητα ως γλύπτης στο Παρίσι και το 1972 ξεκίνησε να διδάσκει ως επισκέπτης καθηγητής στο California State University. Από το 1980 έως το 1989 δίδασκε Πλαστική στον Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Ε.Μ.Π. και το 2007 έγινε ομότιμος καθηγητής του Πολυτεχνείου. Η Εθνική Πινακοθήκη το 1983 οργάνωσε μια αναδρομική έκθεση με έργα της περιόδου 1953-1983, συμπεριλαμβανομένων και έργων του Θεόδωρου Παπαδημητρίου. Το 2013, έγινε Επίτιμος Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Δυτικής Ελλάδας. Οι ατομικές εκθέσεις και οι performance που έχει πραγματοποιήσει ο Θεόδωρος είναι δεκάδες και έλαβαν χώρα σε διάφορα σημεία ανά τον κόσμο. Τα κύρια ζητήματα που τον απασχολούν στα έργα του είναι η πλαστική μορφή, οι

κλίμακες και η επικοινωνιακή λειτουργία του γλυπτού στο δημόσιο χώρο (Βαμβακάς, 2018).

Το πρώτο έργο του Σταθμού Σύνταγμα είναι δημιούργημα του καλλιτέχνη Θόδωρα και έχει τίτλο «Το Ωρολόγιον του μετρό», το οποίο κατασκευάστηκε το 2001. Το έργο αποτελείται από τρεις τροχούς διαμετρήματος 250 cm, από ανοξείδωτο μέταλλο, μπρούτζινα στοιχεία και τους μηχανισμούς των ρολογιών. Οι συνολικές διαστάσεις του έργου είναι ύψους 5,50 m, πλάτους 16,50 m και βάρους 2,40 m. Το γλυπτό έχει ως βάση στήριξης την βασική μορφή του τροχού, όπως στους παλιούς τροχούς τρένων, για να υποβάλλει την αίσθηση της κίνησης και του χρόνου. Το έργο βρίσκεται στην κεντρική είσοδο του σταθμού, πάνω από το επίπεδο των εκδοτηρίων (Πετρόπουλος, 2019).

Εικόνα 40- Προσωπικό Αρχείο

Ο επόμενος καλλιτέχνης, του οποίου το έργο φιλοξενείται στον σταθμό του μετρό στο Σύνταγμα, είναι ο Γιώργος Ζογγολόπουλος. Ο γλύπτης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1903 και απεβίωσε το 2004. Φοίτησε από το 1924 στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, στο εργαστήριο του Θωμά Θωμόπουλου, και έπειτα συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι, στο εργαστήριο του Marcel Gimond. Λόγω των προσωπικών του απόψεων και των αναταραχών που αυτές δημιούργησαν, αποβλήθηκε από την ΑΣΚΤ κατά τα έτη 1927-1928, όμως επανήλθε το 1929. Εκείνη την περίοδο, πέρα από την γλυπτική, τον απασχόλησε και η ζωγραφική. Εργάστηκε στο υπουργείο Παιδείας, συγκεκριμένα στο Αρχιτεκτονικό τμήμα, κατά την δεκαετία 1930-1940 και μελέτησε την κατασκευή σχολικών συγκροτημάτων και εκκλησιών. Υπήρξε ενεργό μέλος

καλλιτεχνικών ομάδων, συμμετέχοντας σε πλήθος εκθέσεων. Όπως προαναφέρθηκε, ο Γιώργος Ζογγολόπουλος δεν περιορίστηκε στην γλυπτική, καθώς ασχολήθηκε θερμά με την ζωγραφική και την αρχιτεκτονική (Μαυρωτάς 2018). Ο καλλιτέχνης έχει χαρακτηριστεί ως «αιώνιος έφηβος» λόγω των συνεχών εντάσεων που παρατηρούνταν στα έργα του. Το κύριο ενδιαφέρον του, όμως, υπήρξε η αρμονική συνύπαρξη των έργων του με τον περιβάλλοντα χώρο. Στην τελευταία περίοδο του έργου του, το στοιχείο της κίνησης παραμένει το κύριο θέμα ενδιαφέροντος του, μαζί με το νερό και τον ήχο, τα οποία προστέθηκαν και δεν προϋπήρχαν στο έργο του. Βασικό υλικό στα έργα του ήταν το ανοξείδωτο μέταλλο, σε συνδυασμό με αντικείμενα όπως φακοί, σωλήνες, βέργες, ομπρέλες και σκάλες (Μανουσάκης, 2010).

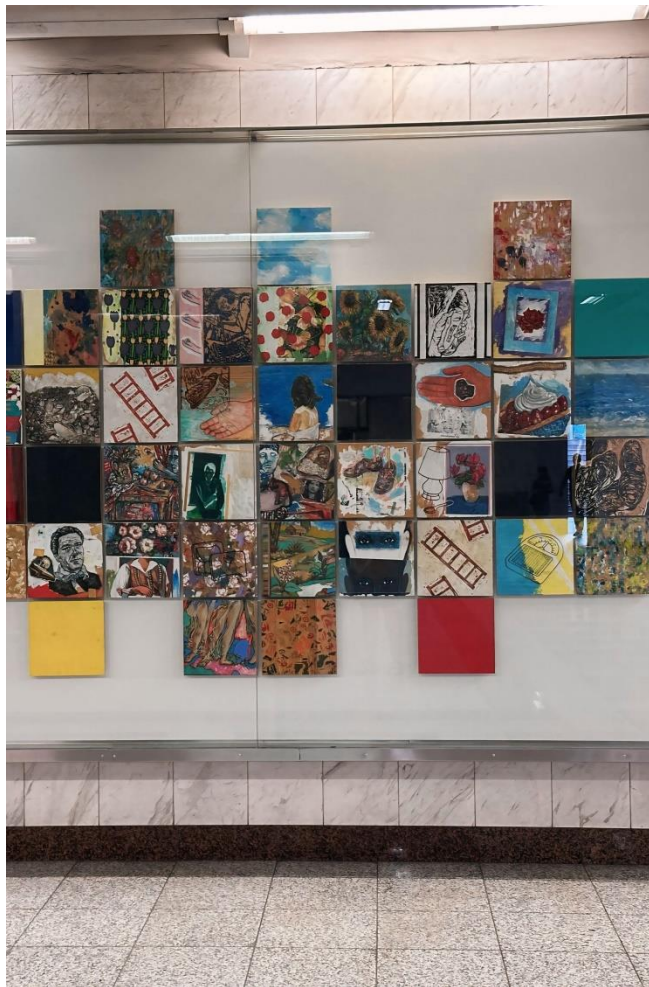
Το δεύτερο έργο του Σταθμού Σύνταγμα είναι δημιούργημα του καλλιτέχνη Γιώργου Ζογγολόπουλου και έχει τίτλο «Αίθριο». Πρόκειται για κινητικό έργο με αιωρούμενες ομπρέλες και σκάλες. Περιμετρικά του τοιχώματος του αίθριου έχει γίνει επένδυση με φύλλα ανοξείδωτου χάλυβα και οι συνολικές διαστάσεις του είναι 20 m ύψος και 8 m διάμετρος. Η εικαστική σύνθεση τοποθετείται στο επίπεδο της αποβάθρας της Μπλε Γραμμής με κατεύθυνση προς Νίκαια.

Εικόνα 41- Ίδρυμα Γεώργιου Ζογγολόπουλου

Ο τρίτος καλλιτέχνης, του οποίου το έργο στεγάζεται στον σταθμό του μετρό Σύνταγμα, είναι ο Γιάννης Ψυχοπαίδης. Ο καλλιτέχνης ασχολήθηκε με τη ζωγραφική, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1945 και σπούδασε χαρακτηριστική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών με καθηγητή τον Κώστα Γραμματόπουλο (1963-1968). Αποτέλεσε ενεργό μέλος της «Ομάδας Τέχνης Α» (1960-1967) και της εικαστικής ομάδας του περιοδικού «Επιθεώρηση Τέχνης». Η πρώτη του ατομική έκθεση έλαβε χώρα στην αίθουσα Κεραία το 1966, και τα έργα που εξέθεσε ο Γιάννης Ψυχοπαίδης αποκάλυπταν την πολιτικοποιημένη στάση του και την επαφή του με το γερμανικό εξπρεσιονισμό. Από το 1970 έως το 1976 σπούδασε στην Ακαδημία Καλών Τεχνών στο Μόναχο με υποτροφία από το γερμανικό κράτος και έζησε στην Γερμανία έως το 1986, λόγω της συμμετοχής του στο Καλλιτεχνικό Πρόγραμμα της πόλης του Δυτικού Βερολίνου. Κατά την παραμονή του στη Γερμανία ανέπτυξε σημαντική καλλιτεχνική δραστηριότητα, συμμετέχοντας και σε συλλογικά σχήματα. Παρόλο που ο καλλιτέχνης βρισκόταν στη Γερμανία την περίοδο 1971-1976, συμμετείχε και σε δράσεις που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα, όπως στην ίδρυση της ομάδας «Νέοι Έλληνες Ρεαλιστές» (1971-1973) και την ίδρυση του Κέντρου Εικαστικών Τεχνών (1974-1976). Για αρκετά χρόνια ακόμη, ο καλλιτέχνης εργάστηκε παράλληλα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό μέχρι που το 1993 επέστρεψε στην χώρα καταγωγής του (Δημόπουλος, 2010). Το 1994 ξεκίνησε να διδάσκει ζωγραφική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, όπου συνέχισε έως το 2012. Κατά κύριο λόγο, το έργο του Γιάννη Ψυχοπαίδη χαρακτηρίζεται από τον ρεαλιστικό σχολιασμό κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών φαινομένων της εκάστοτε εποχής, με αναφορές στην Ιστορία, την ελληνική αρχαιότητα, την ευρωπαϊκή τέχνη αλλά και αυτοβιογραφικές μνήμες. Επίσης, χαρακτηριστική στα έργα του καλλιτέχνη είναι η αποστασιοποιημένη κριτική ματιά του, η οποία συνυπάρχει με εξάρσεις εξπρεσιονιστικού χαρακτήρα. Τα έργα του καλλιτέχνη ποικίλουν σε τεχνικές (λάδι, ακρυλικά, κάρβουνο, χρωματιστά μολύβια, μεικτά υλικά), καθώς χαρακτηριστικό είναι πως χρησιμοποιεί με πολλούς τρόπους τη φωτογραφική εικόνα και ενσωματώνει συχνά στα έργα του αληθινά τρισδιάστατα αντικείμενα, συνθέτοντας κατασκευές ή εγκαταστάσεις. Οι εκθέσεις στις οποίες έχει συμμετάσχει είναι δεκάδες και ανά τον κόσμο. Τη δεκαετία του 1980 παρουσίασε με αναδρομική σειρά, εντός και εκτός Ελλάδας, τη μεγάλη συλλογή έργων του με τίτλο «Το γράμμα που δεν έφτασε» (Ψυχοπαίδης, 2009). Το 2004 δημιούργησε το έργο «Σταθμός Ειρήνη» για τον ομώνυμο σταθμό του ΗΣΑΠ.

Το τρίτο και τελευταίο έργο του Σταθμού Σύνταγμα είναι δημιούργημα του καλλιτέχνη Γιάννη Ψυχοπαίδη και έχει τίτλο «Σταθμός Ειρήνη». Αρχικά, το έργο τοποθετήθηκε το 2004 στον ομώνυμο σταθμό του ηλεκτρικού σιδηρόδρομου και είχε υποστεί βανδαλισμό το 2014. Το έργο μεταφέρθηκε το 2016 στον σταθμό του μετρό Σύνταγμα και έκτοτε βρίσκεται στον τρίτο επίπεδο του σταθμού, δηλαδή στην κεντρική είσοδο του σταθμού, πάνω από το επίπεδο των εκδοτηρίων. Το συνολικό μήκος του έργου είναι 40 μ και αποτελείται από 4 ζωγραφικές συνθέσεις με ενσωματωμένα 333 μικρά έργα. Σημαντική λεπτομέρεια είναι πως μετά τον βανδαλισμό χρειάστηκε να ζωγραφίσει εκ νέου 28 κομμάτια διαστάσεων 30x30 εκατοστών (Κολοβός, 2018).

Εικόνα 42- Προσωπικό Αρχείο

6.6. Σταθμός Πανεπιστήμιο

Ο σταθμός Πανεπιστήμιο βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας και πήρε το όνομά του από το κεντρικό κτήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο σταθμός εγκαινιάστηκε το

2000, ενώ αρχικά αναφερόταν με την ονομασία «Ακαδημία», λόγω της εγγύτητάς του με το κτήριο της Ακαδημίας Αθηνών. Ο συγκεκριμένος σταθμός του μετρό φιλοξενεί δύο έργα τέχνης του καλλιτέχνη Γιάννη Μόραλη (Τσακαλίδου, 2015). Ο Γιάννης Μόραλης γεννήθηκε στην Άρτα το 1916 και σπούδασε ζωγραφική και χαρακτική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών την περίοδο 1931-1937. Με υποτροφία της Ακαδημίας Αθηνών, συνέχισε τις σπουδές του στη Ρώμη και στο Παρίσι στους κλάδους της νωπογραφίας και του ψηφιδωτού. Με την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, επέστρεψε στην Ελλάδα και το 1947 έγινε καθηγητής στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, όπου παρέμεινε για 37 χρόνια. Το 1949, συμμετείχε στην ίδρυση της καλλιτεχνικής ομάδας «Αρμός» μαζί με σημαντικούς καλλιτέχνες όπως ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας, ο Γιάννης Τσαρούχης και ο Νίκος Εγγονόπουλος, και έλαβε μέρος στην πρώτη έκθεση της ομάδας στο Ζάππειο το 1950(Ρεμπούτσικα, 2013).

Ο Μόραλης ανήκει στη γενιά των καλλιτεχνών που επηρεάστηκαν από σημαντικά ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα. Στα πρώιμα έργα του χρησιμοποιούσε εξπρεσιονιστικά στοιχεία με έντονα γεωμετρικά και κυβιστικά σχήματα. Το 1958 εκπροσώπησε την Ελλάδα στην Biennale της Βενετίας, ενώ η πρώτη του ατομική έκθεση στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε το 1959. Με το πέρασμα του χρόνου, τα έργα του απέκτησαν μνημειώδη χαρακτήρα, εμπνευσμένα από την αρχαία ελληνική τέχνη, ενώ κυριαρχούσαν θέματα γύρω από την ανθρώπινη μορφή, κυρίως τη γυναικεία φιγούρα. Από το 1950 και μετά, τα έργα του αποτύπωναν ανθρώπινες φιγούρες και τα συναισθήματά τους μέσα από τις εμπειρίες τους (Ρεμπούτσικα, 2013).

Εκτός από ζωγραφική και χαρακτική, ο Μόραλης ασχολήθηκε με τον σκηνικό χώρο, τα κουστούμια για μπαλέτα, και τη διακόσμηση, όπως για το ξενοδοχείο Χίλτον. Ήταν επίσης υπεύθυνος για το εξώφυλλο της ποιητικής συλλογής του Οδυσσέα Ελύτη «Άξιον Εστί». Η τελευταία μεγάλη έκθεσή του έλαβε χώρα στο Μουσείο Μπενάκη το 2001. Ο Μόραλης απεβίωσε το 2007 (Ρεμπούτσικα, 2013).

Στον σταθμό Πανεπιστήμιο φιλοξενούνται δύο έργα του Γιάννη Μόραλη. Το πρώτο έργο βρίσκεται στο κεντρικό κλιμακοστάσιο που οδηγεί στο επίπεδο μετεπιβίβασης και πρόκειται για μια σύνθεση από ορείχαλκο, διαστάσεων 120x1000 εκ. Το δεύτερο έργο βρίσκεται στην κεντρική μετόπη του κλιμακοστασίου που οδηγεί στις αποβάθρες και αποτελεί κεραμική σύνθεση, επίσης διαστάσεων 120x1000 εκ. Στα έργα αυτά δεν έχει δοθεί επίσημος τίτλος ή ονομασία (Κολοβός, 2015).

Εικόνα 43- Ιουλία Λαδογιάννη, 2019

Εικόνα 44- Ιουλία Λαδογιάννη, 2019

6.7. Σταθμός Ομόνοια

Ο σταθμός του μετρό Ομόνοια βρίσκεται στην κεντρική πλατεία της ομώνυμης περιοχής. Η πλατεία της Ομόνοιας αποτελεί αφετηρία πολλών σημαντικών οδών της

πόλης, όπως η Σταδίου, η Αθηνάς, η Πειραιώς και η Πατησίων. Επιπλέον, το σημείο όπου βρίσκεται η πλατεία λειτουργεί ως σύνορο για πολλές συνοικίες, όπως τα Εξάρχεια, το Πολυτεχνείο, το Μουσείο και το Ψυρρή. Στον σταθμό Ομόνοια φιλοξενούνται δύο έργα σύγχρονης τέχνης, τα «Ουρές» του Νίκου Κεσσανλή και το έργο «Ποδοσφαιριστές» του Ραυλος Διονυσόπουλος (Τσακαλίδου 2015).

Ο Νίκος Κεσσανλής γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1930. Σπούδασε στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας, όπου είχε δάσκαλο τον Γιάννη Μόραλη. Το 1955, κέρδισε υποτροφία από το Instituto Centrale de Restauro για σπουδές στην τοιχογραφία και τη συντήρηση, εγκαθιστάμενος στη Ρώμη. Το 1961, μετέβη στο Παρίσι, όπου εντάχθηκε στην ομάδα των Nouveaux Réalistes ή Νέο-ρεαλιστών. Το ενδιαφέρον του για τον ντανταϊσμό, καθώς και η τάση του να χρησιμοποιεί ενδύματα και αντικείμενα στις συνθέσεις του, τον οδήγησαν στη δημιουργία της Λευκής Χειρονομίας και στη συμμετοχή του στη Biennale της Βενετίας το 1964. Ακολούθως, πειραματίστηκε με τη χρήση φωτογραφικών μέσων και διαδραμάτισε πρωτοποριακό ρόλο στην ίδρυση του κινήματος της μηχανικής τέχνης, γνωστού ως Mec Art. Η προσφορά μιας θέσης καθηγητή στη Σχολή Καλών Τεχνών το 1981 αποτέλεσε το έναυσμα για την επιστροφή του στην Αθήνα, όπου παρέμεινε έως το 1997, υπηρετώντας την τελευταία εξαετία ως πρύτανης. Ο Κεσσανλής συνέβαλε στον εκσυγχρονισμό και την ανανέωση της ελληνικής εικαστικής πραγματικότητας, τιμώντας τη χώρα του με βραβεία και επαίνους στην Ιταλία και τη Biennale του Σάο Πάολο. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο καλλιτέχνης παρέμεινε ενεργός έως το τέλος της ζωής του το 2004 (Κεσσανλής, 1998).

Το έργο «Ουρές» του Νίκου Κεσσανλή περιλαμβάνει διάφορες μορφές και σχήματα και βρίσκεται στο πρώτο επίπεδο του σταθμού. Χρησιμοποιείται η τεχνική της χημικής φωτογραφίας, η οποία βασίζεται σε φωτοευαίσθητες επιφάνειες πάνω σε ύφασμα με τη χρήση ειδικών χημικών επιστρώσεων. Το έργο βρίσκεται στο επίπεδο μετεπιβίβασης και περιλαμβάνει κατασκευή από πλεξιγκλάς. Μέσω έξι προβολών, προβάλλεται η σκιά των περαστικών (Papadaki, 2001).

Εικόνα 45- Έλση Καΐλη, 2019

Ο δεύτερος καλλιτέχνης, έργο του οποίου φιλοξενεί ο σταθμός Ομόνοια, είναι ο Παύλος Διονυσόπουλος, γνωστός ως Ρανλιος, ο οποίος γεννήθηκε στα Φιλιατρά Μεσσηνίας το 1930. Σπούδασε ζωγραφική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας (1949-1953), ενώ συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι με υποτροφία από το γαλλικό κράτος. Καθοριστικό σημείο στην καλλιτεχνική του πορεία ήταν το πρωτοποριακό κλίμα της δεκαετίας του 1960 και η επαφή του με τους Γάλλους Νέο-ρεαλιστές, οι οποίοι τον απεγκλώβισαν από τη συμβατική ζωγραφική του τελέου και τον ώθησαν στη χρήση καθημερινών, ευτελών υλικών (Διονυσόπουλος, 2019).

Ο Παύλος Διονυσόπουλος δημιούργησε τα πρώτα του έργα χρησιμοποιώντας αποκόμματα περιοδικών, και έτσι ξεκίνησε μια διαδικασία αναζήτησης των βασικών υλικών που θα αποτελούσαν τον πυρήνα των δημιουργιών του. Τα έργα του υπερέβησαν τη ρεαλιστική αναπαραγωγή εικόνων, αγγίζοντας την ποιητική τους αναπαράσταση. Άλλα υλικά με τα οποία πειραματίστηκε κατά καιρούς περιλάμβαναν το ατσαλόμαλλο (σύρμα κουζίνας) και τις πλαστικοποιημένες κορδέλες (bolduc). Η συμμετοχή του σε πολλές εκθέσεις στο εξωτερικό και σημαντικές διεθνείς διοργανώσεις (Βενετία, Λονδίνο, Βερολίνο) συνέβαλαν στην ανάδειξη της ελληνικής avant-garde σκηνης διεθνώς (Διονυσόπουλος, 1999). Ο Παύλος Διονυσόπουλος απεβίωσε το 2019, αφήνοντας πίσω του μια σημαντική καλλιτεχνική παρακαταθήκη.

Το έργο του με τίτλο «Ποδοσφαιριστές», το οποίο βρίσκεται στις κλίμακες μετεπιβίβασης του σταθμού Ομόνοια, αποτελείται από χαρτοπόλεμο και κόλλα βραδείας στέγνωσης, τοποθετημένα πάνω σε κόντρα πλακέ, με συνολικές διαστάσεις

210x1470 εκ. Το συγκεκριμένο έργο ενσωματώνει τον χαρακτηριστικό τρόπο με τον οποίο ο καλλιτέχνης χρησιμοποιούσε ευτελή υλικά για να μετατρέψει απλές εικόνες σε ποιητικές και συμβολικές μορφές, αποτυπώνοντας την κίνηση και τον δυναμισμό της ανθρώπινης φιγούρας, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την ομαδική δραστηριότητα του ποδοσφαίρου (Papadaki, 2001).

Εικόνα 46- Έλση Καΐλη, 2019

Ο σταθμός της ομόνοιας είναι ένας από τους πιο πολυσύχναστους σταθμούς της κόκκινης γραμμής, απαριθμώντας καθημερινά πλήθος επιβατών και επισκεπτών. Οι ουρές αναμονής στα εκδοτήρια και τις αποβάθρες είναι σύνηθες φαινόμενο στον σταθμό. Τα έργα του Νίκου Κεσσανλή, χρησιμοποιούν τις φιγούρες των περαστικών δημιουργώντας ένα θέατρο σκιών που πραγματεύεται την εφήμερη κατάσταση της αναμονής αποτυπώνοντας ταυτόχρονα την ένταση της. Παράλληλα, το έργο του Παύλου Διονυσόπουλου «Ποδοσφαιριστές» αποτελεί φόρο τιμής της εποχής που η πλατεία της Ομόνοιας ήταν σημείο συνάντησης για τους πανηγυρισμούς των οπαδών ποδοσφαιρικών ομάδων. Το έργο αυτό υπενθυμίζει στους χρήστες του σταθμού όλους τους εορτασμούς που έλαβαν χώρα στην πλατεία της Ομόνοιας με αφορμή τα αθλητικά επιτεύγματα των ομάδων.

6.8. Σταθμός Μεταξουργείο

Ο σταθμός Μεταξουργείο πήρε το όνομά του από την ομώνυμη πλατεία, η οποία φιλοξενούσε εργοστάσιο επεξεργασίας μεταξιού κατά την περίοδο του Όθωνα. Κατά τη δεκαετία του 1950, η περιοχή έγινε γνωστή για τα θέατρα και την ψυχαγωγία που

προσέφερε στις λαϊκές τάξεις. Παρά την παλαιότερη υποβάθμισή της, η περιοχή αναπτύσσεται σταδιακά τα τελευταία χρόνια, με πολλά καταστήματα διασκέδασης και θέατρα να συμβάλλουν στην αναζωογόνησή της. Στον σταθμό Μεταξουργείο δεσπόζει το έργο του Αλέκου Φασιανού, «Ο μύθος της γειτονιάς μου» (2001), που αντικατοπτρίζει τη βαθιά σχέση του καλλιτέχνη με την περιοχή, στην οποία γεννήθηκε και μεγάλωσε, αντλώντας έμπνευση από τη δεκαετία του 1950 (Τσακαλίδου 2015).

Ο Αλέκος Φασιανός, μια από τις πιο εμβληματικές μορφές της σύγχρονης ελληνικής τέχνης, γεννήθηκε το 1935 και απεβίωσε το 2022. Σπούδασε βιολί στο Ωδείο Αθηνών και ζωγραφική στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών (1956-1960). Το 1960-1963 μετέβη στο Παρίσι με υποτροφία της γαλλικής κυβέρνησης, όπου σπούδασε λιθογραφία στην École des Beaux-Arts. Παρά το γεγονός ότι έζησε στη Γαλλία για τριάντα χρόνια, διατήρησε στενή σχέση με την Ελλάδα και από το 1974 και έπειτα ζούσε και εργαζόταν εναλλάξ και στις δύο χώρες. Ο Φασιανός παρέμεινε πιστός στην παραστατική ζωγραφική, με τα έργα του να απεικονίζουν ανθρώπινες μορφές με μυθική διάσταση, συχνά εμπνευσμένες από την ελληνική μυθολογία. Οι εκθέσεις του είναι περισσότερες από 70, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Ο καλλιτέχνης ασχολήθηκε επίσης με την εικονογράφηση βιβλίων σπουδαίων λογοτεχνών όπως ο Ελύτης και ο Καβάφης, ενώ συνεργάστηκε και με το Εθνικό Θέατρο και το Θέατρο Τέχνης του Κάρολου Κουν ως σκηνογράφος. Έχει τιμηθεί με διακρίσεις από την Ακαδημία Αθηνών και τη γαλλική κυβέρνηση, ενώ εκπροσώπησε την Ελλάδα σε πολυάριθμες διεθνείς καλλιτεχνικές εκδηλώσεις. Η βαθιά του ενασχόληση με τον ελληνικό πολιτισμό, η γραφιστική και η χαρακτηριστική επηρέασαν καθοριστικά το ζωγραφικό του έργο (Φασιανός, 2004).

Το έργο του Αλέκου Φασιανού στο Μεταξουργείο αποτελείται από δύο ζωγραφικές συνθέσεις διαστάσεων 240x400 εκ., με θέμα «Ο μύθος της γειτονιάς μου», που βρίσκονται στο επίπεδο των εκδοτηρίων. Επιπλέον, στο ίδιο επίπεδο συναντώνται δύο γλυπτά με τίτλο «Ήλιος και Σελήνη», φτιαγμένα από αλουμίνιο, καθώς και δύο ακόμα γλυπτά σε μορφή πουλιών. Στις αποβάθρες του σταθμού βρίσκονται δέκα ορειχάλκινα γλυπτά, με τίτλους όπως «Ποδηλάτες» και «Άγγελου», ενώ υπάρχουν και τέσσερα ακόμα γλυπτά ίδιας τεχνοτροπίας.

Εικόνα 47- Αιθεροβάμων, 2022

Εικόνα 48- Αιθεροβάμων, 2022

Οι μορφές που δημιούργησε ο Φασιανός αναπαριστούν την κοινωνία της δεκαετίας του 1950, εξυψώνοντας τη λαϊκή κουλτούρα που αναδύεται ακόμα και σήμερα στα στενά της περιοχής. Οι παραστάσεις του περιλαμβάνουν ζωντανές φιγούρες που συνθέτουν ένα δυναμικό σύνολο, διατηρώντας την αρμονία και τον μύθο της γειτονιάς, την οποία ο καλλιτέχνης ήθελε να αναδείξει. Όπως σημειώνει ο ίδιος: «Θέλησα να αναπλάσω την ταπεινή ζωή των ανθρώπων της γειτονιάς μου, των

υπαίθριων κινηματογράφων και θεάτρων που μας γαλούχησαν... Κοίταξε εσύ, περαστικέ, αυτά τα έργα, να αισθανθείς την πραγματικότητα που εγώ είδα». Το έργο του Φασιανού αποκαλύπτει τον βαθύ δεσμό του με τη λαϊκή κουλτούρα και το τοπίο της περιοχής, που συνεχίζει να ζει μέσα από τη δημιουργική του προσέγγιση.

6.9. Σταθμός Λαρίσης

Ο σταθμός Λαρίσης, που συνδέεται με τον προαστιακό και το δίκτυο του ΟΣΕ, είναι κεντρικό σημείο για ταξιδιώτες, καθώς ενώνει την Αθήνα με την υπόλοιπη Ελλάδα μέσω τρένων και των ΚΤΕΛ. Βρίσκεται μεταξύ των συνοικιών Βικτώρια και Άγιος Παντελεήμονας, που αποτελούν ιστορικές προσφυγικές περιοχές της πόλης. Η περιοχή, με την έντονη ταξιδιωτική της ατμόσφαιρα, αντικατοπτρίζεται στο έργο του καλλιτέχνη Γιάννη Γαϊτή, ο οποίος σπούδασε στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας και ήταν από τους πρωτοπόρους μοντέρνους Έλληνες καλλιτέχνες (Τσακαλίδου 2015).

Ο Γαϊτής υπήρξε μέλος της καλλιτεχνικής ομάδας των «Ακραιών» και συνέβαλε στη Biennale του Σάο Πάολο το 1953. Στα έργα του συνδυάζονται σουρεαλιστικά και κυβιστικά στοιχεία με αφαιρετικές τάσεις, ενώ οι δημιουργίες του, τόσο στη ζωγραφική όσο και στη γλυπτική, επικεντρώνονται γύρω από τις γνωστές μορφές των «Ανθρωπάκια». Αυτές οι φιγούρες, που απεικονίζονται με πανομοιότυπο ντύσιμο (ριγέ κουστούμια και καπέλα), δεν έχουν προσωπικά χαρακτηριστικά, θίγοντας τον αστικό καθωσπρεπισμό και την απώλεια της ατομικότητας στη σύγχρονη κοινωνία. Τα «Ανθρωπάκια» του Γαϊτή, που έγιναν σύμβολα κοινωνικής κριτικής, εμφανίζονται στην αποβάθρα του σταθμού Λαρίσης ως 22 γλυπτά από κόντρα πλακέ, δίπλα από 14 καθίσματα κατασκευασμένα από ανοξείδωτο χάλυβα, όπου οι επιβάτες μπορούν να καθίσουν, αντικαθιστώντας ουσιαστικά τα «ανθρωπάκια» και συμμετέχοντας στο έργο (Τσακαλίδου 2015).

Η δημιουργία του Γαϊτή καταγγέλλει τον σύγχρονο τρόπο ζωής, ειδικά σε μια περιοχή όπου συχνά κυριαρχούν οι σκέψεις του αποχωρισμού και της αναζήτησης μιας νέας πατρίδας. Χρησιμοποιεί έντονα χρώματα, όπως το κόκκινο, για να προκαλέσει σύγχυση και να ταρακουνήσει τους περαστικούς, ενώ μέσα από τη συμμετοχή τους στα καθίσματα-ανθρωπάκια προσκαλεί το κοινό να δώσει νέα μορφή στο έργο. Ο ίδιος ο Γαϊτής δήλωσε σχετικά με το έργο του: «τα ανθρωπάκια που λέω, το κατεστημένο, έφτασε σε ένα σημείο, όπου δεν παίρνει άλλο πιο μακριά... γίναμε

νούμερο και τίποτα παραπάνω. Εδώ εγώ κάνω μια μαρτυρία και σας λέω: φροντίστε να σωθείτε να σωθούμε...».

Το έργο «Ανθρωπάκια» επιδιώκει να αφυπνίσει το κοινό για τις κοινωνικές και προσωπικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονοι άνθρωποι, προσφέροντας μια εμπειρία αλληλεπίδρασης και κριτικής απέναντι στους κανονισμούς και τα όρια που επιβάλλει η κοινωνία.

Εικόνα 49- Έλση Καΐλη, 2019

6.10. Σταθμός Άγιος Αντώνιος

Ο σταθμός Άγιος Αντώνιος βρίσκεται στην περιοχή του Περιστερίου, μία από τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές της Αθήνας, με σημαντική ιστορία ως προσφυγικός συνοικισμός. Ο σταθμός πήρε το όνομά του από τον παρακείμενο Ιερό Ναό του Αγίου Αντωνίου και αποτελεί μέρος της επέκτασης της Γραμμής 2 του μετρό. Η πρώτη φάση αυτής της επέκτασης ολοκληρώθηκε το 2004 με τα εγκαίνια του σταθμού, ενώ η δεύτερη φάση, που περιλάμβανε τους σταθμούς Περιστερί και Ανθούπολη, ολοκληρώθηκε το 2013 (Βαΐου, 2007).

Ο σταθμός διαθέτει έναν μεγάλο θόλο, ο οποίος επιτρέπει τη φυσική εισροή φωτός στις αποβάθρες, ενισχύοντας την αίσθηση του ανοιχτού χώρου. Τα δέντρα που είναι φυτεμένα στους κοινόχρηστους χώρους προσφέρουν ένα φυσικό στοιχείο, το οποίο έρχεται σε αρμονία με το σύγχρονο αστικό περιβάλλον (Βαΐου, 2007).

Στην είσοδο του σταθμού, δεσπόζει το γλυπτό «Σπαθιές», ένα έργο από ορείχαλκο και οπλισμένο σκυρόδεμα, διαστάσεων 940x235 εκ. Το γλυπτό αποτελεί δημιούργημα δύο καλλιτεχνών, της Θεοδώρας Βουτσινά και του Μίλτου Παπαστερίου. Η Βουτσινά, αναπληρώτρια καθηγήτρια στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, έχει διακριθεί για την πλαστική γλυπτική μικρής και μεγάλης κλίμακας στον αρχιτεκτονικό χώρο. Ο Παπαστερίου, ο οποίος έχει σπουδάσει γλυπτική στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας και στο Παρίσι, έχει επίσης συνεργαστεί με τον γλύπτη Πραξιτέλη Τζανουλίνο για τη συντήρηση των γλυπτών στην Ακαδημία Αθηνών (Ανδριανός, 2015).

Το γλυπτό «Σπαθιές» λειτουργεί ως αισθητικό και αρχιτεκτονικό στοιχείο, επιδιώκοντας την ανάδειξη της δομής και της αρχιτεκτονικής του σταθμού, δημιουργώντας παράλληλα ένα διάλογο ανάμεσα στο γλυπτό και το περιβάλλον του.

Εικόνα 50- Προσωπικό Αρχείο

7. Γραμμή 3/ Μπλε γραμμή

Η Μπλε Γραμμή του μετρό της Αθήνας, γνωστή ως Γραμμή 3, είναι μια από τις κύριες γραμμές του αθηναϊκού μετρό, εξυπηρετώντας τόσο κατοίκους όσο και επισκέπτες. Ξεκινά από τον Πειραιά και καταλήγει στο Διεθνές Αεροδρόμιο "Ελευθέριος Βενιζέλος", καλύπτοντας κεντρικές και περιφερειακές περιοχές της πόλης. Τα έργα ξεκίνησαν τη δεκαετία του 1990 και το πρώτο τμήμα της γραμμής άνοιξε το 2000 (Αττικό Μετρό, 2021). Η σειρά που ακολουθείται για την ανάλυση των έργων τέχνης στους σταθμούς της Μπλε Γραμμής, είναι βασισμένη στο δρομολόγιο του μετρό.

7.1. Σταθμός Αιγάλεω

Ο σταθμός Αιγάλεω του μετρό της Αθήνας φέρει το όνομά του από τον οικείο δήμο που εξυπηρετεί. Τα εγκαίνια του σταθμού πραγματοποιήθηκαν το 2007 και βρίσκεται στρατηγικά τοποθετημένος κάτω από την πλατεία Εσταυρωμένου. Στον σταθμό Αιγάλεω εκτίθενται τρία έργα της καλλιτέχνιδας Όπυς Ζούνη: το «Κίονας», το «Κίονες-Σκιές» και το «Τέσσερις Πύλες στον Χώρο», τα οποία ανήκουν στη σειρά της «Sculptures and Constructions in the Space» (Αττικό Μετρό, 2021).

Η Όπυ Ζούνη γεννήθηκε το 1941 στο Κάιρο, όπου σπούδασε ζωγραφική, κεραμική και φωτογραφία στο Αμερικάνικο Κολέγιο. Μετακόμισε στην Ελλάδα το 1963 και συνέχισε τις σπουδές της στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, ενώ εμπλούτισε τις γνώσεις της με σπουδές στη σκηνογραφία και τη διακόσμηση. Ανάμεσα στους καθηγητές της ήταν οι Γιάννης Μόραλης, Γιώργος Μαυροΐδης και Βασίλης Βασιλειάδης. Ο αριθμός των εκθέσεων στις οποίες έχει συμμετάσχει υπολογίζεται περίπου στις 450, με 70 ατομικές εκθέσεις, ενώ συμμετείχε και σε διεθνείς Μπιενάλε και Τριενάλε. Η Ζούνη εκπροσώπησε τη γεωμετρική τέχνη στην Ελλάδα, ενώ τα έργα της φέρουν επιρροές από τον αραβικό πολιτισμό με ελληνικά στοιχεία (Ψαρομηλίγκος, 2008).

Το πρώτο έργο της Όπυς Ζούνης που συναντάται στον σταθμό Αιγάλεω είναι το «Κίονας», το οποίο τοποθετήθηκε το 2008 στο επίπεδο έκδοσης εισιτηρίων. Το γλυπτό έχει διαστάσεις 20x20x250 εκ. και είναι κατασκευασμένο από ακρυλικά σε κόντρα πλακέ θαλάσσης. Τα δύο επιπλέον γλυπτά της καλλιτέχνιδας βρίσκονται στις μετόπες της αποβάθρας. Η πρώτη σύνθεση, με τίτλο «Τέσσερις Πύλες στον Χώρο», έχει διαστάσεις 300x410 εκ. και περιλαμβάνει τέσσερις συμμετρικές πύλες σε μπλε και πράσινο χρώμα, οι οποίες επιτρέπουν τη διαφάνεια του χώρου πίσω τους. Η δεύτερη σύνθεση, με τίτλο «Κίονες-Σκιές», απεικονίζει ένα διάτρητο, συμμετρικό πλαίσιο χωρίς χρώμα, το οποίο διατρέχεται από μια οριζόντια κόκκινη γραμμή, υπογραμμίζοντας την προοπτική του σχεδίου (Ψαρομηλίγκος, 2008).

Η κατασκευή του σταθμού αποκάλυψε σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα, καθώς η περιοχή ευθυγραμμίζεται με την αρχαία Ιερά Οδό, η οποία συνέδεε την Αθήνα με την Ελευσίνα. Κατά τη διάρκεια των εργασιών, εντοπίστηκαν 15 πηγάδια και πολυάριθμα κεραμικά ευρήματα, όπως το «αλογάκι του Ελαιώνα», που εικάζεται ότι βυθίστηκε κατά την αρχαία πλημμύρα του Κηφισού. Τα ευρήματα περιλαμβάνουν τμήματα της

Ιεράς Οδού που χρονολογούνται από τον 7ο αιώνα π.Χ. έως τη Ρωμαϊκή Εποχή, τα οποία εκτίθενται στις εισόδους του σταθμού (Χατζηιωάννου, 2013).

Εικόνα 51- Προσωπικό Αρχείο

Εικόνα 52- Προσωπικό Αρχείο

Ο σταθμός Αιγάλεω αποτελεί μια μοναδική περίπτωση, καθώς φιλοξενεί ταυτόχρονα δύο εκθέσεις: αυτή των αρχαιολογικών ευρημάτων και τη σύγχρονη προσθήκη της Όπυς Ζούνης. Η συνύπαρξη των γεωμετρικών σχημάτων και των αρχαίων ευρημάτων ενισχύει τη διαχρονικότητα της τέχνης και αναδεικνύει τη σύνδεση του παρόντος με το παρελθόν. Αυτή η αρμονική συνύπαρξη προσφέρει έναν γόνιμο διάλογο ανάμεσα στα έργα, χωρίς καμία από τις δύο εκθέσεις να υπερτερεί.

Εικόνα 53- Προσωπικό Αρχείο

7.2. Σταθμός Ελαιώνας

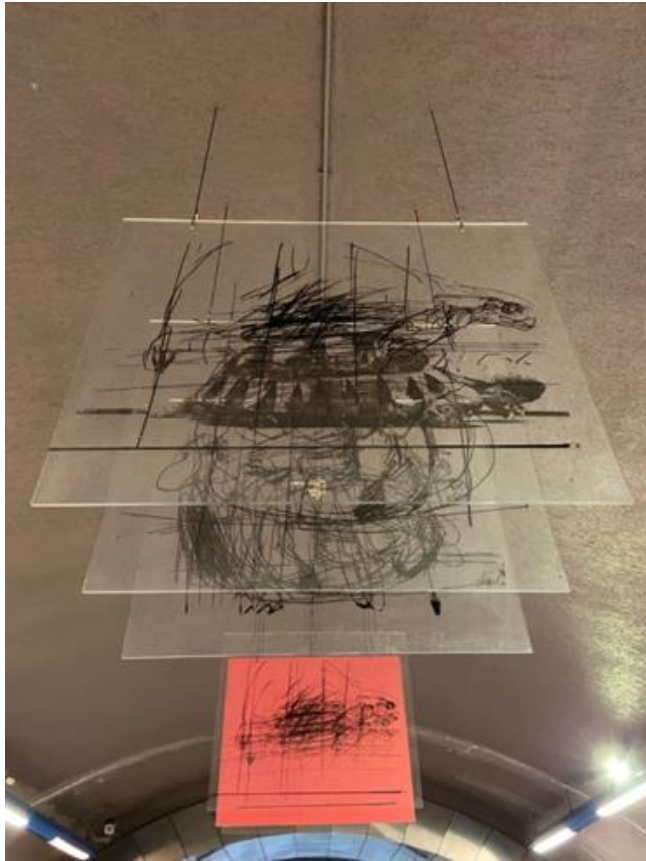
Η περιοχή Ελαιώνας είναι μια βιομηχανική ζώνη με λίγους κατοίκους. Στο παρελθόν, φιλοξενούσε πολλά ελαιοτριβεία, σαπωνοποιεία και βυρσοδεψεία (Μουζάκης, 2018). Σήμερα, γύρω από τον σταθμό του μετρό εκτίθεται τμήμα της αρχαίας γέφυρας του Κηφισού. Ο συγκεκριμένος σταθμός δεν είναι από τους πιο πολυσύχναστους, καθώς η γύρω περιοχή είναι βιομηχανική και ιδιαίτερα αραιοκατοικημένη. Η κατασκευή του σταθμού έγινε κυρίως με προοπτική μιας μελλοντικής αναβάθμισης της περιοχής. Στον σταθμό φιλοξενείται το έργο «Διαδρομές» του καλλιτέχνη Γιώργου Λαζόγκα (Τσακαλίδου, 2015).

Ο Γιώργος Λαζόγκας γεννήθηκε στη Λάρισα το 1945. Σπούδασε αρχιτεκτονική στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ωστόσο στην πορεία ακολούθησε τη ζωγραφική. Οι σπουδές του συνεχίστηκαν στο Παρίσι, όπου σπούδασε ζωγραφική με υποτροφία από το γαλλικό κράτος. Δίδαξε ζωγραφική στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο και στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών στην Αθήνα. Από τα πρώτα του έργα, ο Γιώργος Λαζόγκας έδειξε την κλίση του προς τα σύγχρονα καλλιτεχνικά ρεύματα και το ενδιαφέρον του για την ανάπτυξη του σχεδίου ως γραφή, που αποτυπώνεται στην επιφάνεια του έργου και ταυτόχρονα διεισδύει σε αυτό (Σταθόπουλος, 2010).

Η δεκαετία του '70 ήταν η περίοδος κατά την οποία ο καλλιτέχνης άρχισε να δίνει στα έργα του τη μορφή της εικαστικής εγκατάστασης. Αρχικά, χρησιμοποίησε διάφορα μέσα, όπως βίντεο, φωτογραφία, εκτυπώσεις και αποτυπώματα σωμάτων σε μεγάλες υφασμάτινες επιφάνειες. Στη δεκαετία του '80, ασχολήθηκε με το Παλίμψηστο και την τυφλή ζωγραφική. Χαρακτηριστικά στοιχεία στα έργα του Γιώργου Λαζόγκα είναι η διαδικασία που υπήρξε στην ύλη και το υπαρξιακό, ίσως και βιωματικό, περιεχόμενο των έργων του (Σταθόπουλος, 2010).

Στον σταθμό του Ελαιώνα, συγκεκριμένα στο επίπεδο των εκδοτηρίων, βρίσκεται το έργο του «Διαδρομές». Το έργο εκτείνεται από το σημείο των εκδοτηρίων στους διαδρόμους που οδηγούν στις αποβάθρες και είναι αναρτημένο από την οροφή. Πρόκειται για αποτύπωση θραυσμάτων από αγγεία (όστρακα, σύμφωνα με την αρχαιολογία) σε μαύρο χρώμα σε ερυθρά φύλλα πάνω σε σύνθετη επιφάνεια από etalbond. Στην όψη του έργου έχουν τοποθετηθεί φύλλα plexiglass. Με βάση την ίδια τεχνική, στους διαδρόμους του σταθμού έχουν αποτυπωθεί χελώνες, οι οποίες παραπέμπουν στην αξία της σωστής διαχείρισης του χρόνου σε έναν κόσμο που συνεχώς μεταβάλλεται (Σταθόπουλος, 2010).

Παρά την βιομηχανική ανάπτυξη που είχε γνωρίσει η συνοικία του Ελαιώνα, σήμερα είναι σχεδόν σταματημένη στο χρόνο (Χατζηγιάννου, 2013). Όπως η χελώνα του έργου του Γιώργου Λαζόγκα, έτσι και η περιοχή του Ελαιώνα έχει τους δικούς της αργούς ρυθμούς. Ο χρόνος λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος της αρχαίας ελληνικής παράδοσης και της σύγχρονης εικαστικής ματιάς του καλλιτέχνη. Η σύνθεση του έργου του Γιώργου Λαζόγκα εκτείνεται σε όλο το επίπεδο των εισιτηρίων, όπως και η ιστορία του Ελαιώνα σε όλη την επιφάνεια της περιοχής (Τσακαλίδου, 2015).

Εικόνα 54- Προσωπικό Αρχείο

Εικόνα 55- Προσωπικό Αρχείο

Εικόνα 56- Προσωπικό Αρχείο

7.3. Σταθμός Κεραμεικός

Ο σταθμός Κεραμεικός, παρόλη την ονομασία του, βρίσκεται στην περιοχή Γκάζι. Οι ανασκαφές και οι εργασίες για τον σταθμό αποκάλυψαν πολλά αρχαιολογικά ευρήματα, με αποτέλεσμα το αρχαιολογικό συμβούλιο να μεταφέρει την αρχική τοποθεσία του σταθμού από την περιοχή του Κεραμικού στο Γκάζι, από όπου προκύπτει και η ονομασία του σταθμού. Η περιοχή γύρω από τον σταθμό γνώρισε ανάπτυξη περίπου τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, και συγκεκριμένα έπειτα από τη δημιουργία του πολιτιστικού κέντρου Τεχνόπολις των Αθηνών. Στον σταθμό βρίσκεται το έργο του Γιάννη Μπουτέα «Διαστροφωμάτωσης - Ενεργειακές Εικόνες XVI», το οποίο κατασκευάστηκε το 2007 (Αττικό Μετρό, 2021).

Ο Γιάννης Μπουτέας γεννήθηκε στην Καλαμάτα το 1941 και σπούδασε χαρακτηριστική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας (1959-1964) με τον Κ. Γραμματόπουλο. Συνέχισε τις σπουδές του με υποτροφία στην École des Beaux-Arts στο Παρίσι (1966-1970), όπου εγκαταστάθηκε για δέκα χρόνια. Παρουσίασε το έργο του σε πάνω από δέκα εκθέσεις και συμμετείχε σε ομαδικές και διεθνείς διοργανώσεις στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Αξιοσημείωτες είναι οι συμμετοχές του

σε δύο Μπιενάλε, στο Σάο Πάολο το 1981 και στη Βενετία το 1990. Το χαρακτηριστικό εκφραστικό μέσο του καλλιτέχνη, που χρησιμοποιείται από την πρώτη του έκθεση το 1972, είναι το φως, είτε με φυσικό είτε με τεχνητό τρόπο. Τα υλικά επιλογής του Γιάννη Μπουτέα περιλαμβάνουν σχοινιά, πέτρες, λαμαρίνες, καουτσούκ και καθρέφτες. Συχνά οι κατασκευές του συνδυάζονται με ζωγραφική ή φωτογραφικές επεμβάσεις, ενώ η τοποθέτησή τους προτιμάται στο δάπεδο ή στους τοίχους (Τσακαλίδου, 2015).

Το έργο «Διαστρωματώσεις - Ενεργειακές Εικόνες XVI» είναι μια σύνθεση που έχει τοποθετηθεί στο κλιμακοστάσιο του επιπέδου μετεπιβίβασης και έχει διαστάσεις 400 x 2400 εκατοστά. Ο καλλιτέχνης έχει επιλέξει και σε αυτό το έργο να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο το φως, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα κόκκινο φωτισμό νέον. Για την κατασκευή του έργου έχουν χρησιμοποιηθεί ανοξείδωτος χάλυβας, σωλήνες από πλεξιγκλάς και φωτοβόλοι σωλήνες νέον. Το έργο σχετίζεται άμεσα με την περιοχή, καθώς το εργοστάσιο φωταερίου αποτελεί το σήμα κατατεθέν της και καθορίζει την αισθητική όλης της περιοχής. Έτσι, η επιλογή του Γιάννη Μπουτέα να χρησιμοποιήσει τεχνητό φωτισμό στο έργο είναι εύστοχη ως προς τη σύνδεση του έργου με την περιοχή. Το έργο μεταλλάσσει το χώρο και επιδρά βιωματικά στον επιβάτη (Παπαδοπούλου, 2015).

Εικόνα 57- Προσωπικό Αρχείο

7.4. Σταθμός Μοναστηράκι

Ο σταθμός Μοναστηράκι βρίσκεται στην ομώνυμη περιοχή του κέντρου και συνδέει τη γραμμή του μετρό (μπλε γραμμή) με τη γραμμή του ηλεκτρικού (πράσινη

γραμμή). Πρόκειται για πολυσύχναστο σταθμό, ο οποίος χρησιμοποιείται ιδιαίτερα από ντόπιους αλλά και από τουρίστες, καθώς η περιοχή αποτελεί πόλο έλξης και για τις δύο κοινωνικές ομάδες. Η πλατεία στην κεντρική είσοδο του σταθμού έχει έντονο πολυπολιτισμικό χαρακτήρα. Μέσα στον σταθμό εκτίθεται μεγάλος αριθμός αρχαιολογικών ευρημάτων από τη γεωμετρική περίοδο έως την κλασική. Ο σταθμός φιλοξενεί το έργο της Λήδας Παπακωνσταντίνου με τίτλο «Ο κόσμος στα χέρια μου», το οποίο κατασκευάστηκε το 2010 (Αττικό Μετρό, 2021).

Η Λήδα Παπακωνσταντίνου είναι Ελληνίδα καλλιτέχνης με καταγωγή από τη Λάρισα και γεννήθηκε το 1945. Σπούδασε γραφικές τέχνες στη Σχολή Δοξιάδη και, στη συνέχεια, Καλές Τέχνες στο Λονδίνο και στην Κεντρική Βρετανία στο Kent. Αξιοσημείωτο είναι ότι στις αρχές της δεκαετίας του '70, η Λήδα Παπακωνσταντίνου ήταν μία από τους πρώτους καλλιτέχνες που εισήγαγαν στον ελληνικό εικαστικό χώρο μορφές τέχνης όπως τα happenings και οι performances. Τα θέματα που κυρίως απασχολούν την καλλιτέχνη σχετίζονται με την μνήμη και τον χρόνο. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό στοιχείο στα έργα της είναι η αυτοπρόσωπη παρουσία της σε πολλά από αυτά. Τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί η Λήδα Παπακωνσταντίνου για την εκπόνηση των έργων της ποικίλλουν και περιλαμβάνουν φυσικά υλικά (κολλάζ, αντικείμενα, τρισδιάστατες κατασκευές), βιοματικά ερεθίσματα (ήχος, κίνηση), βίντεο, φωτογραφία κ.ά. Οι ατομικές εκθέσεις της ξεπερνούν τις είκοσι στην Ελλάδα και το εξωτερικό, ενώ οι συμμετοχές της σε ομαδικές εκθέσεις είναι περισσότερες από εξήντα (Παπακωνσταντίνου, 2010).

Το έργο της Λήδας Παπακωνσταντίνου που βρίσκεται στον σταθμό του μετρό Μοναστηράκι, με τίτλο «Ο κόσμος στα χέρια μου», κατασκευάστηκε το 2010. Το έργο εντοπίζεται στην οροφή του παλιού κτιρίου του σταθμού και καταλαμβάνει μια επιφάνεια συνολικά 134 τ.μ. Αποτελεί μια σύνθεση που έχει δημιουργηθεί από συνολικά 324 διαφανή κομμάτια από ακρυλικό σε plexiglass (Καπνίση, 2017). Τα κομμάτια αυτά συνθέτουν μια εικόνα που είναι ορατή και από το εξωτερικό του κτηρίου. Στη σύνθεση αυτή απεικονίζονται ανθρώπινα χέρια και η ένωση αυτών.

Εικόνα 58- Έλση Καΐλη, 2019

Εικόνα 59- Έλση Καΐλη, 2019

7.5. Σταθμός Ευαγγελισμός

Ο σταθμός του μετρό Ευαγγελισμός βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας, πλησίον του ομώνυμου νοσοκομείου, από το οποίο προήλθε και η ονομασία του σταθμού. Στην περιοχή γύρω από τον σταθμό φιλοξενούνται πολλά γραφεία, το Πολεμικό Μουσείο, η Εθνική Πινακοθήκη, το ξενοδοχείο Χίλτον, το γλυπτό του Δρομέα κ.ά. Στον χώρο του σταθμού, και συγκεκριμένα στο επίπεδο έκδοσης εισιτηρίων, τοποθετούνται αρχαιολογικά ευρήματα που βρέθηκαν κατά τη διάρκεια της κατασκευής του. Ακόμη,

στον σταθμό εκτίθεται το γλυπτό «Mott Street», το οποίο είναι δημιουργία της Χρύσας Βαρδέα. Αξίζει να σημειωθεί ότι το έργο αυτό είναι το μόνο έργο στους σταθμούς του μετρό της Αθήνας που δεν έχει φιλοτεχνηθεί ειδικά για τον χώρο του μετρό (Τσακαλίδου, 2015).

Η Χρύσα Βαρδέα γεννήθηκε στην Αθήνα (1933-2013) και σπούδασε στο Παρίσι στην Académie de la Grande Chaumière (1953-1954). Στη συνέχεια, συνέχισε τις σπουδές της στο Σαν Φρανσίσκο, στο California School of Fine Arts (1954-1955). Η καλλιτέχριδα εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Νέα Υόρκη το 1955, όπου το έργο της σύντομα αναγνωρίστηκε και εντάχθηκε στην αμερικανική καλλιτεχνική πραγματικότητα, μεταξύ των ανανεωτικών προτάσεων που διαδέχθηκαν τον αφηρημένο εξπρεσιονισμό. Ο τρόπος που αναπτύσσει τα γλυπτά της χαρακτηρίζεται από διαρκή έρευνα και εκμετάλλευση του τυχαίου. Έμφαση έδωσε στη γραφή της και την προβολή των εικαστικών της δυνατοτήτων. Συχνά, είχε την τάση στα έργα της να χάραζε σε οριζόντιες ζώνες κεφαλαία γράμματα ή να επαναλάμβανε έννοιες των γραμμάτων και των λέξεων, γεγονότα που είχαν ως απόρροια πίνακες εμπνευσμένους από τη δομή της εφημερίδας. Το 1962 ένταξε το φωτισμό νέον στα γλυπτά της, ο οποίος έγινε σήμα κατατεθέν της δουλειάς της. Ένας μεγάλος αριθμός γλυπτών της κοσμεί δημόσιους χώρους σε διάφορα μέρη του κόσμου, ενώ έχει πραγματοποιήσει πολυάριθμες ατομικές εκθέσεις στην Αμερική και την Ευρώπη. Στον σταθμό του μετρό Ευαγγελισμός εντοπίζεται το έργο της «Mott Street» (Παπαδοπούλου, 2015).

Το έργο «Mott Street» είναι το μόνο που δεν έχει δημιουργηθεί για τον χώρο του σταθμού, συνεπώς δεν συνδέεται άμεσα με τον χώρο ή τη γειτονιά. Το γλυπτό της Χρύσας Βαρδέα είναι επηρεασμένο από την China Town του Manhattan και τα κινέζικα σύμβολα καλλιγραφίας. Πρόκειται για μια μεταλλική κατασκευή με κρυφό φωτισμό, η οποία βρίσκεται στο επίπεδο έκδοσης εισιτηρίων, στον χώρο προς τις αποβάθρες. Το γλυπτό συντίθεται από κινέζικα σύμβολα που περιπλέκονται στο έργο της Βαρδέα, και ο κόκκινος φωτισμός νέον δημιουργεί μια εξωτική και ανατρεπτική ατμόσφαιρα στο χώρο των εκδοτηρίων του σταθμού (Παπαδοπούλου, 2015).

Εικόνα 60- Προσωπικό Αρχείο

7.6. Σταθμός Μέγαρο Μουσικής

Ο σταθμός βρίσκεται πλησίον του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών, από όπου προήλθε και η ονομασία του. Η περιοχή γύρω από τον σταθμό συνορεύει με τις συνοικίες των Αμπελοκήπων και του Λυκαβηττού. Ακόμη, κοντά στον σταθμό βρίσκεται η πλατεία Μαβίλη, μία από τις πιο γνωστές πλατείες της πόλης για τη νυχτερινή ζωή της, ενώ ακριβώς έξω από τον σταθμό βρίσκεται το Πάρκο Ελευθερίας, ένας καταπράσινος χώρος που προσελκύει τους κατοίκους της περιοχής. Στον σταθμό Μέγαρο Μουσικής συναντάται το έργο «Μπαμπουζίνα» του Πάνου Φειδάκη, το οποίο δημιουργήθηκε το 2003 (Αττικό Μετρό, 2021).

Ο Πάνος Φειδάκης κατάγεται από το Αίγιο, γεννήθηκε το 1956 και απεβίωσε το 2003. Σπούδασε στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (1976-1981) και ασχολήθηκε με τη ζωγραφική, ειδικότερα με πορτραίτα, γυμνά και τοπία, χρησιμοποιώντας ως κύριο πλαίσιο έκφρασης την παραστατική τέχνη. Ο καλλιτέχνης είχε επίσης ασχοληθεί με μεγάλες συνθέσεις έργων. Ο Πάνος Φειδάκης, λάτρης της

παραστατικής τέχνης, ήταν πάντα πιστός στην απλότητα της τεχνικής του και στην αναγκαιότητα της άμεσης ζωγραφικής πράξης. Τα έργα του αποπνέουν μια αίσθηση τρυφερότητας για τον κόσμο που απεικονίζεται σε αυτά. Στο επίκεντρο των θεμάτων του βρίσκεται ο άνθρωπος, χαμένος στα άγχη και τις αγωνίες της ύπαρξής του. Ο καλλιτέχνης είχε την τάση να αντιμετωπίζει τον άνθρωπο με συμπάθεια και τρυφερότητα στους πίνακές του. Ο Πάνος Φειδάκης κέρδισε το πρώτο βραβείο στον διαγωνισμό «Αττικό Μετρό Α.Ε.» για τη συνεισφορά του στην αισθητική βελτίωση του Σταθμού «Μέγαρο Μουσικής» στην Αθήνα (Φειδάκης, 2004).

Το έργο του Πάνου Φειδάκη με τίτλο «Μπαμπουζίνα» βρίσκεται στον σταθμό Μέγαρο Μουσικής και συγκεκριμένα στο επίπεδο έκδοσης εισιτηρίων. Το έργο αναπτύσσεται πάνω στη μαρμάρινη επιφάνεια του κεντρικού τοίχου, με διαστάσεις 180x780 εκ. Πρόκειται για ένα ψηφιδωτό που απεικονίζει πουλιά πάνω σε συρματόσκοινα. Στην είσοδο του σταθμού υπάρχουν μαρμάρινες πλάκες κομμένες με τη μέθοδο της υδροκοπής και ένθετο μαύρο και λευκό τσιμέντο, πάνω στα οποία τοποθετούνται τα ψηφιδωποιημένα πουλιά (Τσακαλίδου, 2015). Τα φαινομενικά καλώδια που στηρίζουν τα πουλιά είναι πραγματικά συρματόσχοινα, εντοιχισμένα μέσα στο υλικό του τοίχου. Η προσοχή στη λεπτομέρεια και η εξαιρετική δουλειά του καλλιτέχνη στο συγκεκριμένο γλυπτό δίνουν την αίσθηση πως πρόκειται για ανάγλυφο σχέδιο.

Εικόνα 61- Προσωπικό Αρχείο

Εικόνα 62- Προσωπικό Αρχείο

7.7. Σταθμός Αμπελόκηποι

Ο σταθμός του μετρό Αμπελόκηποι βρίσκεται στην ομώνυμη περιοχή των Αθηνών, πάνω στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας και συνορεύει με τη Λεωφόρο Κηφισιάς. Γύρω από τον σταθμό, η περιοχή αντιμετωπίζει έντονα κυκλοφοριακά προβλήματα και παρουσιάζει μεγάλη εμπορική δραστηριότητα. Συγκεντρώνει πολλούς κατοίκους της πόλης κατά τη διάρκεια της ημέρας, δημιουργώντας μια συνεχή ένταση και κινητικότητα στους δρόμους. Στον σταθμό φιλοξενείται το γλυπτό «Procession/Πομπή» του καλλιτέχνη Στέφανου Αντωνάκου/Stephen Antonakos (Τσακαλίδου, 2015).

Ο Στέφανος Αντωνάκος γεννήθηκε στο Γύθειο Λακωνίας το 1926 και, σε ηλικία τεσσάρων ετών, μετακόμισε στη Νέα Υόρκη με την οικογένειά του, όπου έζησε μέχρι τον θάνατό του το 2013. Από μικρή ηλικία ασχολήθηκε με τη ζωγραφική ως αυτοδίδακτος και εντρύφησε στο κολάζ, θέτοντας διαρκώς ερωτήματα μέσω της χρήσης καθημερινών υλικών και υφάσματος. Η καλλιτεχνική του έκφραση εξελίχθηκε σε τρισδιάστατες κατασκευές. Συνδύασε το φωτισμό νέον με ξύλο και μέταλλο, ακολουθώντας αφαιρετικά σχήματα και μινιμαλιστική λογική. Το έργο του περιλαμβάνει εγκαταστάσεις μεγάλης κλίμακας, γλυπτική, αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις, σχέδια, εκτυπώσεις και καλλιτεχνικά βιβλία. Αξιοσημείωτο είναι πως ο καλλιτέχνης έχει δημιουργήσει έργα σε χαρτί, τα οποία είναι εξίσου σημαντικά με τα γλυπτά του και εκφράζουν τους ίδιους προβληματισμούς σχετικά με το χώρο και το φως. Είχε πραγματοποιήσει πολλές εκθέσεις παγκοσμίως και συμμετείχε σε σημαντικές ομαδικές εκθέσεις και διεθνείς οργανώσεις, όπως στη Bienale του Σάο

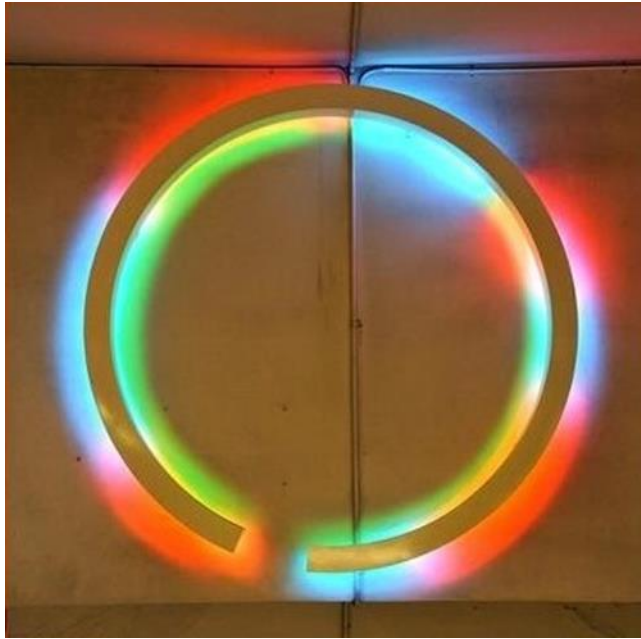
Πάολο και στη Documenta. Η τελευταία του έκθεση πραγματοποιήθηκε το 2011 στο πλαίσιο των Ασχυλείων στο παλιό ελαιουργείο της Ελευσίνας (Αντωνάκος, 2013).

Το έργο «Procession/Πομπή» του Στέφανου Αντωνάκου στον σταθμό Αμπελόκηποι του μετρό εξαπλώνεται σε όλα τα επίπεδα του σταθμού. Πρόκειται για ένα φωτογλυπτό έργο που απλώνεται σε διάφορα σημεία του σταθμού, με μεταλλικά στοιχεία σε διάφορους χρωματισμούς και σχήματα, καθώς και φωτοβόλους σωλήνες νέον, μήκους 185μ. Ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί τους σωλήνες αυτούς για να δημιουργήσει γεωμετρικές συνθέσεις που φωτίζονται από τον φωτισμό νέον. Οι σωλήνες νέον διαπερνούν την επιφάνεια και δημιουργούν μια μυστηριακή ατμόσφαιρα που παραπέμπει στη βυζαντινή θρησκευτικότητα.

Εικόνα 63- Προσωπικό Αρχείο

Το γλυπτό αυτό μεταφέρει την ένταση της ζωής και την συνεχή κίνηση έξω από τον σταθμό στο εσωτερικό του. Οι φωτεινές εικαστικές γραμμές ακολουθούν το επιβατικό κοινό και παραπέμπουν στις αρχαίες αθηναϊκές πομπές των πολιτών. Όπως λέει και ο ίδιος: «Το μόνο που θέλω στη ζωή μου και στην τέχνη μου είναι να βρω τα απλούστερα μέσα για να μιλήσω για πιο πολύπλοκα πράγματα» (Αντωνάκος, 2013).

Εικόνα 64- Προσωπικό Αρχείο

Εικόνα 65- Προσωπικό Αρχείο

7.8. Σταθμός Πανόρμου

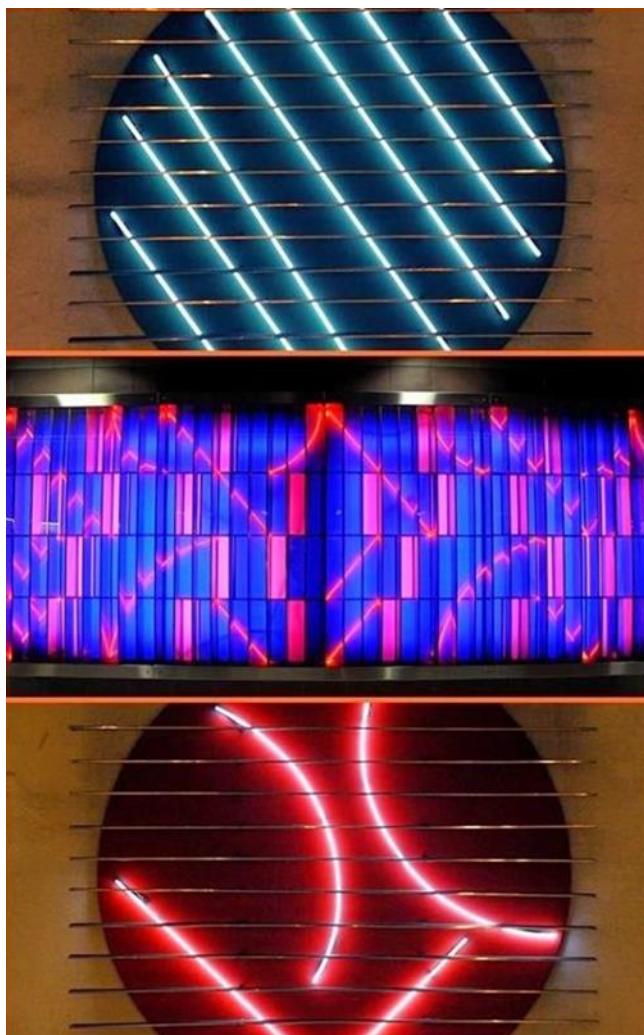
Ο σταθμός του μετρό Πανόρμου βρίσκεται στους Αμπελόκηπους, κάτω από τον ομώνυμο κεντρικό δρόμο της περιοχής. Η Πανόρμου είναι μια γειτονιά γεμάτη ζωή, ρυθμό και αποτελεί μία από τις προτιμήσεις για διασκέδαση. Πρόκειται για μια περιοχή που φιλοξενεί πολλούς φοιτητές και νέους. Στον υπόγειο σταθμό του μετρό

Πανόρμου βρίσκεται το έργο τέχνης «Μαζαρέκο» του καλλιτέχνη Μιχάλη Κατζουράκη (Αττικό Μετρό, 2021).

Ο Μιχάλης Κατζουράκης γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου το 1933 και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα με την οικογένειά του το 1938. Αρχικά, το 1951 έφυγε για το Παρίσι για να σπουδάσει αρχιτεκτονική, αλλά τελικά προτίμησε τη γραφιστική. Παρακολούθησε μαθήματα σχεδίου στην Académie de la Grande Chaumière, ζωγραφικής με τον André Lhote και σύνθεση αφίσας με τον Paul Colin. Το 1955 επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου ασχολήθηκε με τη γλυπτική και παρακολούθησε μαθήματα στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας. Χαρακτηριστικό στο έργο του είναι οι μινιμαλιστικές τάσεις, οι επιρροές από τον κονστρουκτιβισμό, οι γεωμετρικές δομές και οι χρωματικές σχέσεις. Σημαντικό ρόλο στην καλλιτεχνική του πορεία είχε η συμμετοχή του στην ομάδα «Διαδικασίες-Συστήματα», στην οποία συναναστράφηκε με καλλιτέχνες ανάλογων τάσεων. Σταδιακά πέρασε σε έργα μεγαλύτερων διαστάσεων και στη χρήση ποικίλων υλικών, ενώ σύντομα καθιερώθηκε ως καλλιτέχνης με νεοκονστρουκτιβικές τάσεις. Εξερεύνησε τη σχέση μεταξύ καλλιτεχνικού έργου και καθημερινού περιβάλλοντος. Η εκθεσιακή του δραστηριότητα υπήρξε έντονη εντός και εκτός της Ελλάδας, ενώ είχε γνωρίσει πολλές διακρίσεις σε διεθνείς διαγωνισμούς. Διετέλεσε καλλιτεχνικός διευθυντής του Εθνικού Οργανισμού Τουρισμού. Το συνολικό του έργο έχει θεωρηθεί ως η αρχή της γραφιστικής τέχνης στην Ελλάδα (Τσακαλίδου, 2015).

Το έργο «Μαζαρέκο» (2006) του Μιχάλη Κατζουράκη συναντάται αρχικά στις μετόπες των κλιμακοστασίων, όπου υπάρχουν δύο συνθέσεις από κυκλικό καθρέφτη, σωλήνες νέον και ατσάλινες περσίδες, μήκους 220 εκ. Στη συνέχεια, στο επίπεδο έκδοσης εισιτηρίων, κυριαρχεί η οροφή του σταθμού, όπου υπάρχει ένας ανοξείδωτος καθρέφτης, φύλλα μετάλλου, συρματόσχοινο και σωλήνες νέον, μεγέθους 480x300 εκ. Στο επίπεδο των αποβάθρων, δεσπόζει ένα μεταλλικό πλαίσιο από λαμπτήρες φθορίου, ακρυλικά φύλλα και σωλήνες νέον. Συνολικά, τα υλικά που έχει χρησιμοποιήσει ο καλλιτέχνης περιλαμβάνουν καθρέφτη, μεταλλικές περσίδες και σωλήνες νέον, σε διαφορετικές συνθέσεις ποικίλων διαστάσεων (Τσακαλίδου, 2015). Η εντυπωσιακή σύνθεση στην οροφή του επιπέδου έκδοσης των εισιτηρίων λειτουργεί συνδυαστικά με τον ολόσωμο επιτοίχιο καθρέφτη, δημιουργώντας μια ιδιαίτερη αίσθηση στον χώρο. Η επικοινωνία των χρωμάτων και των αντανάκλασεων δημιουργεί την αίσθηση του ρυθμού μιας χορευτικής σκηνής. Οι αλληπάλληλοι

καθρέφτες με τα έντονα χρώματα και τις αντανακλάσεις δημιουργούν την αίσθηση του ρυθμού στο χώρο και εκπέμπουν μια αίσθηση ζωντάνιας και νεότητας. Οι κυκλικές συνθέσεις στις μετόπες των κλιμακοστασίων και η μεταλλική κατασκευή στην αποβάθρα ολοκληρώνουν το συναίσθημα του θεατή.

Εικόνα 66- Έλση Καΐλη, 2019

7.9. Σταθμός Κατεχάκη

Ο σταθμός του μετρό Κατεχάκη βρίσκεται στη συμβολή της Λεωφόρου Κατεχάκη και της Λεωφόρου Μεσογείων. Πρόκειται για έναν κομβικό σταθμό, καθώς προμηνύει την είσοδο στο κέντρο της πόλης από πολλές πλευρές του νομού. Ο σταθμός διαθέτει μία είσοδο, η οποία συνδέεται με την πεζογέφυρα σε σχήμα άρπας, μια δημιουργία του αρχιτέκτονα Σαντιάγο Καλατράβα. Τον σταθμό κοσμεί ένα έργο της Βάσως Πεκλάρη, με τίτλο «Φόρμες με υφαντό χαλκό». Στην περίπτωση αυτή, το έργο της Βάσως Πεκλάρη, αν και αρχικά είχε σχεδιαστεί για τον σταθμό του

Μεγάρου Μουσικής, επιλέχθηκε από την επιτροπή αισθητικής πλαισίωσης της εταιρίας ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ για να αξιοποιηθεί στον σταθμό Κατεχάκη (Αττικό Μετρό, 2021).

Η Βάσω Πεκλάρη γεννήθηκε στο Βασιλικό Ιωαννίνων και σπούδασε γραφικές τέχνες στη Σχολή Γραφικών και Καλών Τεχνών στο Μιλάνο. Συνέχισε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στο Ecole Nationale D'art Decoratif d'Aubusson. Οι κύριες καλλιτεχνικές της ασχολίες περιλαμβάνουν τη γλυπτική, τη ζωγραφική και την υφαντική τέχνη. Η καλλιτέχνης ασχολήθηκε με την υφαντική τέχνη σε βαθμό που την μετέτρεψε σε σύγχρονη εικαστική έκφραση. Έχει συμμετάσχει συνολικά σε τριάντα ομαδικές εκθέσεις, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Πέρα από τους πίνακες και τα γλυπτά, έχει ασχοληθεί και με το σχεδιασμό κοσμημάτων με την ίδια τεχνοτροπία (Πεκλάρη, 2012).

Το έργο «Φόρμες με υφαντό χαλκό» της Βάσως Πεκλάρη στο σταθμό Κατεχάκη συναντάται στην είσοδο του σταθμού, στο επίπεδο έκδοσης εισιτηρίων και στην αποβάθρα του σταθμού. Αναρτημένες από την οροφή του σταθμού δεσπόζουν εικοσιπέντε γλυπτές φόρμες από χάλυβα, επενδυμένες με χάλκινο υφαντό, όμοιες με αυτές που βρίσκονται σε επιτοίχια σύνθεση. Συνολικά, τα υλικά που έχουν χρησιμοποιηθεί περιλαμβάνουν χάλυβα, υφαντό χαλκό και ανοξείδωτο χάλυβα. Το έργο δεν συνδέεται άμεσα με την περιοχή, καθώς ήταν προγραμματισμένο να εγκατασταθεί στο σταθμό του μετρό Μέγαρο Μουσικής.

Εικόνα 67- Papadopoulos, 2022

7.10. Σταθμός Εθνική Άμυνα

Η ονομασία του σταθμού προήλθε από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, το οποίο βρίσκεται απέναντι από τον σταθμό, επί της λεωφόρου Μεσογείων. Ο σταθμός συνορεύει με τις περιοχές Παπάγου και Χολαργό. Ο σταθμός Εθνική Άμυνα φιλοξενεί τέσσερα έργα τέχνης: το έργο «Υπόγειο Πάρκο» του Κώστα Τσόκλη, το «Θνήσκων Πολεμιστής» του Δημήτρη Καλαμάρα, το γλυπτό «Στήλη» του Κλέαρχου Λουκόπουλου και το γλυπτό «Νέα Γενιά ΙΧ» του Κώστα Κουλεντιανού (Αττικό Μετρό, 2021).

Ο Κώστας Τσόκλης κατάγεται από την Αθήνα και γεννήθηκε το 1930. Σπούδασε στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών και στη συνέχεια συνέχισε τις σπουδές του στη Ρώμη με υποτροφία του Ι.Κ.Υ. Υπήρξε μέλος της καλλιτεχνικής ομάδας Gruppo Sigma, όπου συνεργάστηκε με άλλους Έλληνες καλλιτέχνες, και από την οποία ομάδα δέχθηκε πολλά ερεθίσματα που επηρέασαν την καλλιτεχνική του πορεία. Οι υποτροφίες που κέρδισε τον οδήγησαν ξανά στο Παρίσι και έπειτα στο Βερολίνο, ωστόσο το 1984 επέστρεψε στην Αθήνα. Ο Κώστας Τσόκλης, όπως και άλλοι καλλιτέχνες της γενιάς του, εξοικειώθηκε με τις σύγχρονες τάσεις της ευρωπαϊκής τέχνης και τις εξέφρασε με τον δικό του προσωπικό τρόπο. Τα έργα του συνδυάζουν τη ζωγραφική με άλλα υλικά, όπως φωτογραφίες, βίντεο, σχέδια, κατασκευές και εγκαταστάσεις. Συχνά, ο καλλιτέχνης συνδυάζει τη ζωγραφική με την προβολή εικόνων, ενώ στις εικαστικές εγκαταστάσεις ενώνει τον εικαστικό με τον πραγματικό χώρο μέσω της χρήσης οπτικών και ηχητικών εφέ. Το συνολικό του έργο δεν εγκλωβίζεται σε μια θεματική ενότητα• αντίθετα, τα έργα του παρουσιάζουν μια ποικιλία θεμάτων, όπως αρχετυπικούς μύθους, κοινωνικούς προβληματισμούς ή προσωπικά βιώματα. Ο Κώστας Τσόκλης είναι ένας καλλιτέχνης που δεν σταματά να πειραματίζεται με πολλά εκφραστικά μέσα και τους συνδυασμούς τους (Τσόκλης, 2005).

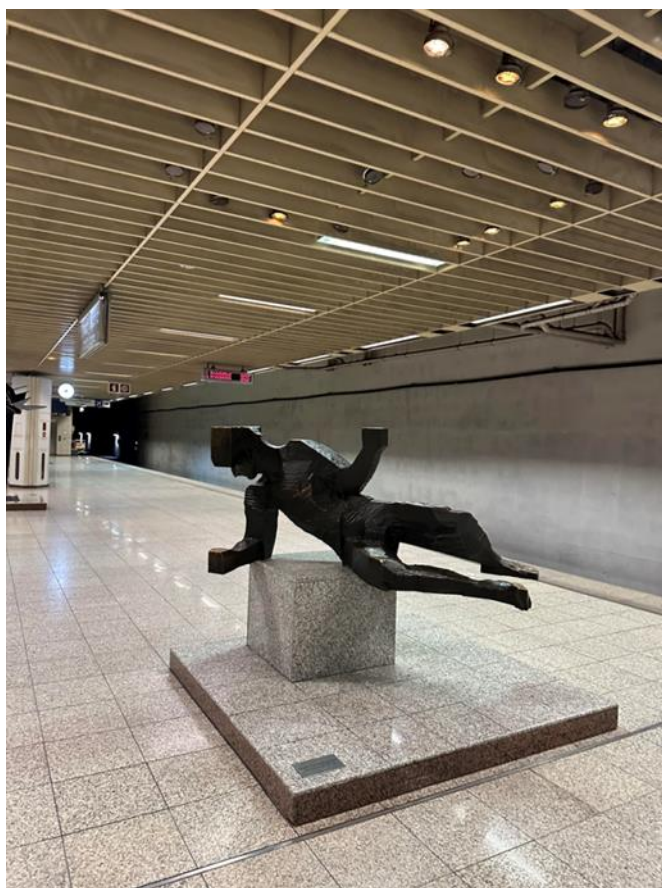
Το πρώτο έργο με το οποίο έρχεται σε επαφή ο χρήστης του σταθμού μετά την είσοδό του σε αυτόν είναι το έργο του Κώστα Τσόκλη, με τίτλο «Υπόγειο Πάρκο». Το έργο αυτό βρίσκεται στο επίπεδο έκδοσης εισιτηρίων, αντικριστά από το κλιμακοστάσιο που οδηγεί προς τις αποβάθρες. Αποτελείται από δεκατρία δέντρα, τα οποία τοποθετούνται μπροστά από έναν καθρέφτη που καλύπτει όλη την επιφάνεια του πίσω τοίχου. Μέσω της χρήσης του καθρέφτη, το έργο πολλαπλασιάζει τα δέντρα, δημιουργώντας την ψευδαίσθηση του άλσους και μεταφέροντας την εικόνα της περιοχής με τα πλούσια άλση στον υπόγειο χώρο του μετρό. Συνολικά, τα υλικά που

έχουν χρησιμοποιηθεί από τον Κώστα Τσόκλη για τη δημιουργία του υπόγειου άλσους είναι ο καθρέφτης, ο κοιλοδοκός, το ανοξείδωτο ατσάλι και ο ανοξείδωτος χάλυβας.

Εικόνα 68- Έλση Καΐλη, 2019

Ο Δημήτρης Καλαμάρας γεννήθηκε το 1924 στην Φλώρινα και έζησε στην Ελλάδα ως και τον θάνατο του το 1997. Σπούδασε στην Σχολή Καλών Τεχνών ζωγραφική, με κάποιους από τους καθηγητές του τον Δημήτριο Μπισκίνη, τον Επαμεινώνδα Θωμόπουλο και τον Ουμβέρτο Αργυρό ενώ παρακολούθησε και γλυπτική με τον Μιχάλη Τόμπρο. Το 1955, κέρδισε υποτροφία από το ΙΚΥ και συνέχισε τις σπουδές του στην Ακαδημία Καλών Τεχνών της Φλωρεντίας και της Ρώμης. Παράλληλα με τις σπουδές του στην Ακαδημία της Φλωρεντίας, έμαθε την τέχνη της χαλκοχυτικής. Έπειτα από την πρόσκληση του ΙΚΥ, το 1958 ίδρυσε το πρώτο εργαστήριο χαλκοχυτικής στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, μετά την αρχαιότητα. Το ίδιο έτος, τιμήθηκε στην Μπιενάλε της Αλεξάνδρειας με το Χρυσό Μετάλλιο για τον ανδριάντα του Μακεδονομάχου Κώττα (Καλαμάρας Δημήτρης, 2022).

Εικόνα 69- Προσωπικό Αρχείο

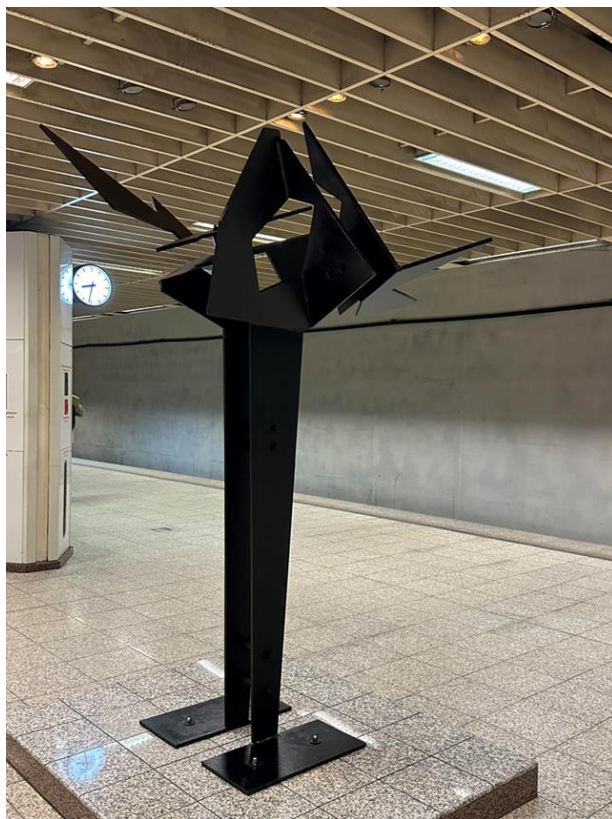
Ο Κλέαρχος Λουκόπουλος γεννήθηκε στην Αιτωλία το 1906 και απεβίωσε το 1995. Σπούδασε γλυπτική στο Παρίσι στην Ακαδημία Κολαροσί και συνδέθηκε με τον Θανάση Απάρτη. Επίσης, σπούδασε στην Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και ταυτόχρονα παρακολούθησε μαθήματα θεάτρου και βιολιού στο Εθνικό Ωδείο της Αθήνας. Πρόκειται για έναν καλλιτέχνη με ευρύτερα πνευματικά ενδιαφέροντα, δημοσίευσε και μετέφρασε άρθρα για καλλιτεχνικά ζητήματα. Το 1963 βραβεύτηκε από το ελληνικό τμήμα της AICA και το 1971 πήρε την υποτροφία Ford. Αρχικά, ασχολήθηκε με ρεαλιστικές ανθρωποκεντρικές συνθέσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται άλλοτε από στοιχεία που παραπέμπουν στην αρχαϊκή γλυπτική και άλλοτε από ένα λαϊκότροπο ύφος και έπειτα προχώρησε στην αφαίρεση. Ο καλλιτέχνης εγκατέλειψε παράλληλα το μάρμαρο και την πέτρα στράφηκε στο μέταλλο. Με την χρήση του μετάλλου δημιούργησε συνθέσεις από μεταλλικούς σφυρήλατους πολυεδρικούς όγκους που παραπέμπουν στη μυκηναϊκή τοιχοδομία. Στα χρόνια της καλλιτεχνικής του δραστηριότητας συνεργάστηκε με αρχιτέκτονες, φιλοτεχνώντας συνθέσεις για κατάσταση και ξενοδοχεία του Ε.Ο.Τ (Λουκόπουλος, 2022).

Εικόνα 70- Προσωπικό Αρχείο

Ο Κώστας Κουλεντιανός, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1918 και σπούδασε γλυπτική στη Σχολή Καλών Τεχνών. Το 1945, μετακόμισε στο Παρίσι με αφορμή την υποτροφία που κέρδισε από το γαλλικό κράτος για σπουδές. Η γνωριμία του με τον Ανρί Λωράνς ήταν καθοριστική μιας και συνεργάστηκαν έως και τον θάνατο του το 1954. Στο έργο του καλλιτέχνη κυριάρχησαν οι σχηματοποιημένες ξαπλωμένες γυναικείες μορφές με έμφαση στις οργανικές καμπύλες φόρμες και την κίνηση. Τα υλικά που χρησιμοποιεί για να εκφραστεί είναι το σίδηρο και το μέταλλο. Οι δημιουργίες του την περίοδο του '60, χαρακτηρίζονται από γεωμετρικές φόρμες, που επιβάλλονται δυναμικά στο χώρο και δίνουν την αίσθηση της κίνησης. Τα έργα του Κώστα Κουλεντιανού την δεκαετία του '70 είναι κυρίως «βιδωτά» γλυπτά, καμπύλες ή επίπεδες επιφάνειες από σίδηρο βαμμένες άσπρες ή μαύρες, ενώνονται με βιδωτές λάμπες σιδήρου και δημιουργούν συνθέσεις με δυναμικές, σαφείς φόρμες, που αναπτύσσουν διάλογο με το χώρο και το φως. Η εξέλιξη αυτών των τρισδιάστατων συνθέσεων είναι σε δισδιάστατες κατασκευές με κενό, το οποίο είχε σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη του συνόλου. Πέρα από τη γλυπτική και τις ανάγλυφες συνθέσεις πειραματίστηκε επίσης με το κολλάζ και την ταπετσαρία, τα σχέδια των οποίων

ακολουθούν την λογική των γλυπτικών του συνθέσεων (Κουλεντιανός Κώστας, 2022).

Εικόνα 71- Προσωπικό Αρχείο

Τα τρία γλυπτά που βρίσκονται στην αποβάθρα, δηλαδή το «Θνήσκων Πολεμιστή» του Δημήτρη Καλαμαρά, το γλυπτό «Στήλη» του Κλέαρχου Λουκόπουλου και το γλυπτό «Νέα Γενιά ΙΧ» του Κώστα Κουλεντιανού συσχετίζονται με την κουλτούρα των ενόπλων δυνάμεων και ένα από αυτά αποτίνει φόρο τιμής στον Άγνωστο Στρατιώτη.

7.11. Σταθμός Χαλάνδρι

Ο σταθμός Χαλάνδρι βρίσκεται στην ομώνυμη περιοχή, στα Βόρεια προάστια, στους πρόποδες του Πεντελικού όρους, με χαρακτηριστικό της περιοχής το εκτενές δίκτυο ποδηλατοδρόμων και πεζόδρομων. Τον σταθμό κοσμεί το δίπτυχο του ζωγράφου Χρίστου Καρά, με τίτλο «Διαστημική Ποίηση» (2004).

Ο Χρίστος Καράς κατάγεται από τα Τρίκαλα Θεσσαλίας και γεννήθηκε το 1930. Αρχικά ξεκίνησε τις σπουδές του στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, όμως εγκατέλειψε τη σχολή και εισήχθηκε στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών της

Αθήνας, όπου σπούδασε ζωγραφική με δάσκαλο τον Γιάννη Μόραλη και γλυπτική με δάσκαλο τον Γιάννη Παππά. Οι σπουδές του συνεχίστηκαν στο Παρίσι, αφού κέρδισε κρατική υποτροφία. Η καλλιτεχνική του έκφραση περιλαμβάνει νεοπαραστατικά στοιχεία και ανθρώπινες φιγούρες, με κριτική στα δεινά του πολέμου και αναφορές στα προβλήματα της σύγχρονης πραγματικότητας. Η επόμενη υποτροφία που κέρδισε τον οδήγησε στη Νέα Υόρκη, όπου η ζωγραφική του απέκτησε στοιχεία μαγικού ρεαλισμού με αναφορές στην τεχνολογία. Έχει συμμετάσχει σε πολλές ομαδικές εκθέσεις και έχει εκθέσει ατομικά τα έργα του. Το 2001 τιμήθηκε από την Ακαδημία Αθηνών για τη συνολική του συνεισφορά στην τέχνη (Τσαούσης, 2013).

Το δίπτυχο έργο «Διαστημική Ποίηση» βρίσκεται στο επίπεδο επιβίβασης των επιβατών στον σταθμό. Πρόκειται για δύο ζωγραφισμένες συνθέσεις, για τις οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί βιομηχανικά βερνίκια υψηλής αντοχής σε φύλλα αλουμινίου, διάστασης 447x419 εκ. η καθεμία. Η υπερρεαλιστική ζωγραφική του Χρίστου Καρά δημιουργεί απρόσμενους χώρους και τόπους, οι οποίοι είναι άχρονοι και μυστηριώδεις. Η εικαστική σύνθεση δημιουργεί μια υπερβατική ατμόσφαιρα, καθώς οι σχηματοποιημένες μορφές των έργων, με κατεύθυνση στο σουρεαλισμό, προδίδουν μια ονειρική ατμόσφαιρα σε μια περιοχή που ζει με τους δικούς της ρυθμούς και χρόνους, μακριά από το μεγάλο αστικό κέντρο της Αθήνας (Καράς, 2004).

Εικόνα 72- Papadopoulos, 2022

7.12. Σταθμός Δουκίσσης Πλακεντίας

Ο σταθμός του μετρό Δουκίσσης Πλακεντίας είναι ο τερματικός σταθμός της μπλε γραμμής. Η τοποθεσία του σταθμού αποτελεί κομβικό σημείο που ενώνει τη βόρεια με την ανατολική Αττική μέσω της Αττικής Οδού και προσφέρει πρόσβαση στον κεντρικό αερολιμένα Αθηνών, το αεροδρόμιο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ουσιαστικά, ο σταθμός βρίσκεται σε μια αραιοκατοικημένη περιοχή και λειτουργεί ως σημείο ένωσης για περιοχές που βρίσκονται στα περίχωρα του Νομού Αττικής. Ο σταθμός φιλοξενεί το έργο του Κώστα Βαρώτσου, με τίτλο «Μετρό» (2004) (Αττικό Μετρό, 2021).

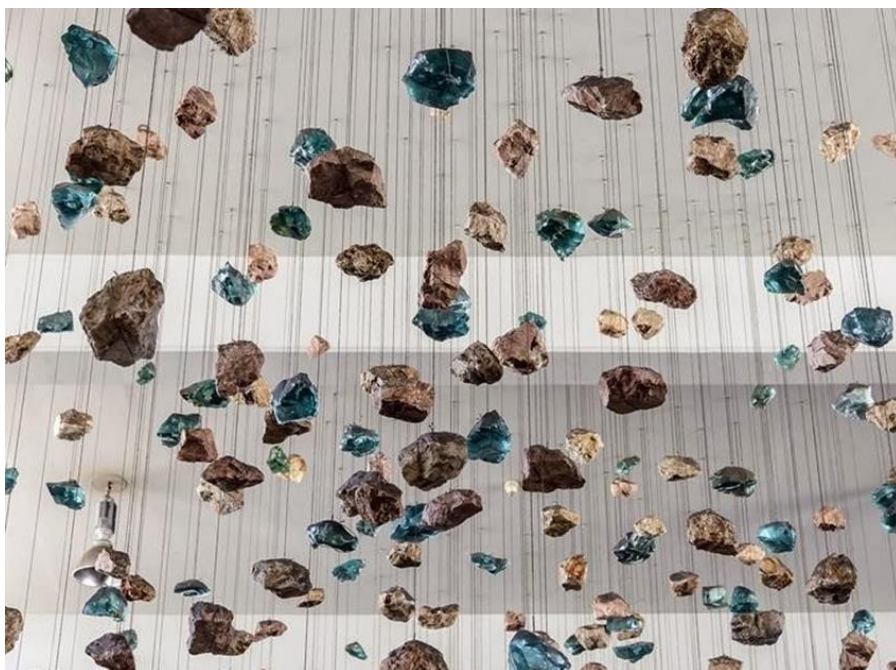
Ο Κώστας Βαρώτσος γεννήθηκε στην Αθήνα το 1955. Σπούδασε ζωγραφική στη Ρώμη και αργότερα αρχιτεκτονική στην Πεσκάρα της Ιταλίας. Τα έργα του συνδυάζουν ζωγραφική και γλυπτική, με κύριο προβληματισμό του τη σχέση του έργου τέχνης με τον χώρο στον οποίο τοποθετείται. Ο καλλιτέχνης επιδιώκει τη συνεχή αλληλεπίδραση του έργου με το περιβάλλον, μια προσέγγιση που τον έχει οδηγήσει σε *in situ* κατασκευές, ως εικαστικές παρεμβάσεις στο αστικό ή φυσικό τοπίο. Ένα από τα πιο γνωστά έργα του είναι ο «Δρομέας», ένα γλυπτό που συνδυάζει γυαλί, τσιμέντο και μέταλλο. Ο «Δρομέας» αρχικά τοποθετήθηκε στην πλατεία Ομονοίας, αλλά πρόσφατα μεταφέρθηκε στην πλατεία Μεγάλης του Γένους Σχολής, απέναντι από το Χίλτον (Μακρής, 2018).

Για κάθε έργο που προορίζεται για δημόσιο χώρο, προηγείται συνεννόηση και επικοινωνία του καλλιτέχνη με τους κατοίκους της περιοχής, προκειμένου να επιτευχθεί ένας ορθός διάλογος μεταξύ της τέχνης και του πολίτη. Ο Βαρώτσος έχει εκπροσωπήσει την Ελλάδα και την Ιταλία στην Biennale της Βενετίας και έχει βραβευτεί δύο φορές στην Ιταλία για το καλλιτεχνικό του έργο. Επίσης, διδάσκει εικαστικές τέχνες στο Πολυτεχνείο του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Μακρής, 2018).

Εικόνα 73- Papadopoulos, 2022

Το έργο «Μετρώ» βρίσκεται στο επίπεδο έκδοσης εισιτηρίων του σταθμού Δουκίσσης Πλακεντίας. Το έργο κρέμεται από την οροφή του σταθμού και αποτελείται από 800 κομμάτια υαλομάζας και πέτρες διαφόρων μεγεθών και βάρους. Τα γλυπτά του Βαρώτσου για δημόσιους χώρους λειτουργούν ως μορφή διαλόγου μεταξύ της τέχνης και των επιβατών. Το γλυπτό «Μετρώ» προσφέρει την αίσθηση ενός διαστημικού ταξιδιού που πλησιάζει στο τέλος του. Μέσα από τον ιδιότυπο γαλαξία του, με διάσπαρτους λίθους σε εκκρεμή θέση, ο καλλιτέχνης μας μεταφέρει σε έναν χώρο άναρχο, φουτουριστικό και αταξικά δομημένο, όπως και η περιοχή γύρω από τον σταθμό (Βαρώτσος, 2004).

Εικόνα 74- Προσωπικό Αρχείο

Β' ΜΕΡΟΣ

8. Σταθμός μετρό Νίκαια: Ανάλυση Περιοχής

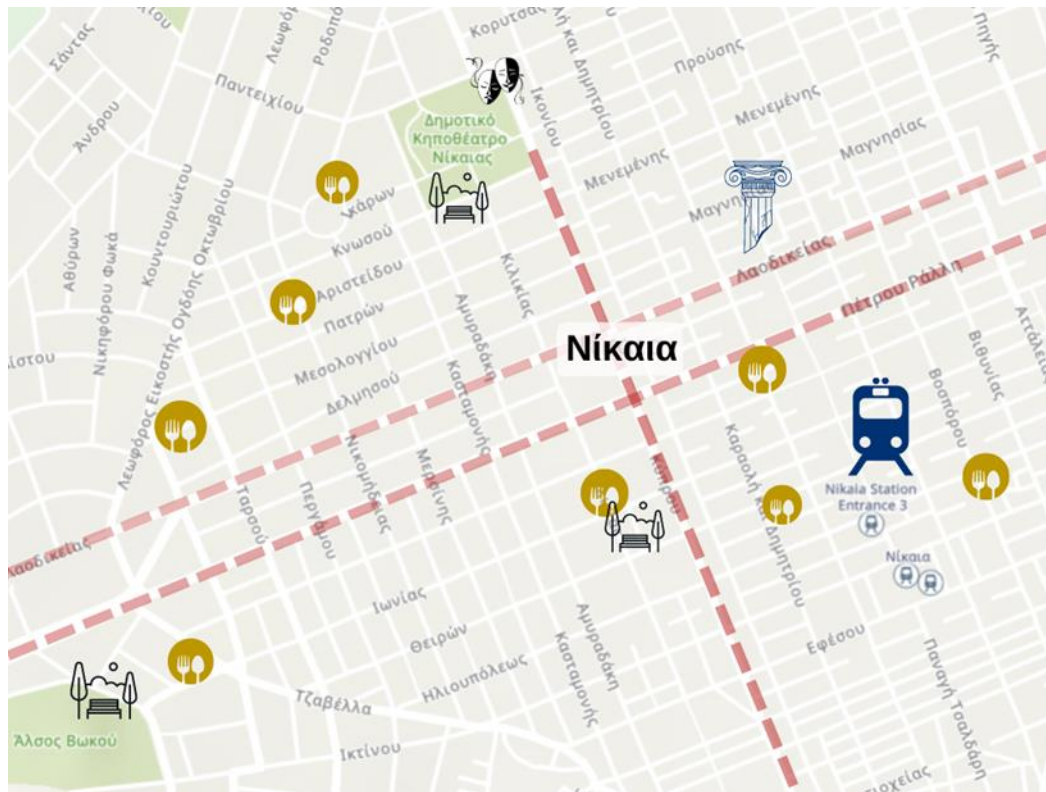
Η ενότητα αυτή επικεντρώνεται στην ανάλυση της περιοχής γύρω από τον σταθμό μετρό Νίκαια, ο οποίος αποτελεί κομβικό σημείο της αστικής υποδομής και σχεδιασμού της ευρύτερης περιοχής. Μέσα από μια αρχιτεκτονική προσέγγιση, θα διερευνηθούν τα χαρακτηριστικά της περιοχής, η σύνδεσή της με τον σταθμό και ο ρόλος που αυτός διαδραματίζει στην καθημερινή ζωή των κατοίκων. Το διάγραμμα της ευρύτερης περιοχής θα αναλύσει τις σχέσεις του σταθμού με το αστικό περιβάλλον, ενώ θα παρουσιαστεί το κολλάζ του σταθμού, το οποίο θα αποτυπώνει τις αρχιτεκτονικές και αισθητικές πτυχές του. Η χρωματική παλέτα θα προσφέρει μια επιπλέον διάσταση στο έργο, εστιάζοντας στη χρωματική ταυτότητα και στις επιδράσεις της στο ευρύτερο πλαίσιο της πόλης.

8.1. Διάγραμμα ανάλυσης περιοχής

Η Νίκαια είναι περιοχή της Αττικής με πλούσια ιστορία και έντονη πολιτιστική ζωή. Πρώτα πρώτα γνωστή ως Κοκκινιά, η Νίκαια πήρε το όνομα της από την αντίστοιχη πόλη της Μικράς Ασίας, περίπου την δεκαετία του 1930, λόγω της εγκατάστασης Μικρασιατών προσφύγων μετά την καταστροφή της Μικράς Ασίας. Ο χαρακτήρας της περιοχής έχει διαμορφωθεί από το παρελθόν της που είναι βαθιά συνδεδεμένο με την εργατική τάξη και τους κοινωνικούς αγώνες (Χατζημιγάλης, 2013).

Στην Νίκαια συναντάμε σημαντικούς πολιτιστικούς χώρους όπως το Δημοτικό θέατρο Νίκαιας και πολλές μικρές σκηνές θεάτρου, οι οποίες φιλοξενούν ποικίλες θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες και εκθέσεις. Η περιοχή διαθέτει επίσης πολλά πάρκα και πλατείες που αποτελούν χώρο έλξης και σημείο συνάντησης για τους κατοίκους.

Ο χαρακτήρας της περιοχής αποτυπώνεται και στην ποικιλόμορφη εστίαση, προσφέροντας από παραδοσιακές ταβέρνες μέχρι μοντέρνα καφέ και μπαρ. Η κοινωνική ζωή είναι ζωντανή, με τους κατοίκους να δημιουργούν ένα ζεστό και φιλόξενο κλίμα, ενώ οι εκδηλώσεις και τα φεστιβάλ κρατούν την περιοχή ζωντανή καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου.

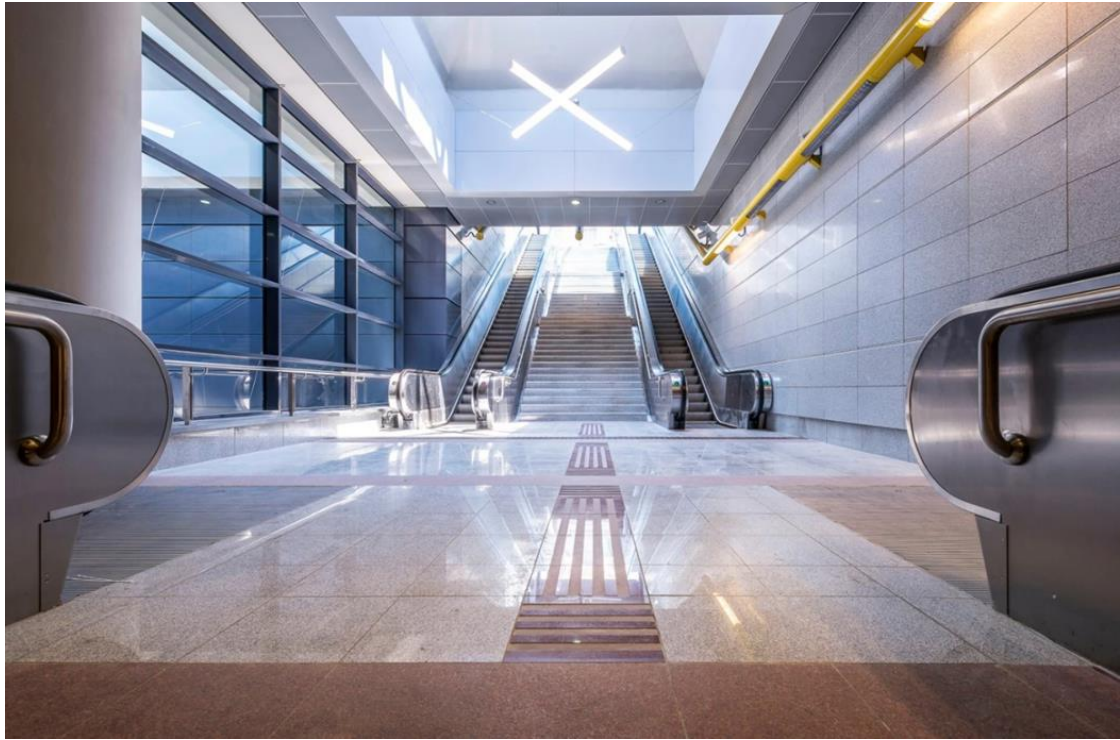

Εικόνα 75- Κολλάς Χρήσεις Γης

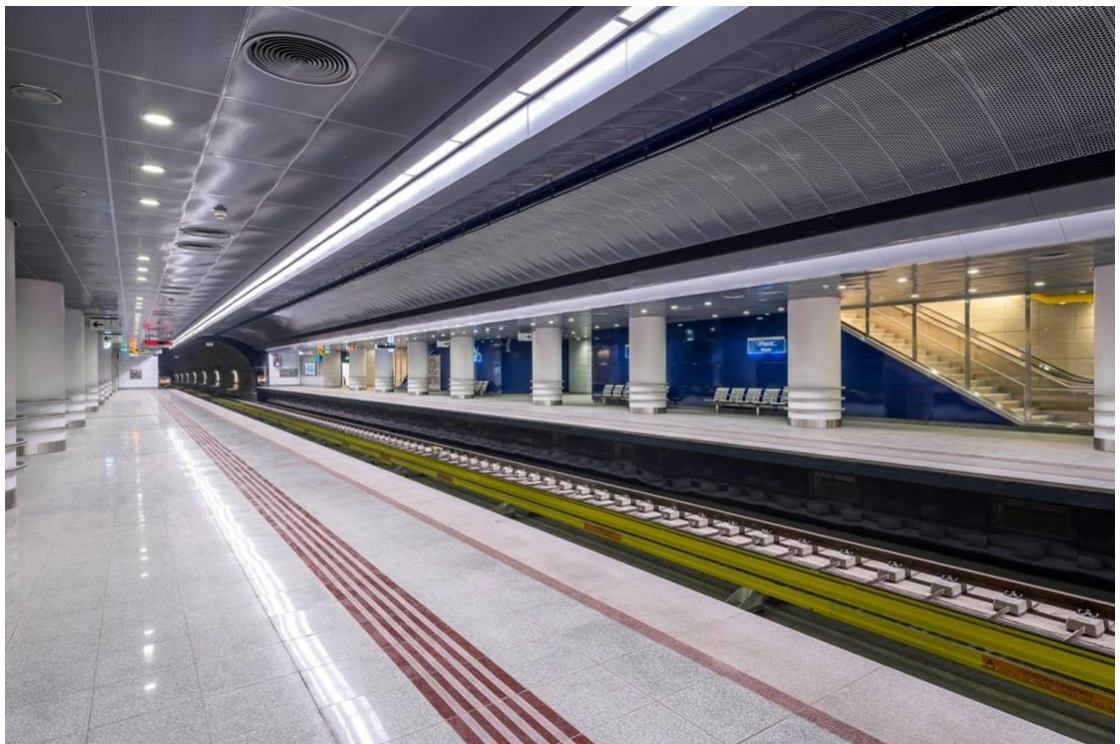
8.2. Σταθμός Νίκαια

Ο σταθμός μετρό της Νίκαιας, που εγκαινιάστηκε τον Ιούλιο του 2020, είναι ένας σύγχρονος κόμβος που συνδέει την περιοχή με το ευρύτερο δίκτυο της Αθήνας. Βρίσκεται στη γραμμή 3 του μετρό, διευκολύνοντας την πρόσβαση τόσο στο κέντρο της Αθήνας όσο και στο λιμάνι του Πειραιά. Ο σταθμός είναι σχεδιασμένος με μοντέρνα αρχιτεκτονική, προσδίδοντας μια αίσθηση πολιτισμού και αισθητικής στην καθημερινή μετακίνηση των πολιτών (Καρακάσης, 2019).

Η γύρω περιοχή του σταθμού έχει αναπτυχθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια, με αυξημένη εμπορική δραστηριότητα και βελτιωμένες υποδομές. Καφετέριες, εστιατόρια και καταστήματα βρίσκονται σε κοντινή απόσταση, προσφέροντας πολλές επιλογές στους επισκέπτες και τους κατοίκους. Οι πλατείες και οι χώροι πρασίνου γύρω από το σταθμό αποτελούν σημεία συνάντησης και αναψυχής, ενώ η πρόσβαση σε συγκοινωνιακές γραμμές καθιστά τη Νίκαια ένα σημαντικό σημείο διασύνδεσης και ανάπτυξης στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής.

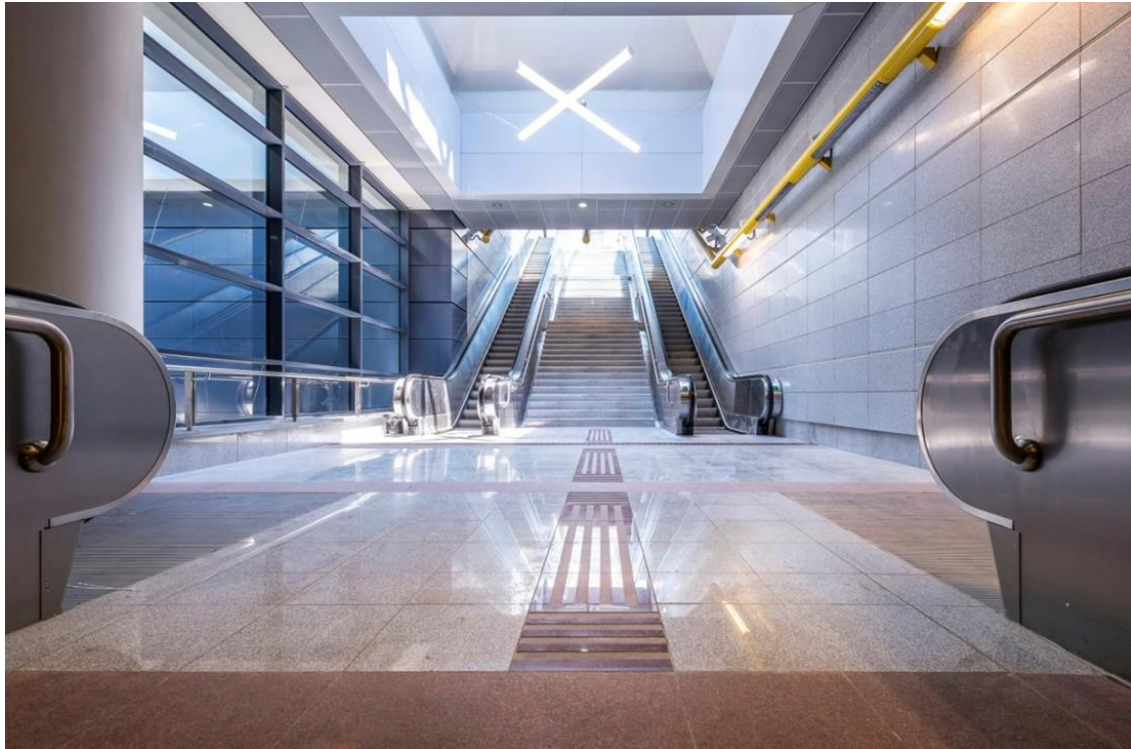
Εικόνα 76- Αττικό Μετρό, 2021

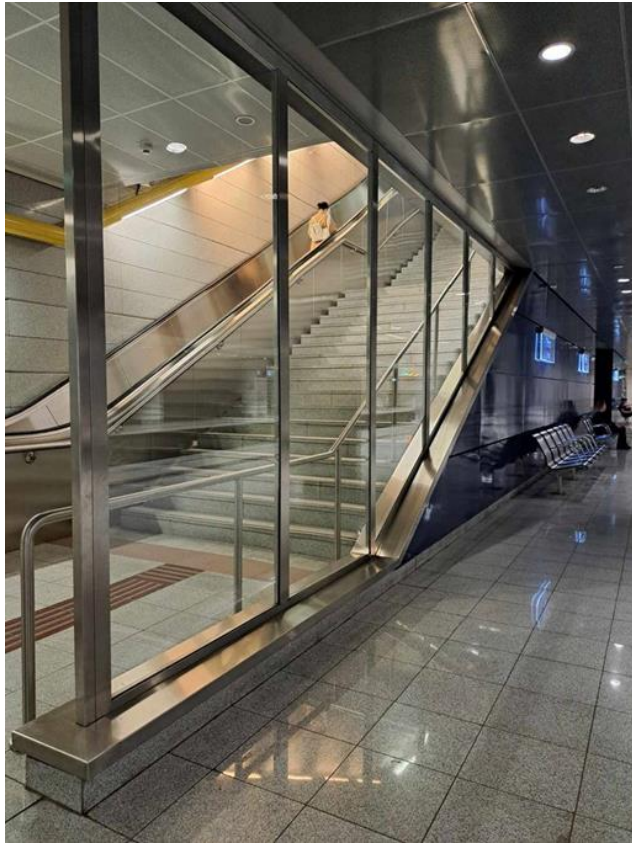
Εικόνα 77--Αττικό Μετρό, 2021

Εικόνα 78- Αττικό Μετρό, 2021

Εικόνα 79- Αττικό Μετρό, 2021

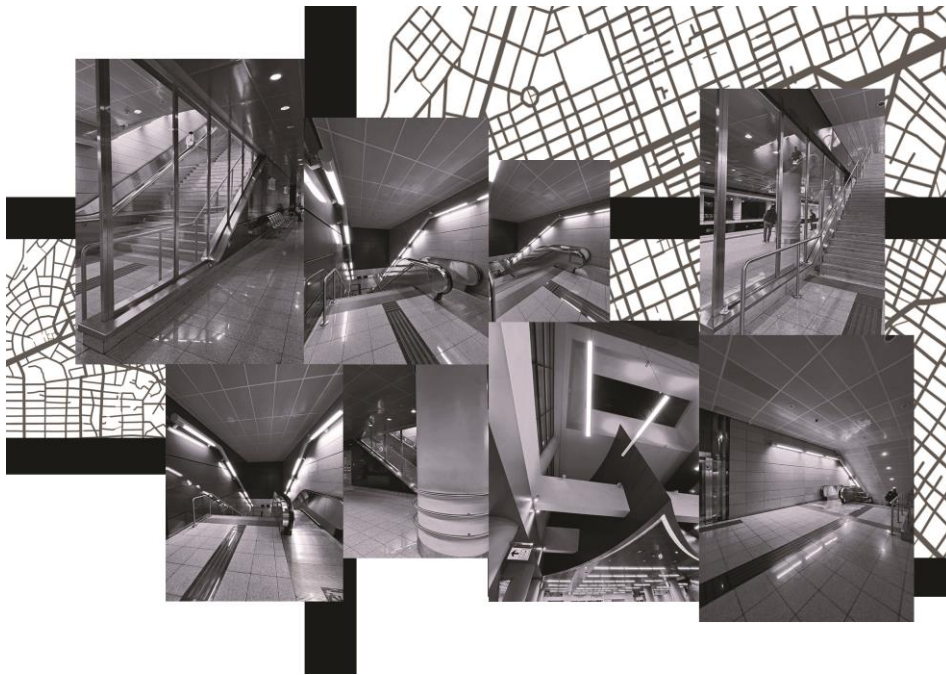

Εικόνα 80- Προσωπικό Αρχείο

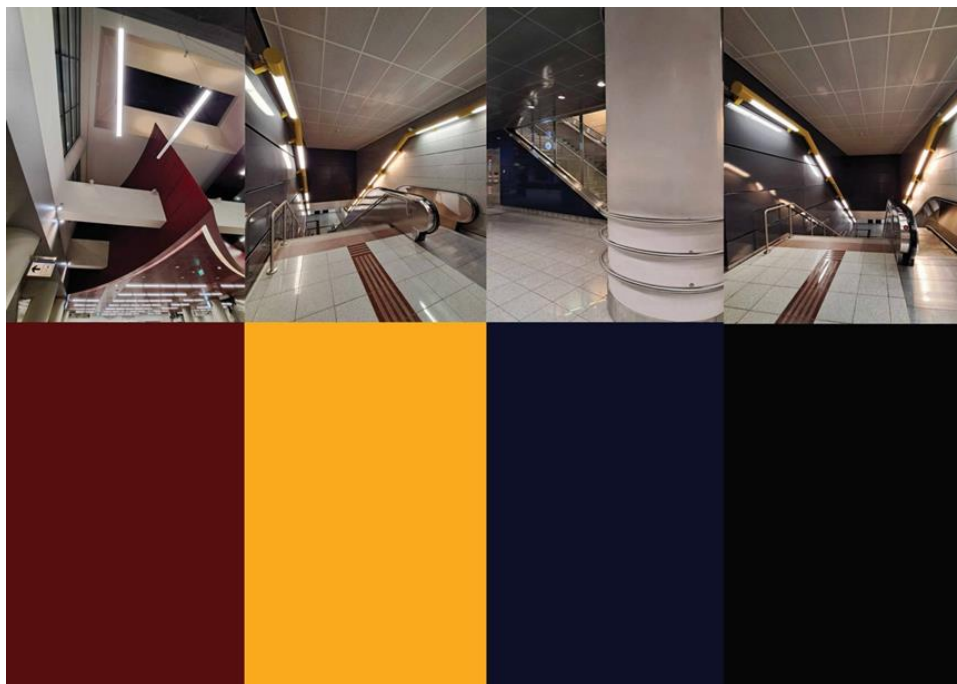
Εικόνα 81- Προσωπικό Αρχείο

8.3. Κολλάζ του σταθμού της Νίκαια

Εικόνα 82- Κολλάζ Σταθμού Νίκαιας

8.4. Χρωματική Παλέτα

Η ανάλυση της περιοχής γύρω από τον σταθμό μετρό Νίκαια, όπως παρουσιάστηκε μέσα από το διάγραμμα, το κολλάζ και τη χρωματική παλέτα, αποτελεί τη θεμελιώδη βάση για τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Οι σχέσεις του σταθμού με το αστικό περιβάλλον, η αισθητική του ταυτότητα και η σύνδεσή του με τον κοινωνικό ιστό της

περιοχής παρέχουν τα αναγκαία στοιχεία για τη δημιουργία ενός λειτουργικού και οπτικά εναρμονισμένου σχεδιασμού. Αυτή η προσέγγιση δεν αναδεικνύει μόνο την αισθητική αξία του σταθμού, αλλά και την πρακτική του συνεισφορά στο σχεδιασμό για την εικαστική εγκατάσταση που ακολουθεί.

9. Σύνθεση ιδέας

Η ανάλυση των παραμέτρων του δημόσιου χώρου, των διαδραστικών εγκαταστάσεων με τη χρήση ψηφιακών μέσων και η διερεύνηση στις εικαστικές και διαδραστικές εγκαταστάσεις στους Σταθμούς του Μετρό, οδήγησε στην τελική διαμόρφωση της εικαστικής εγκατάστασης στον σταθμό του μετρό Νίκαια. Οι μελέτες σχετικά με τη σημασία του δημόσιου χώρου και τη διαλεκτική σχέση μεταξύ ατόμου και περιβάλλοντος, συνέβαλαν καθοριστικά στην επιλογή των υλικών και της διάταξης της εγκατάστασης. Ειδικότερα, η ανάλυση επιτυχημένων παραδειγμάτων από διεθνείς σταθμούς και η χρήση τεχνολογιών όπως οι οθόνες LED και τα διαδραστικά μέσα, έδωσαν τη δυνατότητα δημιουργίας μιας εγκατάστασης που προάγει την αλληλεπίδραση των επιβατών με το έργο τέχνης. Αυτή η σύνδεση τέχνης και τεχνολογίας ενισχύει την εμπειρία του χρήστη, δημιουργώντας έναν χώρο στον οποίο η αισθητική, η τεχνολογία και ο δημόσιος διάλογος αλληλοσυμπληρώνονται.

9.1. Κεντρική ιδέα

Έπειτα από την παραπάνω ανάλυση, προέκυψε η ερευνητική ανάγκη για τη δημιουργία, εν είδει παραδείγματος, μιας εικαστικής εγκατάστασης που θα φιλοξενηθεί στον νέο σταθμό της Νίκαιας. Ο σταθμός επιλέχθηκε βάσει της ιστορίας και της πολιτιστικής ταυτότητας που χαρακτηρίζει σήμερα την περιοχή. Μετά την αρχιτεκτονική μελέτη του σταθμού και την παρατήρηση της δραστηριότητας στην ευρύτερη περιοχή, στόχος της έρευνας ήταν να καταγράψει και να αποτυπώσει στην εγκατάσταση τις διαδρομές των ανθρώπων στη Νίκαια από την απαρχή της ιστορίας της μέχρι το σήμερα. Δημιουργείται έτσι, μια νοητή σύνδεση ανάμεσα στο πιο νέο σημείο της γειτονιάς, δηλαδή τον σταθμό του μετρό, και τη διαδρομή που ακολούθησαν οι πρόσφυγες κατά τον ερχομό τους από τη Μικρά Ασία (Παπαδοπούλου, 2007).

Εικόνα 83- Κολλάζ Κεντρικής Ιδέας

9.2. Σχεδιαστική μελέτη

Η διαδραστική εικαστική εγκατάσταση στον σταθμό του μετρό Νίκαιας, στο επίπεδο των εκδοτηρίων, θα περιλαμβάνει οθόνες LED στο πάτωμα για την προβολή βίντεο με θέμα το προσφυγικό ζήτημα. Η θεματική εστιάζει στη σύνδεση της ιστορίας της Μικρασιατικής Καταστροφής με σύγχρονες προσφυγικές κρίσεις, συνδυάζοντας τέχνη και τεχνολογία.

Η εγκατάσταση θα περιλαμβάνει βίντεο με αρχαικό υλικό και καθρέφτες για αλληλεπίδραση, επιδιώκοντας να ευαισθητοποιήσει το κοινό και να προάγει τη συνειδητοποίηση γύρω από τις ανθρωπιστικές κρίσεις, ενώ ενισχύει την πολιτιστική αξία του δημόσιου χώρου.

Εικόνα 84- Η ιδέα στον χώρο

9.3. Δομή εγκατάστασης

Η εγκατάσταση θα αποτελείται από ψηφιακούς διαδρόμους με τη χρήση οθονών LED. Συγκεκριμένα, δύο σταθεροί διάδρομοι θα τοποθετηθούν στο επίπεδο εκδοτηρίων του σταθμού Νίκαιας. Οι διάδρομοι θα παραλαμβάνουν τους επισκέπτες του χώρου από τις δύο πλευρικές εισόδους του επιπέδου και θα τους οδηγούν έως το σημείο του κλιμακοστασίου που οδηγεί στις αποβάθρες.

Στις οθόνες θα προβάλλεται το οπτικό υλικό, ενώ για την επικοινωνία του ακουστικού υλικού θα χρησιμοποιείται το υπάρχον σύστημα ήχου του σταθμού. Συνολικά, πρόκειται για ένα μεταβλητό πλαίσιο εντός ενός σαφώς καθορισμένου και μόνιμου περιβάλλοντος.

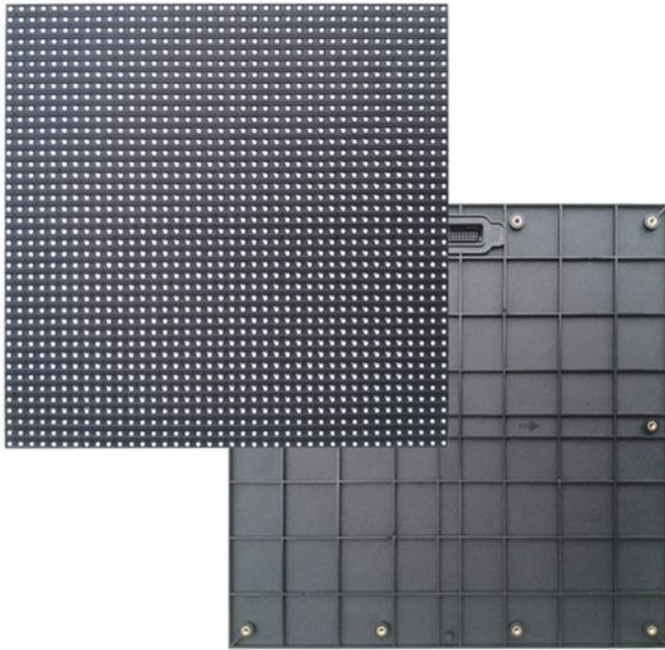

Εικόνα 85- Σκίτσο με την μορφή της εγκατάστασης στον χώρο

9.4. Υλικότητες

Οι οθόνες που θα χρησιμοποιηθεί στην εγκατάσταση, πρέπει να διασφαλίζουν την σωστή λειτουργία του σταθμού και να μην δημιουργούν πρόβλημα στην καθημερινή χρήση του. Οι οθόνες που προτείνονται είναι οι οθόνες: Led Floor Displays, και ο κατασκευαστής τους είναι η εταιρία LEDCOMS. Οι συγκεκριμένες οθόνες που μπορούν να τοποθετηθούν στο έδαφος και έχουν τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

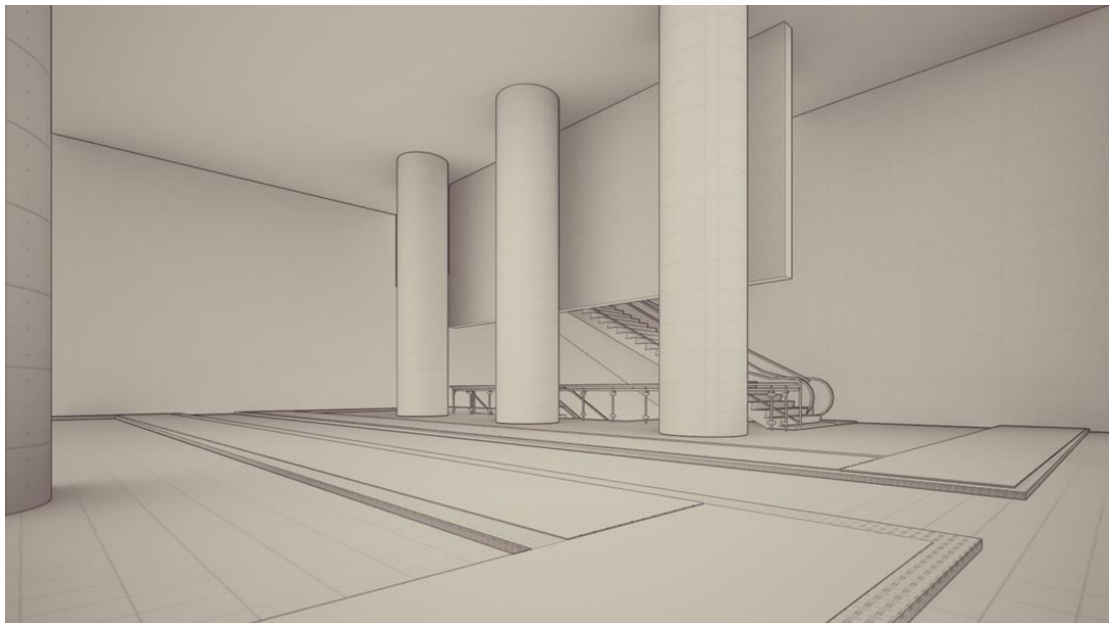
- ανθεκτικότητα
- κατασκευασμένες να αντέχουν το βάρος και τη χρήση σε περιοχές με κίνηση
- υψηλή ανάλυση
- προσφέρουν εξαιρετική ποιότητα εικόνας και δυνατότητα προβολής βίντεο ή δυναμικών εφέ
- αντιολισθητική επιφάνεια
- μπορούν να συνδεθούν με άλλες οθόνες για δημιουργία μεγαλύτερων επιφανειών προβολής

Εικόνα 86-- Led Floor Displays

10. Σχεδιαστική πρόταση

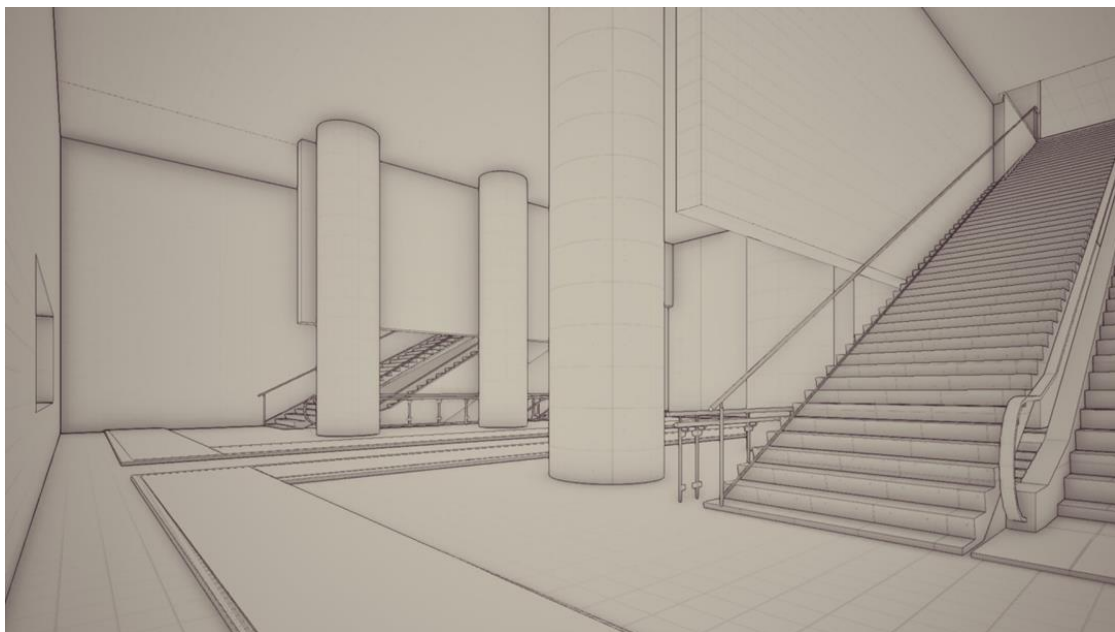
10.1. Η εγκατάσταση στον χώρο

Εικόνα 87- Σκίτσο από το εσωτερικό του σταθμού στο επίπεδο της εγκατάστασης, οπτική από την αριστερή πλευρική είσοδο

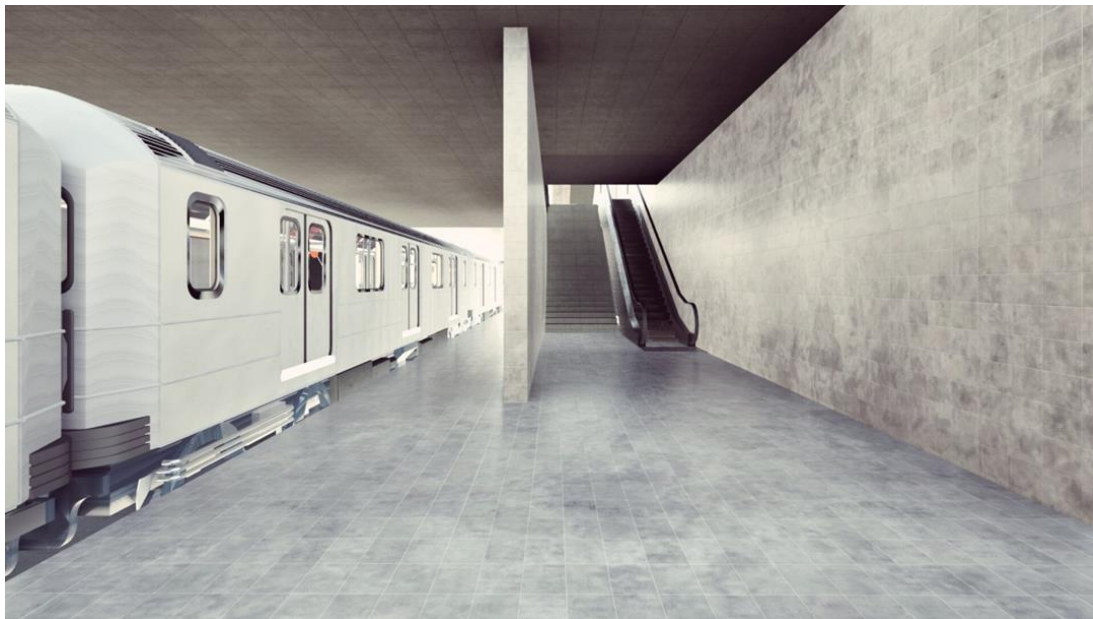
Εικόνα 88- Σκίτσο από το εσωτερικό του σταθμού στο επίπεδο της εγκατάστασης, οπτική προς την επιτοίχια κεντρική οθόνη

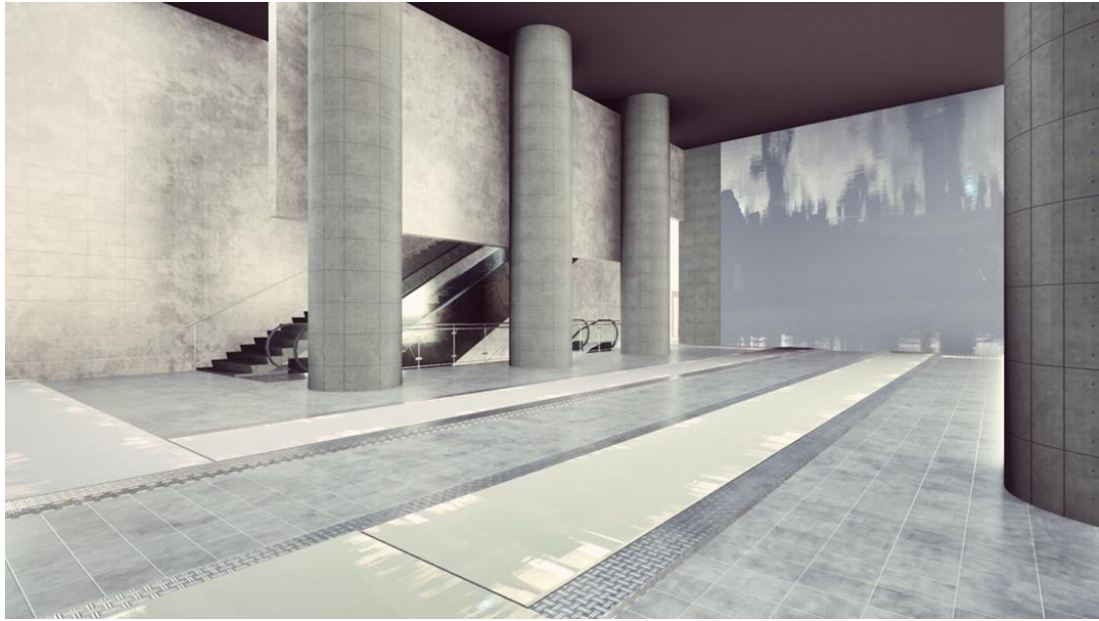
Εικόνα 89- Σκίτσο από το εσωτερικό του σταθμού στο επίπεδο της εγκατάστασης, οπτική της εγκατάστασης από την δεξιά πλευρική είσοδο

Εικόνα 90- Σκίτσο από το εσωτερικό του σταθμού, οπτική από την αποβάθρα- Με την ανάβαση του κλιμακοστασίου ο Χρήστης βρίσκεται μπρός της εγκατάστασης

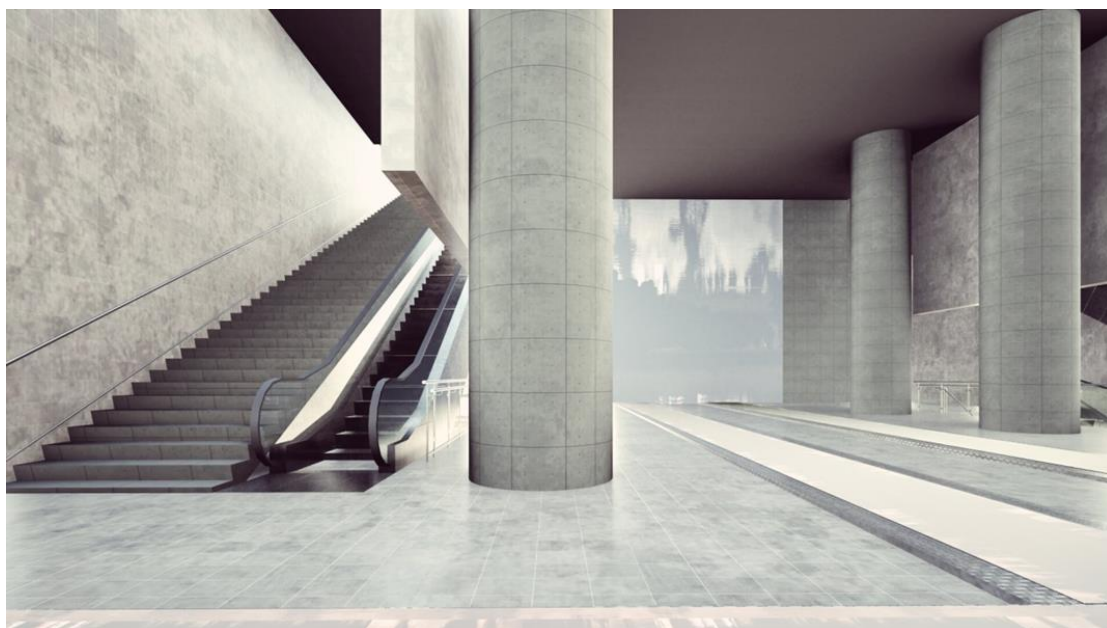
Εικόνα 91- Φωτορεαλιστική απεικόνιση από το εσωτερικό του Σταθμου, οπτική από την αποβάθρα - Με την ανάβαση του κλιμακοστασίου ο Χρήστης βρίσκεται μπρός της εγκατάστασης

Εικόνα 92- Φωτορεαλιστική απεικόνιση από το εσωτερικό του σταθμού στο επίπεδο της εγκατάστασης, οπτική της εγκατάστασης από την δεξιά πλευρική είσοδο

Εικόνα 93- Φωτορεαλιστική απεικόνιση από το εσωτερικό του σταθμού στο επίπεδο της εγκατάστασης, οπτική της εγκατάστασης από την αριστερή πλευρική είσοδο

Εικόνα 94- Φωτορεαλιστική απεικόνιση από το εσωτερικό του σταθμού στο επίπεδο της εγκατάστασης, οπτική της εγκατάστασης μεταξύ αριστερής πλευρικής εισόδου και κέντρου

Με το άνοιγμα του παρακάτω συνδέσμου θα μπορείτε να δείτε την ψηφιακή μακέτα που έχω αναπτύξει για το πρακτικό κομμάτι της εργασίας και να περιηγηθείτε μέσα στον χώρο που έχει τοποθετηθεί η εγκατάσταση.

SCAN ME

Συμπεράσματα

Η ένταξη έργων τέχνης στους σταθμούς του μετρό της Αθήνας δεν αποτελεί απλώς αισθητική προσθήκη, αλλά εκπληρώνει μια ουσιαστική πολιτιστική λειτουργία, όπως προβλέπεται από τον νόμο 2557/1997 «Θεσμοί, μέτρα και δράσεις πολιτιστικής ανάπτυξης» και την ΚΥΑ 29570/26-6-2001. Η εταιρεία "Αττικό Μετρό" ανέθεσε σε μια Επιτροπή Αισθητικής Πλαισίωσης την επιλογή και τοποθέτηση των έργων με στόχο την ενσωμάτωσή τους στον ευρύτερο κοινωνικό ιστό και τη σύνδεση τους με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής. Μέσω αυτής της διαδικασίας, τα έργα τέχνης καλούνται να δημιουργήσουν έναν διάλογο επικοινωνίας μεταξύ του χρήστη του μετρό και του αστικού τοπίου, προσφέροντας ψυχαγωγική και εκπαιδευτική αξία.

Η παρουσία έργων τέχνης στους σταθμούς του μετρό έχει ως στόχο όχι μόνο την αισθητική αναβάθμιση του δημόσιου χώρου, αλλά και την ενίσχυση της πολιτιστικής ταυτότητας της πόλης. Σε κάθε σταθμό, τα έργα επιλέγονται ώστε να αντανakλούν τα πολιτιστικά, ιστορικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά της τοπικής κοινότητας. Ωστόσο, η σύνδεση μεταξύ έργων και τοπίου δεν είναι πάντα προφανής για το ευρύ κοινό, γεγονός που καθιστά αναγκαία τη χρήση επεξηγηματικής σήμανσης. Παρά την ύπαρξη σήμανσης, σε πολλές περιπτώσεις αυτή είναι δυσανάγνωστη και τοποθετείται σε μη εμφανή σημεία, ενώ η απουσία αναφορών στις ψηφιακές οθόνες καθιστά δυσκολότερη την πρόσβαση του κοινού σε πληροφορίες για τα εκθέματα.

Επιπλέον, η προσέγγιση της "Αττικό Μετρό" σχετικά με τα έργα τέχνης στους σταθμούς φαίνεται να στερείται ενιαίας μουσειολογικής λογικής, αντιμετωπίζοντας τα έργα περισσότερο ως διακοσμητικά στοιχεία παρά ως μέρος μιας συνολικής καλλιτεχνικής συλλογής. Η εταιρεία δεν έχει προωθήσει συστηματικά τα έργα που ανήκουν στην κατοχή της, παρά το γεγονός ότι αυτά περιλαμβάνουν δημιουργίες γνωστών Ελλήνων καλλιτεχνών διεθνούς φήμης. Η αδυναμία αυτή αναδεικνύει την ανάγκη για πιο ολοκληρωμένη διαχείριση και προβολή της καλλιτεχνικής κληρονομιάς που φιλοξενείται στους χώρους του μετρό.

Επιπροσθέτως, η αλληλεπίδραση του κοινού με τα έργα τέχνης είναι κεντρικής σημασίας. Οι σταθμοί του μετρό αποτελούν καθημερινά περάσματα για χιλιάδες πολίτες, γεγονός που προσφέρει μοναδικές δυνατότητες για την επαφή τους με την τέχνη. Η μουσειολογική εμπειρία δεν πρέπει να περιορίζεται στην απλή παρατήρηση,

αλλά να ενθαρρύνει την ενεργή συμμετοχή του κοινού, να προκαλεί την προσοχή και τον αναστοχασμό. Η σύγχρονη μουσειολογία, όπως έχει εξελιχθεί μετά την εποχή του μεταμοντερνισμού, δίνει έμφαση στην εμπλοκή του θεατή με τα έργα τέχνης, αναγνωρίζοντας τον ως ενεργό συμμετέχοντα στη διαδικασία της ερμηνείας τους.

Η ενσωμάτωση της τέχνης στους δημόσιους χώρους, όπως οι σταθμοί του μετρό, αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνικών προκλήσεων, όπως η παγκοσμιοποίηση, η τεχνολογική κυριαρχία και η πολιτιστική ομογενοποίηση. Σε αυτό το πλαίσιο, η τέχνη στους σταθμούς δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται μόνο ως στοιχείο διακόσμησης, αλλά ως δυναμικό εργαλείο για την αναβάθμιση του πολιτιστικού διαλόγου. Η επιτροπή αισθητικής της "Αττικό Μετρό" πρέπει να ενσωματώσει σύγχρονες μουσειολογικές πρακτικές που θα προωθήσουν την αλληλεπίδραση του κοινού με τα εκθέματα και θα συμβάλλουν στη δημιουργία μιας πολιτιστικής ταυτότητας που αντικατοπτρίζει την πολυμορφία και την ιστορικότητα της πόλης.

Η σύγχρονη τέχνη στους σταθμούς του μετρό είναι, λοιπόν, αναγκαία όχι μόνο για την αισθητική και πολιτιστική αναβάθμιση των δημόσιων χώρων, αλλά και για την ενίσχυση της συμμετοχής του κοινού στην πολιτιστική ζωή της πόλης. Η τέχνη στους σταθμούς έχει τη δυνατότητα να εμπλέκει τους πολίτες σε έναν συνεχή διάλογο με την καθημερινότητά τους, προωθώντας τη δημιουργική σκέψη και την κοινωνική συνοχή.

ΤΕΛΟΣ

Βιβλιογραφία

- Argan Giulio Carlo/ Achille Bonito Oliva, «Η μοντέρνα τέχνη 1770-1970/ Η τέχνη στην καμπή του 21ου αιώνα», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2014
- Bishop C., «Installation Art: A Critical History», Tate Publishing, 2005
- Gehl Jan, «Η ζωή ανάμεσα στα κτήρια», μετάφραση Κατσαβουνίδου Γαρυφαλλιά/ Ταρανή Παρασκευή, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2013
- Giulio Carlo Argan/ Achille Bonito Oliva- «Η μοντέρνα Τέχνη, 1770- 1970 Η Τέχνη στην καμπή του 21ου Αιώνα», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Hal Foster/ Rasaild Krauss/ Yve-alain bois/ Benjamin h.d. bunhloh/ David Joselit, «Η τέχνης από το 1900, μοντερνισμός, αντιμοντερνισμός, μεταμοντερνισμός», εκδόσεις Επίκεντρο
- Harris, M., «Public Art in Urban Spaces: Case Studies in European Metro Systems», Architectural Digest Journal, 2011
- Heltzer F.M. «Ύλη και Πνεύμα. Οι έσχατες πραγματικότητες της τέχνης», Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση 6, 1989
- Hufh Honour/ John Fleming, «Ιστορία της Τέχνης», εκδόσεις ΥΠΟΔΟΜΗ
- Jackson E. & Kang, Y., «Art in Transit: How Public Art Reframes Commuting Experiences. Journal of Urban Cultural Studies», 2019
- Lefebvre H, «The Production of Space», εκδόσεις Blackweell
- Francis D.K. Ching, «Αρχιτεκτονική Μορφή, Χώρος, Διάταξη», εκδόσεις ΊΩΝ
- Kaye N., «Site-Specific Art: Performance, Place and Documentation», εκδόσεις Routledge, 2013
- Koutsourelis D., «Alekos Fassianos: Myth and Reality» Εκδόσεις Νεφέλη, 2010
- Madanipour, A. «Public Spaces in Urban Areas. In Public Space: The Management Dimension», εκδόσεις: Routledge, 2003

- Moulíou, M. (2014, May 26). Μούλιου, Μ. & Μπούνια, Α. «Μουσειακές εκθέσεις. Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στη μουσειακή θεωρία και πρακτική», στο Αρχαιολογία και Τέχνες (1999)
- Murray K., «Public Art Social Impact: Transforming Urban Spaces», Urban Affairs Review, (σελ. 423-441), 2020
- O'Doherty B., «Inside the White Cube: The Ideology of the Gallery Space», University of California Press, 2007
- Papadaki M., «Modern Greek Art: 20th Century», Αθήνα: Melissa Publishing, 2001
- Project for public spaces, «How to turn a place around», εκδόσεις Project for public spaces INC, 2021
- Reiss, J. H., «From Margin to Center: The Spaces of Installation Art», MIT Press, 1999
- Rossi Aldo «Η αρχιτεκτονική της πόλης», University studio press, 1991
«Takis» εκδόσεις Φερενίκη, 2005
- Rudolf Arnheim «Τέχνη και οπτική Αντίληψη, Η ψυχολογία της δημιουργικής όρασης», εκδόσεις Θεμέλιο
- Smith, J., «Reimagining Public Space Through Art: An Examination of Contemporary Public Art Practices», International Journal of Urban Planning and Cultural Management, 2022
- Talen, E., «Urban Design Reclaimed: Tools, Techniques, and Strategies for Planners», εκδόσεις: Routledge, 2018
- THEODOR W. ADORNO, «Αισθητική Θεωρία», Μετάφραση Λευτέρης Αναγνώστου, εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Αθανασίου Μ., «Η αρχαιολογία στο μετρό της Αθήνας: Σύγχρονη τέχνη και παρελθόν.», Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, 2018
- Αθανάσιος Βασιλάκος, «Ψηφιακές μορφές Τέχνης», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΖΙΟΛΑ

- Ανδριανός Αλέξανδρος, «Αθηναϊκές Δημόσιες Τέχνες: Γλυπτική και αρχιτεκτονική στην πόλη», Εκδόσεις Αρχιτεκτονικής, 2015
- Αντωνάκος Σ., «Έργα και ημέρες: Η τέχνη του Στέφανου Αντωνάκου», Εκδόσεις Καστανιώτη, 2013
- Αττικό Μετρό Α.Ε. «Η ανάπτυξη του δικτύου μετρό της Αθήνας και η ενσωμάτωση έργων τέχνης.» Αθήνα: Εκδόσεις Αττικό Μετρό, 2021
- Βαΐτου Δέσποινα, «Η Αθήνα των μεταναστών: Γειτονιές και κινήματα», εκδόσεις Παπαζήση, 2007
- Βαμβακάς Γ., «Η Σύγχρονη Γλυπτική στην Ελλάδα: Θεωρίες και Πρακτικές.», εκδόσεις Καστανιώτη, 2018
- Βαρώτσος Κ., «Μετρό: Δημόσια Γλυπτική στην Αθήνα. Αθήνα», Εκδόσεις Καστανιώτη, 2004
- Γιάννης Μόραλης, «Μόραλης: Σχέδια 1934-1994», ΜΙΕΤ 2008
- Γιάννης Ψυχοπαίδης, «Εικαστική Διαδρομή», Επιθεώρηση Τέχνης, 2009
- Γεωργίου, Κ. Η., «Έργα μνημειακών διαστάσεων στη σύγχρονη τέχνη. Αθήνα» Εκδόσεις Αδάμ, (2015)
- Διονυσόπουλος Παύλος, «Pavlos: The Poetry of Materials», Εκδόσεις Ιστός, 1999
- Δημόπουλος Θ., «Η Εικαστική Παιδεία στην Ελλάδα: Μια Ιστορική Αναδρομή», εκδόσεις Μεταίχμιο, 2010
- Ζογγολόπουλος Γεώργιος, «Αίθριο: Έργο τέχνης και αστικός χώρος.» Εκδόσεις ΙΟΝ, 2010
- Θανάσης Γιοχάλας/ Τόνια Καφετζάκη, «ΑΘΗΝΑ, Ιχνηλατώντας την πόλη με οδηγό την ιστορία και τη λογοτεχνία», εκδόσεις ΕΣΤΙΑΣ
- Καπνίση Σ., «Η Σύγχρονη Ελληνική Τέχνη και οι Δημιουργοί της.», Εκδόσεις Νεφέλη, 2017

- Καραάς Χ., «Διαστημική Ποίηση: Έργα και Σκέψεις», Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, 2004
- Καρακάσης Δ., «Η ιστορία της Κοκκινιάς και η μετονομασία σε Νίκαια: Από την προσφυγιά στη σύγχρονη πόλη», Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2019
- Κολοβός Μ., «Γλυπτική και Δημόσιος Χώρος: Μελέτες για τη Σύγχρονη Τέχνη στην Ελλάδα», εκδόσεις Άγρα, 2015
- Κοσκινά Κατερίνα/Δημήτρης Μυταράς, «Έργα και Ζωή», Εκδόσεις Κέδρος, 2009
- Μακρής Π., «Σύγχρονοι Έλληνες Γλύπτες: Δημόσιος Χώρος και Έργο Τέχνης», Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2018
- Μελίτα Εμμανουήλ, «Η Ιστορία της Τέχνης από το 1945, σε πέντε ενότητες», εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 2017
- Μανουσάκης Π., «Γιώργος Ζογγολόπουλος: Η Τέχνη και ο Δημόσιος Χώρος», εκδόσεις Εστία, 2010
- Μαυρωτάς Τάκης, «Τον λόγο έχει η τέχνη, Εικαστικές καταγραφές 2006-2017», εκδόσεις Πατάκη, 2018
- Μηνάς Ταλ, «Το σώμα της Πόλης», ΣΜΙΛΗ, 2018
- Μουζάκης, Κ., «Βιομηχανικές Περιοχές στην Αττική: Χθες και Σήμερα.», Εκδόσεις Gutenberg, 2018
- ΜΠΛΑΚ ΓΚΡΑΧΑΜ, «Το ελκυστικό μουσείο», μεταφ. ΚΩΤΙΔΟΥ ΣΟΦΙΑ, Ιανουάριος 2009, εκδόσεις ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΟΜΙΛΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
- Νίκος Κεσσανλής, «Νίκος Κεσσανλής: Retrospective Exhibition, Κατάλογος έκθεσης», Αθήνα: Εθνική Πινακοθήκη, 1998
- Νικόλαος Κουρνιάτης, «Γεωμετρικές αναπαραστάσεις σε Εφαρμοσμένο Αρχιτεκτονικό σχεδιασμό», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΖΙΟΛΑ
- Νικόλαος Κουρνιάτης/ Ανθή- Μαρία Κουρνιάτη, « Η προοπτική στην Αρχιτεκτονική απεικόνιση», ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΖΙΟΛΑ

- Νίκος Κεσσανλής, «Νίκος Κεσσανλής», ΑΔΑΜ 1998
- Νόμος 2557/1997 - ΦΕΚ 271/Α/24-12-1997 (Κωδικοποιημένος). (1997, December 24). e-nomothesia.gr | Τράπεζα Πληροφοριών Νομοθεσίας. <https://www.e-nomothesia.gr/kat-arxaiotites/n-2557-1997.html>
- Πανάφκω Έρβιν «Εισαγωγικά για την ιδέα», Μετάφραση Αντιγόνη Βρυώνη, Ευθύνη 171 (1986)
- Παπαδοπούλου Α., «Η Τέχνη και η Αρχιτεκτονική στην Αθήνα», Εκδόσεις Καστανιώτη, 2015
- Παπαδοπούλου Ε., «Προσφυγικά και εργατικά κινήματα στην Κοκκινιά: Η πολιτική και κοινωνική ιστορία της Νίκαιας.», Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο, 2007
- Παπαδοπούλου Μ., «Η Σύγχρονη Τέχνη στην Ελλάδα: Καλλιτέχνες και Έργα», Εκδόσεις Σαββάλας, 2015
- Παπαδόπουλος Στέλιος, Ανθρωπολογικά- Μουσειολογικά, μικρά μελετήματα, σελ.505-509, πρώτη δημοσίευση στα αγγλικά From contemplation to interpretation, Μουσειακές αντιλήψεις στην αυγή του 20ου αιώνα, έκδοση Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βενετία 2000
- Παπακωνσταντίνου Λ., «Ο κόσμος στα χέρια μου», 2010
- Πεκλάρη Βάσω, «Ελληνική Εικαστική Δημιουργία: Το έργο της Βάσως Πεκλάρη», Αθήνα: Εκδόσεις Διάπλαση, 2012
- Πελεγρίνης Θεοδόσιος «Τι κάνει ένα έργο τέχνης εκφραστικό;» Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών 28 (1979-1985)
- Πετρόπουλος Σπ., «Η Γλυπτική στον Δημόσιο Χώρο: Η Περίπτωση του Μετρό Αθηνών.», εκδόσεις Σαββάλας, 2019
- Ρεμπούτσικα Ειρήνη, «Γιάννης Μόραλης: Η Ζωή και το Έργο του», εκδόσεις Πατάκη, 2013
- Σαρηγιαννίδης Στ., «Η Αρχιτεκτονική του Μετρό: Σχεδιαστικές Λύσεις και Καλλιτεχνικές Παρεμβάσεις», εκδόσεις Μεταίχμιο, 2015

- Σταθόπουλος Μ., «Αρχαιολογία και Δημόσια Τέχνη: Η περίπτωση του Μετρό Αθηνών», Εκδόσεις Πατάκη, 2010
- Σταθόπουλος Μ., «Γιώργος Λαζόγκας: Η Τέχνη της Εγκατάστασης», Εθνική Πινακοθήκη, 2010
- Τσακαλίδου Ε., «Σύγχρονη τέχνη και δημόσιος χώρος: Το μετρό της Αθήνας ως υπαίθρια γκαλερί.», Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2015
- Τσαούσης Γ., «Σύγχρονοι Έλληνες Καλλιτέχνες: Έργα και Δημιουργοί», Αθήνα: Εκδόσεις Αιγόκερως, 2013
- Τσόκλης Κ., «Σύγχρονη Τέχνη και Δημιουργία: Έργα και Σκέψεις», Αθήνα: Εκδόσεις Αιγόκερως, 2005
- Φασιανός Α., «Η τέχνη και η παράδοση στην Ελλάδα», Εκδόσεις Ιστός, 2004
- Χαρλαύτης Γ., «Η οικονομία και ο πληθυσμός στην Αθήνα του 19ου αιώνα», Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1999
- Χατζιωάννου Χ., «Η Ιστορία του Αθηναϊκού Μετρό: Αρχιτεκτονική και Τέχνη», εκδόσεις Διόπτρα, 2013
- Χατζιωάννου Χ., «Η Ιστορία του Ελαιώνα: Από την Αρχαιότητα στην Σύγχρονη Εποχή», Εκδόσεις Πατάκη, 2013
- Χατζημιχάλης Κ., «Η Νίκαια της προσφυγιάς: Κοινωνική και πολιτιστική ταυτότητα μιας συνοικίας της Αθήνας», Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 2013
- Χέγκελ, «Εισαγωγή στην αισθητική», εκδόσεις ΠΟΛΙΣ
- Φειδάκης Π., «Αναδρομή στην Τέχνη του Πάνου Φειδάκη», Εκδόσεις Εστία, 2004
- Ψαρομηλίγκος Α., «Η Τέχνη της Όπυς Ζούνης: Σχήμα και Χρώμα. Αθηνών», Εθνική Πινακοθήκη, 2008
- Ψυχοπαίδης Γιάννης, «Νόστος», ΚΕΔΡΟΣ 2009

